

OSMANLI SARAY TEŞKİLATINDA İÇ OĞLANLIĞI MÜESSESESİ
Doktora Tezi
Batuhan İsmail KIRAN
Eskişehir, 2018

OSMANLI SARAY TEŞKİLATINDA İÇ OĞLANLIĞI MÜESSESESİ

Batuhan İsmail KIRAN

DOKTORA TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2018.

Bu tez çalışması BAP komisyonunca kabul edilen 1609E616 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Batuhan İsmail KIRAN'ın "Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi" başlıklı tezi **05 Haziran 2018** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca **Tarih** Anabilim Dalında, **Doktora** tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Mehmet TOPAL

Üye : Prof.Dr.Selahittin TOLKUN

Üye : Prof.Dr.İlhami YURDAKUL

Üye : Prof.Dr.Kamil ÇOLAK

Üye : Doç.Dr.Sedat BİNGÖL

İmza

.....

.....

.....

Prof. Dr. Elif ŞİKLAR
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

OSMANLI SARAY TEŞKİLATINDA İÇ OĞLANLIĞI MÜESSESESİ

BATUHAN İSMAİL KIRAN

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran, 2018

Danışman: Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Bu çalışmada erken dönemlerden itibaren Osmanlı sarayında hizmet eden iç oğlanları ele alınmıştır. Devletin asker ve idareci ihtiyacını karşılamak amacıyla ihdas edilmiş olan bu müessese, Edirne ve İstanbul'daki saraylarda örgütlenmişti. Belli bir döneme kadar çoğunluğunu Hristiyan asıllı gençlerin oluşturduğu bu zümre üyeleri genellikle Edirne'deki Eski Saray ile İstanbul'daki Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve bir dönem de İskender Çelebi Sarayı'nda istihdam edilmişlerdir. Bu saraylarda Türk ve İslam öğretileriyle donatılan gençler, bir süre sonra devlet işlerinin merkezi olan Yeni Saray'a alınır yahut kapıkulu sipahi bölüklerine tevzi edilirlerdi. Yeni Saray'a alınan gençler padişahın hususi hizmeti için yetiştirilir ve bu kapsamda çeşitli görevleri yerine getirirlerdi.

Yeni Saray Enderûn'undaki en alt birimler olan Büyük ve Küçük Oda'da genellikle eğitimleriyle ve kişisel gelişimleriyle meşgul olan oğlanlar, diğer odalarda mesul tutuldukları özel işleri ifa ederlerdi. Her bir oda birbirinden farklı görev ve sorumluluğa sahipti. Doğancıların bulunduğu Doğancı Odası, padişahın av işleriyle ve kuşlarıyla ilgilenirken Seferli Odası ise padişahın elbiselerinin temizliğinden sorumlu tutulurdu. Kiler Odası, padişahın ve Harem'in yiyecek ve içecek ihtiyacını karşılar, Hazine Odası ise Enderûn Hazinesi'nin güvenliğini sağlayıp gelir ve gider kayıtlarını tutardı. Bir de bu odalardan başka padişahın hususi hizmetine ve saraydaki kutsal emanetlerin muhafazasına yetkilendirilmiş olan Has Oda vardı.

Padişaha hizmet etmek amacıyla sarayda istihdam edilmiş olan iç oğlanları, ak ağalar ve zülüflü baltacılarla bir arada Enderûn sahasında görev almışlardır. Ancak, bu üç farklı grup arasında itibar, beceri ve vizyonist kişilikleriyle ön plana çıkanlar baskın olarak iç oğlanları olmuştur. Bilhassa yabancı kaynaklarda sıkça anılan bu kişiler, uzun yıllar merak uyandıran bir kişiliğe bürünmüşlerdir.

“Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi” isimli bu çalışma, uzun yıllar Osmanlı sarayının gizemli bireyleri olan iç oğlanlarının teşkilat yapısı, dinamik görev dağılımı, değişken terfi süreci ve çeşitli gelir kaynaklarının açığa çıkarılması amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda mükerrir retoriklerden farklı bir şekilde ele alınmış olan zümre, dinamik ve değişken kurumsal özellikleriyle yeniden yorumlanarak hizmetli özellikleri ön planda tutularak incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Saray, Enderûn, İç oğlanı, Hizmetli.

ABSTRACT

THE ICH OGHLAN INSTITUTION IN THE OTTOMAN PALACE ORGANIZATION

BATUHAN İSMAİL KIRAN

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran, 2018

Danışman: Doç. Dr. Mehmet TOPAL

This dissertation focuses on the ich oghlans who serve in Ottoman palaces since early times. It established to meet the needs of the state's soldiers and administrators in Edirne Old Palace and Istanbul palaces. Generally, this group consisted of Christian-born young people. They was employed in Edirne Old Palace, Galata Palace, Ibrahim Pasa Palace and Iskender Celebi Palace in early times. These young people who were educated with Turkish and Islamic teachings in palaces were taken to the New Palace which was the center of state affairs after a while or were assigned to the sipahi troops. They employed in different halls in New Palace.

In the Small Hall and Great Hall of the palace, the ich oghlan were usually engaged in their education and personal development, but other oghlans performed special jobs in other halls. Each room had a different task and responsibility. Falconer Hall, where the falconer was located, was responsible for the Sultan's hunting and falcons, while Campaign Hall was responsible for the cleaning of the sultan's clothes. Oghlans of Privy Larder was preparing the food and drink needs of the sultan and the Harem, and Treasury Hall's oghlans was securing the safety of the Enderûn Treasury in additon to kept records of income and expense. However, apart from these halls there was also Privy Chamber which was authorized to the private service of sultan and to preservation of sacred relics in the palace.

Ich oghlans who were employed to serve to sultans in the palace worked together with white eunuchs and halberdiers with tresses in Enderun. Among these three different groups, ich oghlans came to the forefront with their reputation, skill, and visionist personality. These servants who were frequently referred in foreign sources have become a mysterious people for many years.

This dissertation, which entitled "The Ich Oghlan Institution in the Ottoman Palace Organization", has been prepared for the purpose of revealing organizational structure, variable tasks, promotion process and different income sources. For this purpose, the group, which has been dealt with differently from the repeated rhetoric, has been examined under the condition that a servant identity by reinterpreting with its dynamic and variable institutional characteristics.

Keywords: Palace, Enderun, Ich oghlan, Servant.

TEŞEKKÜR

Devletin idareci ve asker ihtiyacını karşılamak amacıyla ihdas edilmiş olan iç oğlanları, erken dönemlerden itibaren saray hayatının ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Dinamik ve değişken terfileri, tayinleri, görevleri ve gelir kaynaklarıyla bir bütün halinde incelenemeyecek kadar uzun bir döneme yayılmış olan bu teşkilat, arkasında binlerce arşiv malzemesi bırakmıştır. Bunların toplanması, okunup tasniflenmesi ve tezin yazım sürecinde birçok kişinin emeği geçmiştir.

Başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanları olmak üzere Topkapı Sarayı Arşivi ile Yazma Eserler Bölümü çalışanlarına belgelerin ve yazmaların temini sırasında geçen emeklerinden ötürü şükranlarımı sunuyorum. Belgelerdeki okunamayan yerlerin tespitinde yardımlarını esirgemeyen, farklı fikir ve görüşleriyle zümreyi incelemeye teşvik eden hocalarım Mehmet Topal, Selahittin Tolkun ve Sedat Bingöl'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca, belgelerin toplanması sürecinde emeği geçen arkadaşlarım Ahmet Kaygın, Mehmed Umuroğlu ve Edip Bukarlı'ya ayrı ayrı şükranlarımı sunarım.

Son söz aileye. Başta emekdar babam Gökhan Kıran ve annem Nihal Kıran'a maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyip bu meşakkatli bilim yolculuğumda yanımda oldukları için müteşekkirim. İyi ki varlar. Ayrıca, son halinin okunması sırasında yardımları bulunan kardeşlerim Bilgehan Dürdane Kıran ve Berkehan Kıran'a da teşekkürü bir borç bilirim.

08../06/20 18

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu dönem projesinin hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Batuhan İsmail KIRAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
Tablolar Dizini.....	xii
Şekiller Dizini.....	xiii
Kısaltmalar Dizini.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İÇ OĞLANLIĞININ İHDASI, NEFER KAYNAĞI VE TEŞKİLAT YAPISI.....	12
1.1. İç Oğlanı Teşkilatının Tesisi.....	12
1.2. İç Oğlanı Teşkilatına Nefer Alım Usulleri.....	16
1.2.1. Pençik ve devşirme.....	17
1.2.2. Gönüllü oğlanlar.....	20
1.2.3. Akraba aracılığı.....	21
1.2.4. Devlet adamlarının terekesi.....	22
1.2.5. Pişkeş.....	23
1.2.6. Çerağlık hakkı.....	25
1.3. İç Oğlanı Teşkilatının Yapısı.....	26
1.3.1. İç oğlanlığının dış saray teşkilatları.....	32
1.3.2. Büyük ve Küçük odalar.....	35
1.3.3. Doğancı Odası.....	38
1.3.4. Seferli Odası.....	44
1.3.5. Kiler Odası.....	47
1.3.6. Hazine Odası.....	50
1.3.7. Has Oda.....	55
1.4. Müessesenin Mabeyn Teşkilatına Dönüşümü.....	65

İKİNCİ BÖLÜM

2. İÇ OĞLANLARININ TERFİ, TAYİN ve EMEKLİLİKLERİ.....	69
2.1. Kurum İçi Dikey Hareketlilik.....	69
2.2. İç Oğlanlarının Tayinleri.....	74
2.2.1. XVIII. yüzyıla kadar oğlan ve eski kadrosunun tayinleri.....	74
2.2.2. Ağa ve kethüdaların tayinleri.....	77
2.2.2.1. <i>Doğancıbaşılar</i>	78
2.2.2.2. <i>Silahdar ağalar</i>	79
2.2.2.3. <i>Rikabdar ağalar</i>	79
2.2.2.4. <i>Çukadar ağalar</i>	80
2.2.2.5. <i>Dülbend ve mihtah gulamları</i>	81
2.2.2.6. <i>Kethüdalar</i>	82
2.2.3. XVIII. yüzyıldan itibaren iç oğlanlarının tayinleri.....	82
2.3. İç Oğlanlarının Emeklilikleri.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İÇ OĞLANLARININ KURUMSAL GİDERLERİ VE GELİRLERİ.....	90
3.1. İç Oğlanlarının İstihkakları.....	90
3.1.1. Kaftan akçası.....	90
3.1.2. Destimal akçası.....	92
3.1.3. Cameşuy akçası.....	93
3.1.4. Büyük ve küçük şalvar akçaları.....	93
3.1.5. Nevbetlik elbiseler ve mutad dağıtılan kumaşlar.....	95
3.1.6. Acemilik in‘âmı.....	97
3.2. İç Oğlanlarının Gelirleri.....	99
3.2.1. Ulûfe.....	99
3.2.2. Doğancıların yıllık bahşişi.....	102
3.2.3. Mısır hazinesi bahşişi.....	103
3.2.4. Bahçe bahşişi.....	104
3.2.5. Cülûs bahşişi.....	105
3.2.6. Hazine mezadı ve düğün bahşişleri.....	108
3.2.7. Donanma (şenlik) in‘âmları.....	109
3.2.8. Has odaların bahşişleri.....	110
3.2.9. Nisan yağmuru bahşişi.....	112

3.2.10. Buhur suyu bahşışı.....	113
3.2.11. Taht-ı şerif in‘âmı.....	114
3.2.12. Hazine seyri bahşışı.....	114
4. SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	119
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. H. 1102 Recec (M. Ocak- Mart 1691) kıstına ait mevacið kaydı.....	87
Tablo 2.2. H. 1115 Muharrem/M. 1703 Mayıs-Haziran ayına ait Has Oda'dan emekli olanların yevmiyeleri.....	89
Tablo 3.1. H. Rebiülevvel 1041/M. Eylül-Ekim 1631 tarihine kadar Enderûnlulara ödenen destimal in'âmı.....	92
Tablo 3.2. H. 21 Şaban 985/M. 3 Kasım 1577 tarihinde dağıtılan şalvar akçası.....	94
Tablo 3.3. Ramazan Bayramı'nda dağıtılan büyük şalvar akçası.....	95
Tablo 3.4. İç oğlanlarına dağıtılan nevbetlik elbiseler.....	96
Tablo 3.5. XVII. yüzyılda iç oğlanlarına ve diğer zümre mensuplarına verilen acemilik in'âmları.....	98
Tablo 3.6. H. Cemaziyelevvel 967/ M. Ocak-Şubat 1560 tarihine ait ulûfe kaydı.....	100
Tablo 3.7. H. Zilhicce 1009/M. Haziran-Temmuz 1601 tarihine ait ulûfe kaydı.....	101
Tablo 3.8. H. 1069/ M. 1658-1659 yılında dağıtılan ulûfenin kaydı.....	101
Tablo 3.9. H. 29 Safer 1000/M. 16 Aralık 1591 tarihinde doğancılara verilen yıllık bahşış miktarı.....	102
Tablo 3.10. Mısır hazinesinin teslimi sonrası dağıtılan bahşış.....	104
Tablo 3.11. XVII. yüzyılda dağıtılan Mısır hazinesi bahşışı.....	104
Tablo 3.12. III. Mehmed ve I. Ahmed devrinde dağıtılan bahçe bahşışleri.....	105
Tablo 3.13. III. Mehmed'in cülûsu sonrası dağıtılan bahşış.....	106
Tablo 3.14. Sultan İbrahim'in cülûsu sonrası dağıtılan bahşış.....	107
Tablo 3.15. Hazine oğlanlarına dağıtılan mezad ve düğün bahşışleri.....	109
Tablo 3.16. XVII. yüzyılda Hazine ve Kiler oğlanlarına dağıtılan şenlik in'âmları.....	110
Tablo 3.17. H. 996/M. 1587-1588 yılında dağıtılan padişah ihsanları.....	111
Tablo 3.18. III. Murad'ın Has Oda hazinesini teftişi sonrası dağıtılan bahşış.....	115
Tablo 3.19. III. Mehmed'in Has Oda hazinesini teftişi sonrası dağıtılan bahşış.....	115

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. 1. XVII. yüzyılda Doğancı Odası'ndaki hiyerarşi.....	40
---	----

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.k.	: Adı geçen kaynak
AE.	: Ali Emirî
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
D. BŞM.	: Bâb-1 Defterî Başmuhâsebe Kalemi
D. KRZ.	: Bâb-1 Defterî Küçük Ruznâmçe Kalemi
D. SVM.	: Bâb-1 Defteri Süvari Mukâbeleciliği Kalemi
d.	: Defter
DİA.	: Diyanet İslam ansiklopedisi
E.	: Evrak
H.	: Hicri
HAT.	: Hatt-ı Hümayûn
Haz.	: Hazırlayan
İE.	: İbnülemin Tasnifi
KK.	: Kâmil Kepeci Tasnifi
M.	: Miladi
MAD.	: Mâliyeden Müdevver Defterler
MD.	: Mühimme Defteri
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
SAMD. II.	: Sultan Ahmed II
SAMD. III.	: Sultan Ahmed III
SH.	: Sıhhiye
SM.	: Saray Mesalihi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TOEM.	: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
TSMA.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
vr.	: Varak

vs. : vesaire
Yay. : Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sürecinde çeşitli sosyal ve askerî unsurlar kutlu bir ortaklıkla hareket ederek uzun yıllar yaşayacak olan bir siyasî yapının temellerini atmışlardır.¹ Uç olarak adlandırılan Bitinya bölgesinde Osman Gazi'nin önderliğinde örgütlenmiş bu gruplar, karşılıklı çıkar ilişkileri ve müşterek bir gaye ile hareket ederek önemli başarılar elde etmiş ve ilerleyen zamanlarda Rumeli'ye geçerek kısa süre içerisinde Balkanlarda yayılmaya başlamışlardır.² Bu yayılma yeni uçların ortaya çıkmasına ve bu uçlarda askerî faaliyet yürüten gazi Türk beylerinin güçlenmesine fırsat tanımıştır.

Aslında, toprakların hızlı bir şekilde genişlemesi bir takım ihtiyaçları da ortaya çıkarmaktaydı. Bir başka ifadeyle fethedilen bölgenin kontrolünün sağlanması amacıyla bölgede askerî ve idarî unsurların görevlendirilmesi gerekmektedir. Bu durum ilk aşamada kurucu elit üyelere ve fethedilen bölgenin önceki unsurlarına timarların dağıtılması ve şehirlerin idaresinin verilmesiyle karşılanmıştı.³ Ancak, Heath W. Lowry'nin deyişiyle kontrolsüz bir şekilde büyüyüp gelişen Osmanlı siyasî yapısı merkez ve taşrada tecrübeli, sadık ve güvenilir idarecilere ihtiyaç duymaktaydı.⁴ Bu nedenle merkezde ve taşrada padişahın mutlak egemenliğini tesis edebilmek ve yeni fethedilen bölgenin halkıyla bütünleşebilmek adına I. Murad döneminden itibaren kullara dayalı idarî ve askerî yapılanmaya girişilmiştir. Her ne kadar bu süreç Ankara Savaşı sonrasında bir ara döneme girmişse de ülkedeki siyasî birliğin tekrardan tesis edilmesinin akabinde mevcut kul politikasına hızlıca geri dönmüştür.

Fatih Sultan Mehmed'in Konstantinopolis'i fethinin ardından mutlak hâkimiyete sahip olması, merkez ve uçlardaki Türk idarî gücünü sınırlayıp kulları tam yetkiyle donatması ve bu kişilere ağırlıklı olarak kritik mevkiilerde (sadrazamlık, kubbe vezirliği, Rumeli beylerbeyliği, vs.) görev vermesi ise modern dönemin başlarına kadar hüküm sürecek olan bir kul kadrosunun altın çağının başlangıcı olacaktır.

¹ H. B. Karadeniz (2015). *Osmanlılar ve Rumeli uç beyleri-merkez ve uç-*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, s. 106.

² Derviş Ahmed Aşıkî (2015). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. (5. Baskı). (Haz: H. Nihal Atsız). İstanbul: Ötüken Neşriyat, s.206; K. Barkey (2013). *Farklılıklar imparatorluğu Osmanlılar/Bir karşılaştırmalı tarih perspektifi*. (2. Baskı). (Çev: E. Kılıç), İstanbul: Versus Kitap, s. 66; M. F. Köprülü (1991). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*. (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu [TTK.], s. 83-102.

³ H. İnalcık (2009). *Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, klasik dönem (1302-1606) siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 27-28.

⁴ H. W. Lowry (2010). *Erken dönem Osmanlı Devleti'nin yapısı*. (Çev: K. Tanrıyar), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 96-97, 105.

Kul olarak adlandırılan bu kişiler askerî ocaklarda, merkez ve taşradaki saraylarda istihdam edilerek Türk ve İslam adetleriyle kültürlenirdi. Çeşitli yöntemlerle toplanan bu kişiler arasında baskın unsur XVII. yüzyıl sonlarına kadar devşirmeler olmuştur. Uygulamanın devletteki yerleşikliği ve zihinlerdeki etkisi o kadar büyüktü ki bir kul her ne şekilde saraya eklemelenmiş olursa olsun devşirme kimliğiyle tanınacaktır. Aslında, devşirme yönteminden başka pişkeş,⁵ rehin, çerağ, gönüllü ve pençik kökenli kullara da sarayda rastlanır. Yeniçeri Ocağı'ndaki baskın devşirme usulüyle toplanan kullardan ayrı olarak daha farklı yollarla saraya eklemelenmiş olan bu bireyler padişahın mahrem/Enderûn alanında üç zümre halinde örgütlenmişlerdi. Bu zümreler ak ağalar, iç oğlanları ve zülüflü baltacıları.

Harem-i Hümayûn olarak da anılan Enderûn,⁶ Yeni Saray'ın en önemli kısmıydı. Padişaha ait hizmet kadrolarının bulunduğu bu kısım farklı görev ve sorumluluğa sahip üç zümreden oluşuyordu. Bunlardan ilki Enderûn sahasının nizamından, güvenliğinden ve diğer Enderûnlu bireylerin Türk ve İslam öğretileriyle kültürlenmesi ile zaptından sorumlu olan ak ağalardı. Başlarında kapı ağası olarak da bilinen Babüssaade ağasının bulunduğu bu grup, hadım kişilerden oluşurdu. Enderûn'da önemli mevkileri işgal eden bu kişiler, XVIII. yüzyıl başına kadar saray içi idarî nüfuzlarını büyük ölçüde korumuşlardır. Ancak, bu dönemle birlikte II. Mustafa'nın nüfuzlu silahdarı Çorlulu Ali Ağa'nın faaliyetleri ve padişah katındaki benimsenmişliği neticesinde tüm güç iç oğlanlarına geçmiştir. Padişah katındaki hizmetleri ile ön plana çıkan iç oğlanları,⁷ II. Mahmud dönemine kadar sarayın baskın unsuru olmuşlardır. Değişken görev dağılımı ve hiyerarşik yapıya sahip olan bu zümrenin üyeleri yedi farklı odada örgütlenmişti. Hünkârın günlük ihtiyaçlarını karşılayan, harcamalarını yapıp kayıtlarını tutan, kurum içi ve dışı ilişkilerini yürütüp onun adına iletişim kanalları kuran bu kişiler, zamanla devlet makamlarında üst pozisyonlara getirilmişlerdir. Araştırmamızın konusu olan iç oğlanlarının haricinde üçüncü bir Enderûn zümresi olarak karşımıza çıkan zülüflü baltacılar ise Enderûn sahasının temizliği, iâsesi ve iç hazinenin değerli ağır eşyalarının (taht, halılar, sandıklar, vs.) taşınması hususunda görevlendirilmişlerdir. Ayrıca padişahın ihsanlarının hazineden teslim alınıp dağıtılmasında da görev alan bu kişiler, iç oğlanları

⁵ Hediye ve armağan anlamlarına gelmektedir. Bkz. Şemseddin Sami (1998). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, s. 356.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA.] İbnülemin [İE.] Saray Mesalihi [SM.] numara [nr.] 1383.

⁷ C. Huart (1950). İç-Oğlanı. *İslam Ansiklopedisi*, 5/2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, s. 931.

gibi işleve de sahip olmuşlardır.⁸ Ancak, çoğunlukla ağır iş gücünü karşılayan bu grup ve idarî fonksiyonlarla örgütlenmiş sınırlı sayıdaki hadım ağalar bir kenara bırakılacak olursa Enderûn'da itibar, beceri ve vizyonist kişilikleriyle ön plana çıkanlar her daim iç oğlanları olmuştur.

Araştırmacıların birçoğu Enderûn'u bir bütün halinde ele alıp değerlendirdiğinden bu kişiler için Enderûnluluk ve iç oğlanlığı eşanlamlı bir kimliğe bürünmüştür. Hâlbuki iç oğlanlarından başka kapı ağalarının ve zülüflü baltacıların da ayrı oda yapılarına sahip oldukları gerçeği göz önüne alınırsa daha doğru bir tasnifin ve bütüncül bir çalışmanın yapılması noktasında ilk adım atılmış olacaktır. Esasında her grup birer Enderûnludur ve padişahın *iç halkını* oluşturmaktadır. Fakat her birey üst kimlikte Enderûnlu olsa da alt kimlikte ayrılmaktadır. Bu ayrım ve sınıflama araştırmamızın konusu olan iç oğlanlarının tutarlı ve sağlam bir zeminde incelenmesini kolaylaştıracak olup önceki araştırmalardaki yanlış retoriklerden farklı bir yöntemle yola çıkılmasını sağlayacaktır.

Erken modern dönem Osmanlı sarayının gizemli bireyleri olan iç oğlanları, başlıca iki özel amaç için yetiştirilmişlerdir: Bunlardan ilki devletin fetihlerle genişleyen topraklarında merkeze bağlı idareci ihtiyacını karşılamak, diğeri ise padişahın hassa ordusunda sadık, itaatkâr ve güvenilir bir askerî kadro oluşturmaktır.⁹ Hızlı bir şekilde genişleyen Osmanlı siyasî yapısı, kuruluş yıllarında hem fethedilen bölgenin önceki yöneticilerini kullanmış hem de kurucu aktörler arasındaki kişileri görevlendirmiştir. İdareci açığının neden olduğu bu yöntem bölgedeki Osmanlı öncesi elit unsurların ve halkın devletle bütünleşmesini kolaylaştırmış olsa da uzun bir süreçte Osmanlıların hoş karşıladığı bir şey değildir. I. Murad devrinden itibaren hem idarî hem de askerî alanda gücünü artırmak isteyen Osmanlı padişahları, sarayda iç oğlanı olarak anabileceğimiz *memâlik-i meftûha zâdegân evlâdını*¹⁰ (fethedilen ülkelerin soylu evlatlarından) Türk ve İslam öğretileriyle kültürlmeye başlamışlardır. Yıldırım Bayezid dönemiyle birlikte yoğun bir istihdam sürecine erişen iç oğlanları devletin farklı noktalarında görev almaya başlamış, üstelik hızla genişleyen etkileri sebebiyle Türk aristokrasisinin ve akıncı grupların tepkisini çekmişlerdir.¹¹ Ankara Savaşı sonrasında şehzadeler arasındaki taht

⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [TSMA]. Defter [d.] nr. 34, varak [vr.], 14^a, 18^a, 21^b, 126^a, 127^a, 156^b.

⁹ M. İpşirli (1995). Enderun. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* [DİA.], 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı [TDV.], s. 185-186.

¹⁰ Enderunlu Abdüllatif (2013). *Âyîne-i Derûn [Osmanlı'ya devlet adamı yetiştiren mektep: Enderun-ı Hümayûn]*. (Haz: A. Köç), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, s. 5.

¹¹ Anonim (1992). *Tevârîh-i Âl-i Osman*. (Yay: F. Giese), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, s. 34; İncelik, 2009, **a.g.k.**, 69.

mücadelesinde belirleyici olan Rumeli'deki Türk aristokrasisi, bir süre kul asıllı kişiler karşısında idarî ve askerî gücünü artırmış olmasına karşın II. Murad dönemiyle birlikte tekrar güçlenen bir kul kadrosuyla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Padişahın politikalarına ve devlet adamlarına karşı “pasif direnişler” sergileyen ve sonuçsuz askerî seferlere sebep olan bu kişiler, Fatih dönemiyle birlikte idarî güçlerini ve popülerliklerini yitirmeye başlayacaklardır.¹²

Uç beylerinin, merkezî idare ile hanedan üzerindeki baskın etkilerinin ortadan kalkması Fatih dönemiyle paralel iç oğlanı kökenli devlet adamlarının kilit noktalarda görev alma sürecini hızlandırmıştır. Konstantinopolis'in fethi sonrasında imparatorun genç akrabaları Mesih ve Has Murad kardeşler, Sava dükünün oğlu Hersezkâde Ahmed Sinan¹³ ve Menebor dükünün oğlu Dukaginzâde Ahmet paşalar; II. Murad'ın sarayında yetişen Zağanos, Mahmud ve Gedik Ahmet paşalar Fatih döneminde ön plana çıkan iç oğlanı kökenli devlet adamlarıdır. Ayrıca bu kişilerin çoğu Osmanlı'nın hüküm sürdüğü Balkan yarımadasında uzun yıllar egemen olmuş yerli Hristiyan aristokrasinin mensuplarıydılar. Böylece fethedilen bölgeler sarayda yetiştirilen yerel beyzadeleri vasıtasıyla imparatorluğa kolayca eklemlenebilmiş, aynı zamanda ilerleyen dönemlerde sorun çıkarabilecek potansiyel soylu tehdidi de Osmanlı potasında eritilebilmiştir.¹⁴

Kul kökenli devlet adamlarının varlığı padişahın bağımsız politika üretmesinde ve devlet aygıtındaki mutlak egemenliği noktasında belirleyici bir etmendi. Çıkarlarını, itibarlarını ve mevkilerini padişaha borçlu olan bu yeni üst düzey kadronun mutlak itaat göstererek devletin gelişiminde ve idaresinde büyük hizmetleri olmuştur. Ancak, her iç oğlanı birer sadrazam namzeti gibi yetiştiriliyor olmasına rağmen sadece idareci vasfıyla saraydan ayrılmamaktaydı. Aralarından büyük bir kısmı sarayın disiplinli hayatından bir an önce kopabilmek adına sipahi olarak ayrılmayı daha makul bir seçenek olarak görüyordu.

Kapıkulu askerî ocaklarının itibarlı süvari bölükleri olan sipahiler yeniçeriler ile birlikte merkezî otoritenin güvencesi görülmüşlerdir. Taşradaki Türk asıllı gazi unsurlar karşısında dengeleyici silahlı güç konumundaki bu birlikler, başta Yeni Saray olmak üzere Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Edirne Sarayı oğlanlarından ve kısmen vezirlerin kapılarında yetişmiş kullardan karşılanmıştır. Merkezdeki kulların dikey

¹² Karadeniz, 2015, **a.g.k.**, 255-313.

¹³ Spandunis, T. (2015). *Osmanlı sultanları*. (Çev: N. Balta), İstanbul: Kitap Yayınevi, s.75, 77.

¹⁴ Lowry, 2010, **a.g.k.**, 130-131.

toplumsal hareketliliğinin en makul yolu olan bu bölükler ağırlıklı olarak iç oğlanlarından, baltacılarından ve sarayda hizmet veren diğer ocak neferlerden karşılanıyordu. Sadece taşradaki unsurlara karşı değil merkezdeki yeniçeriler karşısında da dengeleyici askerî kuvvet konumunda olan sipahiler, XVII. yüzyıl ikinci yarısından itibaren tamamen gözden düşmüştür. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren baskın unsur iç oğlanlarından ziyade saraydaki dış hizmete tabi ocakların neferleri tarafından sıklıkla tercih edilmiştir.

Esasında, hem idarî hem de askerî noktalara yapılan atama hareketliliği iç oğlanlarına büyük bir ilginin oluşumunu beraberinde getirmişti. Bu ilgi bilhassa Avrupalılar tarafından seyahatnamelerde, elçilerin ve maiyetindekilerin günlüklerinde, raporlarda ve anılarda geniş yer bulmuştur. Saklı bir dünyanın üyeleri gözüyle bakılan bu kişiler hakkında birçok şey yazılmış fakat XVII. yüzyıl başlarına kadar hiçbirisi tatmin edici olmamıştır. Bu dönemle birlikte iç oğlanı kökenli Albertus Bobovius'un yazdıkları, saray çalışanlarının ve azledilmiş oğlanların yabancılara anlattıkları bilgiler sayesinde iç oğlanları ve saray düzeni hakkında daha güvenilir ve kullanışlı verilere ulaşabilmekteyiz.

IV. Murad döneminde iç oğlanı olarak hizmet etmiş Albertus Bobovius, "Sarayı Enderûn" adlı kitabında iç oğlanlarının teşkilat yapısı, görev dağılımı, okutulan dersler ve gelirleri üzerine bilgi vermiştir.¹⁵ Bu bilgiler sayesinde erken döneme ait bazı noktalar açığa çıkarılmaktadır. Ayrıca, Bobovius ile kurdukları dostluk sayesinde Enderûn sahasıyla ilgili edindikleri bilgileri kitaplarında kullanarak tutarlı ve güvenilir eserler kaleme almış olan yabancı müellifler de vardı. Bu kişilerden en önemlileri Paul Ricaut ve İsveç elçisi Claes Ralamb'dır.¹⁶

Aslında Bobovius'dan önce genelde saray, özelde ise iç oğlanları hakkında kısmen tutarlı ve güvenilir bilgi veren kişi Venedik balyosu Ottoviano Bon olmuştur. Bostancıbaşı ile kurmuş olduğu dostluk sayesinde önemli bilgiler edinen Bon, bunları bir rapor halinde hazırlamıştır. Ancak, bu rapordan Avrupa kamuoyu İngiliz elçi Pindar'ın yanında İstanbul'a gelen Robert Withers'in tercümesi sonrasında haberdar olacaktır. Bu çeviri John Greaves tarafından yanlış yorumlanarak bir süre Withers'a mal edilmişse de daha sonradan bu yanlış düzeltilecek ve gerçek müellifin Bon olduğu anlaşılabacaktır.

¹⁵ A. Bobovius (2013). *Saray-ı Enderun-Topkapı Sarayı'nda yaşam-*. (Çev: T. Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.

¹⁶ C. Ralamb (2013). *İstanbul'a bir yolculuk, 1657-1658*. (Çev: A. Arel), İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 83; P. Ricaut (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun hâlihazırının tarihi (XVII. yüzyıl)*. (Çev: H. İnalcık, N. Özyıldırım), Ankara: TTK, s. 211.

Dilimize 1653 yılındaki baskısından çevrilen bu eser, Bobovius'dan önceki saray yapısı üzerine isabetli veriler sunan ender bir yapıttır. Her ne kadar içerisinde oda kavramı ile terfilerin belirsizliği fark ediliyor olsa da bir bütün halinde değerlendirildiğinde hiç şüphesiz kullanışlılığı ve işlevi fark edilecektir.¹⁷

Üçüncü başat kaynağımız ise J. Baptiste Tavernier tarafından kaleme alınmış olan “Nouvelle Relation de l'interieur du Serrail du Grand Seigneur” adlı eserdir. Türkçe'ye “17. Yüzyılda Topkapı Sarayı” ismiyle çevrilen bu çalışmanın kaynakları Parisli bir Hazine iç oğlanı ile hazinedarbaşılıktan mazul bir ak ağadır. Özellikle Hazine Odası üzerine verdiği bilgilerin zenginliği, iç oğlanlarının saraya alınma yöntemleri ile görev ve sorumlulukları hakkındaki açıklamaları mevcut çalışmamızda pek çok boşluğu doldurmaktadır.¹⁸

Her ne kadar bu eserler iç oğlanları hakkında tatminkâr veriler sunuyorsa da dönemin yerli kaynakları ve resmî materyal ile desteklenmesi çalışmamızın güvenilirliği açısından elzemdir. Bu amaçla bizzat Enderûn'da bulunarak iç oğlanı sıfatıyla hizmet etmiş yahut sarayla yakın ilişkileri vesilesiyle önemli bilgilere ulaşmış bunları not etmiş müelliflerin eserleri de incelemeye alınmıştır. Ancak, çalışmamızın büyük bir kısmı bizzat oğlanlar tarafından tutulmuş arşiv kayıtları ile şekillenmiştir.¹⁹

Çoğu araştırmacı çalışmalarında arşiv kaynaklarını kullanmayı fazla önemsemeyerek hâlihazırdaki bilimsel çalışmaları ve bazı yayımlanmış kaynakları kullanmayı daha makul görmüşlerdir. Pek tabii bu eserler önemli bilgiler içermektedir. Ancak, zengin bir veri kümesine sahip iç oğlanlarının daha detaylı incelenmesi ve bu amaçla her bir kaynağın tasniflenip sorgulanması gerekir. Ne yazık ki, eleştirilen bu araştırmacılar bahsi geçen uzun süreli araştırma sürecini göze alamamış ya da almış olsa bile başarılı bir sonuca ulaşamamıştır. Bu çalışmayı önceki araştırmalardan ayıran en önemli fark ise resmî materyal ile çağdaşı verilerin sıkça kullanımına dayanıyor olmasıdır. Bu sayede çalışma, önceki araştırmacıların savundukları paradigmalardan ve mükerrer retoriklerinden farklı bir söylemle biçimlenebilmiştir.

Çalışmada kullanılan arşiv kaynaklarının büyük bir kısmı Topkapı Sarayı Arşivi'nin defter ve evrak kataloglarından toplanmıştır. Bu materyallerin iç oğlanları

¹⁷ R. Withers (2010). *Büyük Efendi'nin sarayı*. (Çev: C. Kayra), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

¹⁸ J. B. Tavernier (2014). *17. yüzyılda Topkapı Sarayı*. (Çev: T. Tunçdoğan), İstanbul: Kitap Yayınevi.

¹⁹ Özellikle Abdurrahman Abdi Paşa'nın iç oğlanı olarak hizmet ettiği sırada yazmaya başladığı ve nişancılık vazifesindeyken de devam ettiği *Vekâyi'-nâme* adlı eseri iç oğlanları hakkında önemli veriler barındırmaktadır. Bkz. Abdurrahman Abdi Paşa (2008). *Vekâyi'-nâme [Osmanlı Târihi (1648-1682)]tahlil ve metin tenkid-i*. (Haz: F. Ç. Derin), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

tarafından kayıt altına alınmaları ve birçok veriyi içlerinde barındırıyor olmaları bir avantajı da tarafımızdan bu fonlara fazla yoğunlaşılmasının asıl sebebi diğer kataloglardaki veri azlığıdır. Özellikle II. Selim'den I. Ahmed dönemine kadar iç hazineden yapılmış olan harcamaları ihtiva eden 34 numaralı defter ile iç oğlanlarına verilen kumaş, malzeme ve acemilik inamlarının bulunduğu 1059 numaralı defter çalışmamızın omurgasını oluşturmuştur. Kısmen de olsa Kanunî dönemine ait 1992 numaralı harcama defteri bir takım kıymetli verilerle karşılaşmamızı sağlamıştır. Ancak, bu defterler arasından bilhassa ilk iki defter XVI. yüzyıl ikinci yarısındaki iç oğlanlarının gelirleri, nefer sayıları, işlevleri, kabul edilme yolları ve atamaları ile ilgili ciddi boşlukları doldurmaktadır. Ve sonraki yıllarda tutulmuş olan istihkak verileri, odaların sorumlu oldukları işlerle ilgili tutulan gelir-gider kayıtları ve bu kaynaklarda birer ufak ayrıntı olarak göze çarpan *yoldaşlık* söylemleri daha geniş bir perspektifle kurumu araştırmamızı zorunlu kılmaktadır.

İç oğlanları sarayın elit bir zümresiydi. Padişahın patronaj ağının ilk halkasında bulunan bu kişiler ortaklaşalıkla yani resmî bir ifadeyle yoldaşlık bağıyla birbirlerine bağlanmışlardı. Üstelik bu kişiler, saraylı olmalarına karşın tayinleri sonrasında yalnızca iç oğlanı zümresinden çıkanları kendilerine daha yakın görmüş ve diğer saraylı bireylere karşı mesafeli durmuşlardır.²⁰ Kardeşlik ve yoldaşlık ilkesiyle yetişen ve kendilerini diğer kullardan ayrı gören bu bireyler üzerine maalesef hususî, detaylı ve tutarlı bir çalışma yapılamamıştır. Üstelik mevcut çalışmaların salt pedagojik inceleme amacıyla hazırlanması da genelde Enderûn'un özelde ise iç oğlanlığının eksik anlaşılmasına sebep olmaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Enderûn'u bir mektep olarak inceleme gayesiyle çalışmaya başlanıyorsa ak ağalar ve zülüflü baltacı zümrelerinin de konuya dâhil edilmesi gerekmektedir. Maalesef, bu durum hiçbir çalışmada bu şekilde ele alınmamıştır.

Öte yandan Enderûn teşkilatları salt mektep fonksiyonuyla örgütlenmemiştir.²¹ Kısmi mektep özelliğinin yanında baskın olarak hizmet teşkilatı görüntüsü sergileyen bu saha, maalesef araştırmacılar tarafından basmakalıp ifadeler ve söylemlerle mektep olarak yorumlanmıştır. Üstelik değinilen bu problemlerin haricinde araştırmalardaki yerli

²⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 25^a; TSMA. Evrak [E.] nr. 216/8, vr. 1^b; *Fetih Suresi*, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi Koğuşlar Bölümü, nr. 511, vr. 1^a; Gelibolulu Mustafa Âli (1997). *Mevâ'idü'n-nefâis fî kavâ'idü'l'-mecâlis*. (Haz: M. Şeker), Ankara: TTK, s. 274-275.

²¹ Saray okulu sisteminin bulunduğu bir yer olarak da Enderûn'u gören Parry, aynı zamanda burayı sultanın kişisel hizmeti için oluşturulmuş odalardan oluşan bir alan olarak niteler. Bkz. V. J. Parry (1991). Enderûn. *Encyclopaedia of Islam*, 2, Leiden, s. 697.

ve yabancı kaynak yetersizliği ve yapılan her yeni çalışmanın bir öncekileri tekrarlaması genelde Enderûn özelde ise iç oğlanları kapsamında yetersiz eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Aslında, dış saraylar ve Yeni Saray Enderûn’undaki Büyük ve Küçük odalar birer mektep özelliğine sahipti. Usta-çırak ilişkisine dayalı eğitim alan bu kişiler buralarda Türk ve İslam kültürünü öğrenir, belirli alanlarda hocalardan eğitim alırlardı. Ayrıca fizikî gelişimlerini de sürdüren bu gençler, daha sonra üst odalara alınarak padişaha hizmet etmeye başlarlardı. Bu andan itibaren çeşitli odalarda görev alan oğlanlar uzun bir süre padişahın işlerini yürütürlerdi. Olgun bir yaşa gelince ise saray içerisinde edindiği devlet tecrübesi, sanatı ve padişah ile arasındaki yakın ilişki sayesinde önemli noktalara getirilirdi. İç oğlanlarının saray içerisindeki faaliyetleri göz önüne alınırsa, Enderûn sahasının yalnızca bir mektep iç oğlanlarının ise birer talebe olarak anılması mümkün değildir. Çünkü padişahın harcamalarını ve yazışmalarını yapan, kişisel ihtiyaçlarını karşılayan ve eğlenceli vakit geçirmesi için av tertip eden iç oğlanları saray hayatının büyük bir kısmını hizmet ederek geçirirlerdi. Bu nedenle Enderûn sahasını yalnızca bir mektep olarak görmekten ziyade mektep özelliğinin yanında bir hizmet sahası olarak anmak daha uygundur.

Enderûn’u mektep kimliğiyle inceleyen ilk kişi Barnette Miller olmuştur. Yerli kaynak olarak Tayyâr-zâde Atâ’nın tarihini kullanmasına karşın ağırlıklı olarak eserinde yabancı kaynakları tercih etmiş olması okuyucuların bir takım tutarsız ve güvenilirliği zayıf verilerle karşılaşmasına neden olmaktadır.²² Miller’den birkaç yıl sonra konuyu ele alan araştırmacı ise İsmail Hakkı Uzunçarşılı olmuştur. Uzunçarşılı, hazırlamış olduğu “Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı” adlı eserinde Enderûn’u ayrı bir bölüm olarak incelemiş, fakat zülüflü baltacıları farklı başlık altında dış hizmet bölükleriyle ele almıştır. Üstelik iç oğlanı merkezli bir Enderûn modeli sunması da sonraki çalışmalar için bir örnek teşkil edecektir. Ancak, B. Miller’in aksine arşiv verilerine ve yerli kaynaklara ağırlık vermiş olması daha güvenilir, kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olmuştur.²³

Hususi bir tez çalışması olarak Ülker Akkutay tarafından kaleme alınan “Enderûn Mektebi” ise Enderûn’u iç oğlanı merkezli pedagojik bir yorumla incelemeyi amaçlamaktadır. Ancak, tezin kapsamının ve içeriğinin teşkilatın anlaşılması noktasında

²² B. Miller (1940). *The palace school of Muhammad the Conqueror*. Cambridge: Harvard University Press.

²³ İ. H. Uzunçarşılı (2014). *Osmanlı Devletinin saray teşkilatı*. Ankara: TTK, s. 287-342.

yetersizliği başlı başına bir problem teşkil etmektedir. Kaynak problemini tezin hazırlandığı dönemde ulaşılmamasının zorluğu sebebiyle anlayışla karşılayabiliriz fakat eldeki materyalin tahlilinin yetersizliği ve kendisinden sonra hazırlanan çalışmalara²⁴ eserin bir model oluşturmaya başlaması eleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.²⁵

Son dönemlerde Tahir Güngör'ün hazırladığı “Enderûn Saray Mektebi'nde Has Oda Teşkilatı” isimli yüksek lisans çalışması diğerlerinden ayrı bir noktada değerlendirilmelidir. Kullanılan materyalin resmî kaynak ağırlıklı olması ve bir takım yeni yorumlar getirmiş olması alana ışık tutmaktaysa da kendisi tam manasıyla gerek Uzunçarşılı'nın, gerekse Akkutay'ın araştırma modelinden ve söylemlerinden kopamamıştır.²⁶

Tarafımızdan yüksek lisans çalışması olarak hazırlanan “Osmanlı Saray Teşkilatı'nda Doğancı Koğuşu”²⁷ ve makale olarak hazırlanmış “XVII. Yüzyılda Enderûn'daki Ödeme ve İn'âmlar Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmalar ise karanlıkta kalmış bir takım noktaları açığa çıkarmaktadır.²⁸ Fakat bu çalışmaların biçimlenmesi sürecinde Enderûn bir mektep olarak kabul edilmiş ve yorumlanmıştır. Yüksek lisans çalışması doğancıların kurumsal yapısı, görev ve sorumluluklarının yanı sıra tayin, terfi ve ilgası üzerine yeni açıklamalar getirmiştir. Hazırlanan makale ise Enderûn'daki tüm grupların gelir kaynakları ve istihkakları üzerine aydınlatıcı veriler sunmaktadır. Ancak, yeni arşiv vesikalarının tespiti ve iç oğlanlığının daha geniş bir perspektifle ve farklı bir yorumla incelenmesi zorunluluğu tarafımızdan bu çalışmanın kaleme alınmasını mümkün kılmıştır.

Bu amaçla kaleme alınan tez çalışması giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından meydana gelmektedir. Hizmetli fonksiyonu ön plana çıkarılarak incelenen iç oğlanları üzerine birinci bölümde terminolojik saptamalar yapılmış, sonrasında kurumun nefer toplama yöntemleri, tarihsel gelişimi, teşkilat yapısı ve dönüşümü üzerine bilgi

²⁴ M. Oğuz (2008). *Osmanlı devletinin yükselme döneminde Enderun saray okulunun yeri ve önemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; E. Kömür (2010). *Osmanlı Devleti Enderun mektebinde eğitim sistemi ve Türk eğitim sistemine etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Keskin (2009). *Enderun saray okulunda Has Oda teşkilatının önemi, uygulanan eğitim yönetimi ve stratejileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁵ Ü. Akkutay (1984). *Enderûn mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.

²⁶ T. Güngör (2007). *Enderûn Saray Mektebi'nde Has Oda teşkilatı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁷ B. İ. Kıran (2014a). *Osmanlı saray teşkilatında Doğancı Koğuşu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁸ B. İ. Kıran (2015). XVII. yüzyılda Enderûn'daki ödeme ve in'âmlar üzerine bir inceleme. *Mavi Atlas*, 4, s. 38-52.

verilmiştir. Oda yapıları ayrı başlıklar altında incelenmiş olmasına rağmen Has Oda'nın gelişmiş teşkilat yapısı bir bütün halinde değerlendirilmiştir. Üç ana karakter üzerinde biçimlenen bu kısımdan sonra teşkilatın Has Oda temelli mabeyn teşkilatına dönüşümü üzerinde durulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde iç oğlanlarının değişen tayin ve emeklileri üzerine tespitlerde bulunulmuştur. Kurum içi ve dışı tayinlerin oluşumundaki değişkenlerin saptanması yoluyla yazımına başlanan bu kısımda iç oğlanlarının tayin edildikleri görevler belirlenmeye çalışılmıştır. Aslında, iç oğlanlarının I. Ahmed döneminden itibaren önemli vilayetlerin başına direk vezir payesiyle atanmaya başlamaları itibar ve konumlarının saray içerisinde üst noktalara ulaştığını bizlere göstermektedir. Fakat, III. Ahmed dönemiyle birlikte -ender olmak kaydıyla başta silahdarlar ve bir takım üst düzey ağalar vezaret payesiyle çıkarılmışlarsa da- artık oğlanların büyük bir çoğunluğu önemli pozisyonlara getirilememekteydi. Öyle ki, giderek artan idarî ve askerî gücün paşa kapılarından yetişme kişilere tevcih ediliyor olması ve bir süre sonra da Batılı tarzdaki askerî okullar ile kalemiyeden yetişen yeni bürokratik kadronun devlet aygıtı üzerindeki gücünü artırması özelde iç oğlanlarının genelde ise Enderûn'un işlevini yitirmesine neden olacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise uzun yıllar iç oğlanı olarak hizmet eden kişilerin edindikleri gelir kaynaklarını ve muayyen istihkaklarını içermektedir. Bu gelirler ve istihkaklar kanun-ı kadim olarak görüldüğünden her dönem titizlikle takip edilip defterlere kayıt edilirdi. Bunlar okuyucuların daha iyi anlaması ve kavrayabilmesi amacıyla tarafımızdan tablo halinde sunulmuştur. Üstelik bu kısımda daha önceki çalışmalarda değinilmemiş olan bazı bahşişlere de yer verilmiştir. Sunulan verilerin ciddi bir meblağı oluşturdukları fark edilirse bir kişinin iç oğlanı olabilmek için yönlendirilmesinin amacını da kavrayabiliriz. Zira iç oğlanlığı sadece devlet içerisinde dikey bir hareketlilik sunmuyor aynı zamanda kişilere ciddi bir gelir kaynağının da sahibi olma fırsatını sağlıyordu. Öyle ki, aralarından vezaret payesiyle çıkarılanlar ciddi meblağlardan oluşan tuğ akçalarını kendi biriktirdikleri bu paralardan karşılıyorlardı. Yüksek bir rütbeden ziyade daha düşük bir görev ile ayrılanlar ise topladıkları bu paraları saray dışındaki yeni hayatlarında harcıyorlardı.²⁹

²⁹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995). *Zübde-i Vekayiât –tahlil ve metin (1066-1116/1656-1704)-*. (Haz: A. Özcan), Ankara: TTK, s. 266, 272.

Sonuç bölümüyle birlikte bir takım belgelerin kopyasının ve kaynaklardaki minyatürlerin eklenmesiyle teze görsel bir zenginlik katılmıştır. İstenilen amaca ulaşabildiğı inancıyla tamamlanan bu çalışma bir takım yanlış yorumların ve fikirlerin düzelmesine yardımcı olacaktır. Nitekim genelde Enderun özelde ise iç oğlanlarının farklı söylemler ve araştırma modelleriyle ele alınıp incelenmesi uzun yıllar varlığını koruyacak olan kul yapısının da daha iyi anlaşılmasını mümkün kılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İÇ OĞLANLIĞININ İHDASI, NEFER KAYNAĞI VE TEŞKİLAT YAPISI

1.1. İç Oğlanı Teşkilatının Tesisi

Kaynaklarda padişahın hususî hizmetindeki eğitilmiş, itaatkâr, sadık ve yetenekli hizmetli kadrosunu ifade etmek için çeşitli terimler kullanılmıştır. Her bir terim ortak bir mana ile saray içerisindeki bu kadroya atıfta bulunmaktaysa da literatürde kabul gören ifade daha çok iç oğlanı olmuştur.³⁰ Bu terimin dışında oğlan,³¹ gulam,³² gılman,³³ oğlancık³⁴ ve iç ağası³⁵ kelimeleri de tercih edilmiş olmasına rağmen, gerek resmî, gerekse gayr-i resmî kaynaklarda iç oğlanı teriminin kullanımı diğerlerine göre daha baskın olmuştur. Zümrenin hiyerarşik yapısında üst mevkilerde bulunan oğlanları nitelemek amacıyla kullanılan ağa unvanı bilhassa son dönemlerde tüm oğlanları kapsayacak şekilde yaygınlaşmışsa da³⁶ genel itibarıyla bu zümre mensupları sıklıkla iç oğlanı olarak nitelenmiştir.

Osmanlı saray teşkilatının Enderûn sahasında örgütlenmiş olan iç oğlanlarının hangi padişah zamanında ihdas edildiği ile ilgili elde kesin veriler bulunmamaktadır. Erken döneme ait resmî materyalin azlığı, üstelik bunların konu dâhilinde kullanılabilir olmayışı kurumun ihdasının tespiti sürecinde ihtiyatlı yaklaşılmasını zorunlu kılmaktadır.

³⁰ TSMA. d. nr. 1060, s. 31; TSMA. d. nr. 1993, vr. 1^a; TSMA. d. nr. 10303; TSMA. d. nr. 1087, vr. 1^a; TSMA. d. nr. 50; TSMA. d. nr. 10457/157; TSMA. d. nr. 10457/79, vr. 2^a; TSMA d. nr. 2352/416; TSMA. E. nr. 304/74; TSMA. E. nr. 781/26; Mehmed Halife (2000). *Tarih-i Gılmanî*. (Haz: E. Oral). Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 25, 119, 120; Anonim Tevârih, 1992, **a.g.k.**, 34; Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 20; Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 18; Gelibolulu Mustafa Âli, 1997, **a.g.k.**, 274, 275, 276; Koçi Bey (2008). *Koçi Bey risaleleri-Sultan IV. Murad'a devlet yönetimindeki bozukluklar ile alınması gereken tedbirler hakkında sunulan risale ve Sultan I. İbrahim'e Osmanlı devlet teşkilatı hakkında sunulan risale-*. (Haz: S. Çakmakcioğlu), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 102-105; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 318; Spandunis, 2015, **a.g.k.**, 118.

³¹ TSMA. d. nr. 34, vr. 19^a; TSMA. d. nr. 1027, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2034, vr. 1^a-5^a; TSMA. d. nr. 1079, vr. 1^a; TSMA. d. nr. 1025, vr. 1^a-2^a.

³² BOA. Hatt-ı Hümayûn [HAT.] nr. 1654/18; BOA. HAT. nr. 1654/23; BOA. HAT. nr. 1654/24; BOA. HAT. nr. 1654/26; TSMA. d. nr. 34, vr. 113^a.

³³ TSMA. d. nr. 1079, vr. 1^a; TSMA. d. nr. 9610, vr. 1^a; BOA. Bâb-ı Defterî Başmuhâsebe Kalemi [D. BŞM.] d. nr. 4078, s. 2; BOA. Bâb-ı Defteri Süvari Mukâbeleciliği Kalemi [D. SVM.] d. nr. 36080, s. 7; BOA. Mâliyeden Müdevver Defterler [MAD.] d. nr. 570, s. 58-59.

³⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi (1998). *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i âl-i Osmân*. (Haz: S. İlgürel), Ankara: TTK, s. 156; TSMA. d. nr. 34, vr. 196^a; TSMA. d. nr. 1083, vr. 4^a; *Kur'an-ı Kerim*. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi. Koğuşlar Bölümü. nr. 53, vr. 1^a.

³⁵ TSMA. d. nr. 1058, vr. 5^a, 84^a; TSMA. d. nr. 1070, vr. 5^a; TSMA. d. nr. 79, vr. 13^b.

³⁶ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 10-11; BOA. D. SVM. d. nr. 36215, s. 2; BOA. D. SVM. d. nr. 36431, s. 2; TSMA. d. nr. 834, vr. 22^b; TSMA. d. nr. 10457/136; TSMA. d. nr. 2110/84; TSMA. d. nr. 2110/22, vr. 1^b; BOA. D. BŞM. d. nr. 4078, s. 2; BOA. D. BŞM. d. nr. 36431, s. 2; BOA. D. BŞM. d. 2136, s.2; BOA. Bâb-ı Defterî Küçük Ruznâmçe Kalemi [D. KRZ.] d. nr. 33290, s. 2; BOA. İE. SM. nr. 29/3019; BOA. İE. Hatt-ı Hümayûn [HAT.] nr. 31276, s. 2; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 318.

Bu nedenle, araştırma boyunca iç oğlanları tarafından kaleme alınmış kurumsal tarih kitapları incelenerek en sağlıklı çıkarımın yapılmasına gayret edilmiştir.

İç oğlanı terimine ilk defa erken dönem Osmanlı tarihi kaynaklarından biri olan anonim “Tevarih-i Âl-i Osmân”da rastlanmaktadır. Gazi çevrelere hitap eden bu eserde iç oğlanları ile ilgili şu veri mevcuttur:

“...Heman ki Kara Halil oğlu Ali Paşa vezîr oldu, fisk u fücûr ziyâde oldu. Mahbûb oğlanları yanına aldı, adını iç oğlanı kodı. Bir nice zaman ne gerekse idüp çıkarup mansıb virdi. Anlardan ilerü kadimler var idi, kişi ıyâlleri idi. Cümle mansıbı anlar yirlerdi. Çıkarup azl idüp yirine dahi virmezlerdi. Eğer bir sipahi ölse mansıbı oğluna virürlerdi ve eğer oğlu kalmasa kızı ya avratı kalsa zelil olmasun diyü anları bir kula virürlerdi. Ol ölenün tımarını bile virürlerdi. İç oğlanına itden beter ragbet iderlerdi. İç oğlanına ragbet itmek Ali Paşa’dan kaldı...”³⁷

Gerek merkezdeki, gerekse taşradaki devlet kadrolarına iç oğlanlarının yerleştirilmesinin tepkilerini içeren bu eser, iç oğlanlığının Çandarlı Ali Paşa zamanında ihdas edildiğine ve birçok devlet kadrosunun bunlara tahsis edildiğine değinir. Ancak bu kadrolaşmanın XV. ve XVI. yüzyıllardaki gibi kapsamlı olduğunu söylemek hata olur. Üstelik bu gençlerin saray içerisinde uzun bir süreçte devlet işleyişini kavramalarının amaçlandığı da göz önünde bulundurulursa kurumun salt Yıldırım Bayezid döneminde ihdas edildiği varsayımı kabul edilemez. Neticede bir iç oğlanı, hizmet aşamasında sadık ve itaatkâr olduğunu ispatlayabilmeliydi ki ancak bundan sonra bir devlet kadrosuna terfi edebilmesi mümkün olsun. Bu uzun süreç dikkate alındığı vakit devlet kadrolarında yaygınlaşmaya başlayan iç oğlanlarının daha erken bir tarihte ihdas edildiğini düşünmek daha uygun bir fikir beyanı olacaktır.

Erken dönemle ilgili bilgi veren kaynaklar incelenirse Osman Gazi ve Orhan Gazi’nin etrafında kul kökenli kişilerin var olduğu görülür. Osman Gazi’nin Bursa kuşatması sırasında inşa ettirdiği havale kulelerinden birini kendi kulu olan Balabancık’a teslim ettiği bilinmektedir.³⁸ Osman Gazi dönemindeki gibi Orhan Gazi’nin sarayında da kul kökenli kişilere rastlanmaktadır. Mekece Vakfiyesi’nde adı geçen Hadım Şerefeddin Mukbil, Balabancık gibi kulluktan gelen bir kişiydi.³⁹ Fakat eldeki verilerin yetersizliği sebebiyle her iki bey döneminde de iç oğlanlığı kurumunun öncülü olarak değerlendirebileceğimiz bir yapıyla karşılaşamamaktayız. Bu veri yetersizliğine karşın

³⁷ Anonim Tevârîh, 1992, **a.g.k.**, 34.

³⁸ Anonim Tevârîh, 1992, **a.g.k.**, 15; Oruç Bey (2011). *Oruç Beğ Tarihi-üç Osmanlı tarihi-*. (2. Baskı). (Haz: H. Nihal Atsız). İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 30; Derviş Ahmed Aşıkı, 2015, **a.g.k.**, 34.

³⁹ Lowry, 2010, **a.g.k.**, 64.

geç dönemlerde kaleme alınmış olan kurumsal tarih kitaplarında ise iç oğlanlığının ihdası ile ilgili değişik bilgiler mevcuttur.

Babası gibi sarayda iç oğlanı olarak hizmet etmiş olan Tayyâr-zâde Atâ Efendi, kaleme aldığı “Târîh-i Enderûn” adlı kitabında iç oğlanlığının kuruluşu ile ilgili dolaylı olarak şu bilgileri aktarır:

“Gazi Hünkâr ve Hudâvendigâr ‘unvânına nâ’il olan şehriyâr-ı şehîd-i mebrûr Murâd Hân-ı Evvel yedi yüz altmış yedide Çirmen fethine muvaffakiyetle Hıristiyan evlâdından gönüllü ‘asker tertîbi usûlinin bir kat daha tanzîm ü te’min ü te’yîdine ve müte‘âkiben Filibe ve Sofya ve Arnabudluk ve Sırbistân fethlerine muvaffak olduktan sonra Edirne’yi makarr-ı saltanat ittihâzıyla inşâsına himmet buyurdıkları Edirne sârâyında müte‘addid devâ’ir ve koguşlar inşâ ve kavânîn-i ‘askeriyyeyi tanzîm ü imlâ ve devletin bidâyet-i zuhûrî bulunmagla halkı celb ve gazâya teşvîk u teşcî‘de fevâ’idi bisyâr olduğundan evvelce tasarlanmış olan süvârî sipâhî ‘askeri kânûnlarını ve tîmârlarının evlâdlarına intikâlî nizâmâtını tanzîm ve işbu sipâhîlere kırmızı bayrak tahsîs ü ihdâs ve merâtibi tefrîk u tahsîs buyurdıkları esnâda otuz yedi gazâ-yı ekber ve beş altı gazavât-ı diğerde muzafferiyete mazhariyyet meşgûliyyet-i dâ’imesi husûsât-ı sâ’ire icrâsına meydân bırakmadığından zikr olunan gönüllüden tedârük ü tahrîr olunan efrâddan harb u darb ve kesb-i ma‘ârife kâbil güzîde vü müsta‘idlerini dâ’ire-i hümayûna kabûl ile okudup yazdırmak ve tamâm vatandaşlık ve merhamet-şi‘ârlık hasâ’il-i celfilesini...”⁴⁰ bilgisini vererek iç oğlanlığının I. Murad dönemiyle birlikte

oluşturulduğuna değinir.

II. Abdülhamid döneminde kaleme alıp padişaha takdim ettiği “Ayine-i Derûn” adlı eserinde Enderûnlu Abdüllatif Efendi de Tayyâr-zâde Atâ ile aynı görüştedir:

“Edirne şehri dahi feth olundukda saray-ı hümayunda bulunan daire-i hümayunun tanzimi sırasında harem-i hümayun hizmetinde istihdam olunmak üzere tavaşi ak ağalar tedarik olduğu gibi hizmet-i şahaneleri için dahi Memâlik-i meftûha zâdegân evlâdından bazıları celb ve terbiye olunarak Enderûn-ı Hümayûn’un esâsı vaz’ olunmuş ve anlardan birçoğu sunûf-ı ilmiyye ve kalemiyye ve mülkiyyede kesb-i meleke ve iktidâr ile vüzerâ ve sudûr ve beylerbeyi ya’ni vülâtdan olmuşlardır.”⁴¹

Her iki kaynağın bizzat Enderûn’da bulunmuş şahıslar tarafından kaleme alınmış olması iç oğlanlığının ihdası sürecinde değerlendirilmelerini tarafımızdan zorunlu kılmaktadır. Hatta Tayyâr-zâde Atâ Bey, hem babasından duyduklarını hem de kendi döneminde devlet kademelerinde bulunan Enderûnlulardan edindiği bilgileri toparlayarak olabildiğince doğru verileri kullanmayı amaç edinmiştir. Her iki kaynak da I. Murad’ın

⁴⁰ Tayyâr-zâde Atâ (2010). *Osmanlı saray tarihi -Târîh-i Enderûn-*. (Haz: M. Arslan), İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 111.

⁴¹ Enderunlu Abdüllatif, 2013, **a.g.k.**, 5

kendi dairesi için gençleri alıp eğittiğini savunmaktadır. Bu dönemin aynı zamanda idarî ve askerî kadrolar için toplanan devşirmelerin istihdam edilmeye başlandığı bir dönem olduğu da göz önünde bulundurulursa iç oğlanlığının I. Murad ile birlikte sarayda kurumsallaşmaya başladığını söylemek daha doğru bir varsayım olur.⁴²

Bu iki kaynağın haricinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulunan ve başta Ülker Akkutay olmak üzere birçok araştırmacıya kaynak vazifesi gören “Anonim Târîh-i Enderûn” adlı eserde ise iç oğlanlığının II. Murad dönemiyle birlikte ihdasına değinilir:

“Devlet-i Aliyye-i Osmâniyyenin ibtida-i teşekkülünde mâbeyn-i hümayunun tanzimine dahi bed’ olunub cennet mekân Gâzi Sultan Murâd Han-ı Sâni hazretleri zamanında Orta Sarayı’nda dâire-i hümayunun tanzimi sırasında harem-i hümayun istihdam olduğu gibi hizmet-i şahâneleri için dahi mahâlik-i menkûle zâdegân evlâdından bazıları celb ve terbiye olunarak Enderûn-ı Hümayûn’un esasî vaz’ olunmuş ve onlardan birçoğu sunûfu ilmiye ve kalemiyye ve mülkiyyede kesb-i meleke ve iktidâr ile vüzerâ ve sūdûr ve beylerbeyi yani vülâtdan olmuşlardır.”⁴³

“Anonim Enderûn Tarihi”, iç oğlanlığı müessesesinin teşekkülünü II. Murad dönemine kadar tarihlendirmiş olsa da kanaatimizce bu doğru bir dönemlendirme olamaz. Bilakis, iç oğlanlığının daha erken dönemlere götürülmesi gerekliliği “Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman”la zaten desteklenmektedir. Bunun yanında bizzat Enderûn’da bulunmuş Tayyâr-zâde Atâ ve Enderunlu Abdüllatif Efendi tarafından da daha erken bir döneme kuruluşun tarihlendirilmesi bu varsayımı çürütmektedir. Aslında buradaki asıl problem kurumun ihdası ile Enderûn sahasının teşkilatlanmasının paralel bir süreç olarak değerlendirilmesidir.

Şunu açıkça belirtmek gerekir ki, Enderûn’un kapsamlı bir işleve sahip olmaya başlaması ile iç oğlanlığı müessesesinin ihdası aynı döneme denk gelmemektedir. Enderûn, bilhassa Fatih’in İstanbul’u fethinin ardından Yeni Saray’da gerçek kimliğini kazanmış bir hizmet sahasıydı. II. Murad döneminde temeli atılan Enderûn-ı Hümayûn örgütü, ancak XV. yüzyıl ortalarında ciddi bir kurumsal yapıya kavuşmuştur.⁴⁴

Öte yandan, bu hizmet sahası bünyesinde sadece iç oğlanlarını da barındırmamaktaydı. Bu sahada hizmet eden ak ağalar, zülüflü baltacılar ile iç oğlanları

⁴² Son dönem Osmanlı bilginlerinden Ali Seydi Bey de muhtemelen Tayyâr-zâde Atâ Bey’in yazdıklarını okuduğundan iç oğlanlığının ihdasını dolaylı olarak I. Murad’a kadar götürür. Bkz. Ali Seydi Bey (tarihsiz). *Teşrifât ve teşkilatımız*. (Haz: N. A. Banoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, s. 129.

⁴³ Anonim (tarihsiz). *Tarih-i Enderûn*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı. Muallim Cevdet Yazmaları. Nr. 470, s. 1.

⁴⁴ M. İpşirli (1995). Enderun. *DİA*, 11, İstanbul: TDV, s. 185.

farklı odalarda istihdam edilmekteydiler. Her birinin bulunduğu oda birbirinden ayrıydı. Her ne kadar Hazine Odası'nda XVI. ve XVII. yüzyıllarda ak ağalardan iki kişi, baltacılar ise her bir odada birkaç nefer istihdam edilmişse de bu kişiler bulunduğu teşkilatların işlerinde kullanılmak için bu odalarda yer almışlardır.⁴⁵ Üstelik, bu kişilerin iç oğlanlarının odalarında bulunuyor olmaları kendilerine iç oğlanı kimliğini de kazandırmamıştır.

Çorlulu Ali Ağa'nın silahdarlığı ile birlikte Enderûn sahasının kontrolünü ak ağalardan devralmış olan iç oğlanları, teşkilatları kaldırılana kadar Enderûn'un tek yetkilisi olarak kendilerini görmüşlerdir.⁴⁶ Bu durum ise ilerleyen süreçte iç oğlanlığı ile Enderûnlu kimliğinin bir bütün halinde değerlendirilmesinin bir başka sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle iç oğlanlığının Enderûnlulukla aynı kimlik olarak görülmesinin asıl sebebi, Enderûn sahasının örgütlenmesi ile iç oğlanlığının paralel bir süreç olarak görülmesinin ve Çorlulu Ali Ağa'nın iç oğlanı kimliğiyle Enderûn'un idarî gücünü ele geçirmesinin bir sonucudur.

Özetle, tarihsel olarak ihdası mutlak bir yıla tarihlendirilemeyecek olan iç oğlanlığı I. Murad dönemiyle birlikte sarayda teşkilatlanmaya başlamıştır. Her yeni padişah ile kurum içinde yeni gedikler ihdas edilmiş ve bu kurumsal gelişim IV. Murad dönemine kadar devam etmiştir.⁴⁷ Bu döneme kadar klasik kimliğini geliştiren ve kurumsallaşan iç oğlanlığı, IV. Mehmed döneminden itibaren bazı ağalıkların kaldırılıp bazılarının ihdasıyla tamamen kaldırılacağı vakte kadar dinamik bir gelişim süreci sergilemiştir.⁴⁸

1.2. İç Oğlanı Teşkilatına Nefer Alım Usulleri

İstanbul ve Edirne'deki saraylarda istihdam edilen iç oğlanları çeşitli yollarla saraya alınıyorlardı. İlk dönemlerde savaş esirlerinden elde edilen bu kişiler ilerleyen süreçte devşirme uygulamasıyla toplanmaya başlamıştır. Ancak, bu iki nefer edinme kanalı uzun yıllar teşkilat için ağırlığını korumuş olmasına karşın bunlardan farklı yollarla saraya alınmış olan iç oğlanları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı devlet adamlarının padişaha pişkeşi, bir kısmı ise saraydaki akrabaları sayesinde zümreye dâhil olmuşlardır.

⁴⁵ TSMA. d. nr. 1059, vr. 40^a. "... Hazine'ye hizmet eden kapu oğlanı İbrahim Ağa'ya...". Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 42^b, 48^a. Ayrıca bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 56^a, 72^a, 131^a.

⁴⁶ İ. H. Baykal (1953). *Enderun mektebi tarihi*. İstanbul: Fetih Derneği Neşriyatı, s. 5.

⁴⁷ IV. Murad döneminde Seferli grubunun odalaştırılarak bir kaftanlı odası özelliği kazanması sonucu klasik iç oğlanlığı kurumunun oda boyutunda teşkilatlanması tamamlanmıştır. Bkz. M. İpşirli (1994). Osmanlı devlet teşkilâtına dair bir eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbîta-i Âsitâne. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 14, s. 18.

⁴⁸ Teşkilat yapısı ile ayrıntılı bilgilere ilerleyen bölümlerde yer verilmiştir. Bkz. s.26-65.

Aralarında gönüllü olarak İstanbul'a gelip Müslüman olan bir gence veya rehin olarak saraya getirilen bir Balkan beyzadesine de rastlanabiliyordu.⁴⁹ Üstelik bir sanatta ustalığı sebebiyle iç oğlanı yapılmış kişilere de kaynaklarda sıkça rastlanmaktadır. Örneğin iç oğlanlarına zurna dersi vermesi amacıyla taşradan getirilen bir zurnazen, 1576 yılında muhtemel ki sanatında başarılı görüldüğünden Hazine Odası'na alınarak iç oğlanı yapılmıştır.⁵⁰ Bir başka örnek ise 1574 yılında Sokullu Mehmed Paşa'nın gönderdiği sazandeleri kapsar. Sokullu Mehmed Paşa tarafından gönderilen bu oğlanlar padişahın eğlence meclislerinde sanatlarını sergilemek için iç oğlanı yapılmıştır.⁵¹ Ancak bu oğlanlar resmî kayıtlarda mevcut olmasına karşın devşirme ve pençik yoluyla saray alınmış olanlar ile kıyaslandığında azınlığı teşkil etmektedirler. Fakat bu örneklerin varlığı, iç oğlanı olabilme yollarının katı ve formel bir anlayışıyla çizilmediğini sarayın bu konuda esnek ve pragmatik olduğunu göstermektedir.

1.2.1. Pençik ve devşirme

H. W. Lowry'nin ifadesiyle kontrolsüz bir şekilde genişleyen ve faydalı her şeyi içine çeken Osmanlı siyasî yapısı, erken dönemlerde eğitilmiş ve tecrübeli bir kadroya ihtiyaç duymaktaydı.⁵² İlk zamanlar fethedilen bölgelerin idarecileri yerlerinde bırakılarak bu ihtiyaç karşılanmışsa da padişaha sadık bir kadronun oluşturulmasının zorunluluğu nedeniyle Osmanlı devlet adamları tarafından selefleri gibi kulların kullanılması fikri gündeme gelmiştir. Selefî ve çağdaşı olan devletlerin idarî ve askerî sahalarında da gözlemlenen bu kul kadrosu, kısa sürede Osmanlı tarafından benimsenerek devletin farklı kademelerinde teşkilatlanmaya başlayacaktır.⁵³

Kullara dayalı askerî yapının insan ihtiyacını karşılamak amacıyla ilk olarak pençik adı verilen bir uygulama yürürlüğe konulmuştur. Askerî harekâtlar sırasında ele geçirilmiş olan esirlerin beşte birinin yahut her bir esirden yirmi beş akça toplanması anlamına gelen pençik, zamanla kanunlaşarak kurulan kul kadrosunun nefer ihtiyacını

⁴⁹ Derviş Ahmed Aşıkî, 2015, **a.g.k.**, 127; Nicolas de Nicolay (2014). *Muhteşem Süleyman'ın imparatorluğunda*. (Çev: Ş. Tekeli, M. Tokyay), İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 192; G. M. Angiolello (2011). *Fatih'in iç oğlanı anlatıyor- Fatih Sultan Mehmed-*. (Çev: P. Gökpar), İstanbul: Profil Yayıncılık, s. 26; Mehmed Neşrî (2011). *Aşiretten imparatorluğa Osmanlı tarihi (1288-1485)*. (Sad: N. Öztürk), İstanbul: Timaş Yayınları, s. 247, 307.

⁵⁰ TSMA. d. nr. 1059, vr. 48^b.

⁵¹ TSMA. d. nr. 1059, vr. 46^a.

⁵² Lowry, 2010, **a.g.k.**, 105.

⁵³ İ. H. Uzunçarşılı (1988a). *Osmanlı Devleti teşkilâtına medhal*. Ankara: TTK, s. 32-33, 78, 293.

karşılamiştir. Her ne kadar Ankara Savaşı sonrasında kapsamlı işlevini büyük ölçüde yitirmişse de uygulama olarak varlığını kısmen de olsa sürdürmüştür.⁵⁴

Saraya eklenmiş olan pençik esirlerinin büyük bir çoğunluğu bizzat akın dönüşü mirî pay olarak toplanırdı. Ancak, akıncıların payı olarak kalan bazı esirler ise pençik akçasının ödenmesi koşuluyla tek bir elde toplanırdı. Kısa bir zaman diliminde Müslüman olan ve Türkçe öğrenen bu kişiler sarayda hizmet etmesi amacıyla Babüssaade ağasına teslim edilirdi.⁵⁵ Saraya sunulan pençik kökenli bu gençler, Osmanlı kimliğine sahip olmanın ilk adımını böylece atmış olurlardı. Bahsedildiği gibi pençik kökenli oğlanların varlığına ilerleyen dönemlerde de rastlanılmaktadır. Ancak, oğlanların büyük kısmı artık daha farklı bir yöntemle, daha doğrusu Osmanlı'ya özgü bir yöntem olan devşirme sistemi ile toplanmaktadır.⁵⁶

Devşirme sistemi, Osmanlı idaresi altında bulunan gayr-i müslim çocuklarının askerî ve idarî kadrolarda istihdam edilmesi amacıyla yürütülmüştür. İnsan ihtiyacını sürekliliği olmayan pençik sistemiyle karşılamak yerine kendi reayasından karşılamayı ilke edinmiş olan Osmanlı Devleti, Çelebi Mehmed döneminden itibaren bu uygulamaya geçmiş ve II. Murad devri ile birlikte ise bunu kanunlaştırmıştır.⁵⁷

Askerî ve idarî sahanın ihtiyacı olan neferlerin karşılanması amacıyla yürütülen bu yöntem, gençlere dikey bir toplumsal hareketlilik imkânı tanıyordu. Üstelik bu yöntem imparatorluğa, kalabalık Hristiyan nüfusun insan gücünden faydalanma imkânını sağlıyordu.⁵⁸ Her ne kadar devşirme uygulamasının şeriata uygunluğu tartışma konusu olsa da⁵⁹ Osmanlı idarî eliti bunu devletin insan gücü kaynağı bakımından pragmatik bir yaklaşımla yorumlamıştır.

Askerî ve idarî sahanın başat insan kaynağı olan bu uygulamadan bizzat yeniçeri ağası sorumluydu. Kendisi tarafından yazılan bir arzın Divan-ı Hümayûn'da kabul edilmesinin ardından uygulamaya konulan bu faaliyet, ocak içerisindeki kıdemli ağalar

⁵⁴ Anonim Tevârih, 1992, **a.g.k.**, 24-25; Oruç Beğ, 2011, **a.g.k.**, 38. Devlet tarafından beşte bir oranında alınan bu paya *geçitlik* de denirdi. Bkz. Derviş Ahmed Aşıkî, 2015, **a.g.k.**, 209; İ. H. Uzunçarşılı (1977). Devşirme. *İslam Ansiklopedisi*, 3, İstanbul: MEB, s. 563.

⁵⁵ TSMA, d. nr. 10047.

⁵⁶ C. Kafadar (2011). Osmanlı tarihinde gerileme meselesi. *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak/Gerileme Paradigmasının Sonu*. (4. Baskı). (Haz: M. Armağan), İstanbul: Timaş Yayınları, s. 108.

⁵⁷ İ. H. Uzunçarşılı (1988b). *Osmanlı Devleti teşkilâtından kapukulu ocakları*, 1, Ankara: TTK, s. 13; Uzunçarşılı, 1977, **a.g.k.**, 563; M. Yıldız (2011). *Bahçivanlıktan saray muhafızlığına: Bostancı Ocağı*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları, s. 26.

⁵⁸ D. Quataert (2013). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. (Çev: A. Berktay). (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 64.

⁵⁹ Bu konuda hakkında detaylı bilgi için bkz. P. Wittek (1955). Devshirme and shari'a. *Bulletin of the School of the Oriental and African Studies*, 17 (2), s. 271-278.

tarafından taşrada ifa edilirdi. İlk dönemlerde taşradan devşirme oğlanı toplanması için beylerbeyleri, sancakbeyleri ve kadılar görevlendirilmekteydi. Fakat bu yöneticilerin suistimalleri ve taşradan gelen şikâyetler üzerine devşirme işi, Yeniçeri Ocağı'na bırakılmıştır. Baş sorumlu olan yeniçeri ağası tarafından sekbanbaşı, solakbaşı, zağarcıbaşı, samsoncubaşı, turnacıbaşı, zenberekcibaşı, deveçiler ve yayabaşları arasından bir kısım asker seçilerek bu işe sevk edilirdi. Bu yetkililer kendilerine verilen ferman ile görevlerini icra edecekleri mıntıkalara maiyetleri ile birlikte hareket ederlerdi. Varılan mıntikalardaki köy kethüdası, papaz, sipahi ve kadılar merkezden gelen bu yetkililere yardımcı olmak durumundaydı. Devşirme memuru önce vaftiz kâğıtlarını tetkik eder, ardından aranılan şartlara uygun olanları her kırk haneden bir kişi olmak kaydıyla devşirirdi. Ancak, bazı zamanlar kırk haneden daha fazla kişinin devşirildiği de görülmüştür.⁶⁰

İşlem tamamlandıktan sonra gençlerin devşirildiği bölgeden hem devşirme maiyetinin ihtiyaçlarının karşılanması hem de çocukların elbise ve külahlarının alınması için *hil'at baha* veya *kul akçası* adı verilen bir para toplanırdı. Bu para, çocuk başına erken dönemlerde doksan veya yüz akça iken paranın değer kaybı sebebiyle ilerleyen zamanlarda sürekli artış göstermiştir. Üstelik XVII. yüzyılın başında bu paranın altı yüz akçaya kadar çıktığı da görülmüştür.⁶¹

Çocuklar yüz, yüz elli veya iki yüzer kişiden oluşan sürü adı verilen kabilelerle başkente getirilirlerdi. Bunların kaçırılmaması yahut aralarına saplama denilen sünnetli veya Yahudi çocukların karışmamasına titizlikle dikkat edilirdi. Kabile merkeze ulaştıktan sonra birkaç gün dinlenir ve ardından yeniçeri ağasının gözetiminde eşkâl defteri ve çocukların fizikî yapıları tetkik edilirdi. Bu süreçte sarayın görevlendirdiği bir hoca da hazır bulunurdu. Hoca, seçimi yaparken kıyafet ilminden yani dış görünüşten yola çıkarak yakışıklı, boylu poslu ve sağlıklı olanları öncelikle saray için seçerdi.⁶² Seçim sürecinde bu etmenlerin belirleyici olmasının sebebi ise güzel bir vücutta kötülüğün bulunmayacağına inanılmasıdır.⁶³ Seçilen çocukların bir kısmı Edirne'deki saraya geri kalanıysa İstanbul'da bulunan Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve İskender Çelebi Sarayı'na tevzi edilirdi⁶⁴. Bu andan itibaren iç oğlanı zümresine kayıtları yapılan

⁶⁰ Uzunçarşılı, 1988b, **a.g.k.**, 14-16.

⁶¹ Uzunçarşılı, 1988b, **a.g.k.**, 17-18.

⁶² Gelibolulu Mustafa Âli, 1997, **a.g.k.**, 273. Ayrıca Bkz. Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 31.

⁶³ Ricaut, 2012, **a.g.k.**, 40.

⁶⁴ Anonim (1988). *Osmanlı devlet teşkilatına dair kaynaklar: Kitâb-ı Müstetâb, Kitâbu Mesâlih-i Müslimîn e Menâfi'i'l-Mü'minîn, Hırzû'l-Mülûk*. (Haz: Y. Yücel), Ankara: TTK, s. 5-6; H. Gökalp (2006).

devşirmeler Müslümanlığı benimseyerek Türk ve İslam öğretileriyle eğitime başlardı.

Sarayın ihtiyacı için seçilen gençlerin dışında kalanlar ise Müslümanlığı benimsedikten hemen sonra Anadolu ve Rumeli ağaları tarafından taşraya dağıtılırlardı. Verildikleri köylerde Türk-İslam adetlerini öğrenen bu gençler, bir süre sonra Acemi Ocağı'na alınırlardı. Burada düşük bir ücretle göreve başlayan acemi oğlanlar, akabinde Yeniçeri Ocağı'na terfi ederlerdi.⁶⁵

1.2.2. Gönüllü oğlanlar

Hristiyan uyruklu kişilerin XV. ve XVI. yüzyıllarda saraya gönüllü olarak alındıklarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu kişiler genellikle bir Balkan asilzadesi ya da bir elçinin maiyetinde hizmet eden sıradan bir genç olabilirdi. Ancak asilzadeler genellikle aile arasındaki çatışmaları sebebiyle bu yolu seçmişlerdi. Erken dönemde Fatih'in sarayına gelen ve Müslüman olup iç oğlanı olarak hizmet eden Hersekzâde Ahmed Paşa bu kullardan ilkidir.⁶⁶ Daha sonraki dönemlerde Dubrovnik Beyi'nin oğlu da düşmanlarından kaçarak İstanbul'a gelmiştir. Eski Saray'da III. Murad'ın huzuruna çıkan bu genç, Müslümanlığı benimsemiş ve ardından kendisi Hazine Odası'na alınarak iç oğlanı yapılmıştır.⁶⁷

Yine bu dönemde hangi nedenden dolayı Osmanlı sarayına sığındığı bilinmeyen bir Boğdan asilzadesine rastlanır. Bu asilzade 1585 yılında padişahın huzurunda Müslümanlığı benimsemiş ve ardından Hazine Odası'na alınmıştır. Burada kısa bir süre hizmet ettikten sonra da müteferrikalığa çıkarılmıştır.⁶⁸

Bu soyluların dışında sıradan gençlerden de bulundukları konumu fırsata çevirerek iç oğlanı olabilmeyi başarmış kişilere rastlanır. III. Murad döneminde Avusturya elçisinin maiyetindeki Hırvat asıllı bir genç, muhtemelen devletin soyluluk esaslı değil de eşitlikçi bir yükselme fırsatı sağladığını görmüş olmalı ki fırsatını bulduğu anda müslümanlığı benimsemiştir. Elçilik heyetindeki Protestan vaiz Salomon Schweigger'in aktarımıyla beyinin çok fazla borcu olduğunu ileri sürerek şikâyetle bulunan bu genç uşak, paşanın huzurunda müslümanlığı kabul etmiştir. Bu durumdan memnun olan paşa ise kendisini

Çobanlıktan valiliğe, valilikten asiliğe: Varvarî Ali Paşa ve Makâlât-ı Varvarî. *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 22, s. 128.

⁶⁵ Yıldız, 2011, **a.g.k.**, 29.

⁶⁶ Lowry, 2010, **a.g.k.**, 138-139.

⁶⁷ TSMA. d. nr. 1059, vr. 50^a.

⁶⁸ TSMA. d. nr. 34, vr. 92^b.

Galata Sarayı'na iç oğlanı olarak almıştır.⁶⁹ Benzer durum IV. Mehmed döneminde de vuku bulmuştur. Leh elçisinin maiyetindeki bazı gençler huzura çıktıktan sonra müslümanlığı kabul etmiş ve bu durumdan hoşnut kalan padişah ise bu üç genci iç oğlanı zümresine yerleştirmiştir.⁷⁰

1.2.3. Akraba aracılığı

XV. ve XVI. yüzyıllara ait resmî evraklar incelendiği zaman iç oğlanları arasında akraba olan kişilere sıklıkla rastlanmaktadır.⁷¹ Bu kişilerin bir kısmı esaret kanalıyla iç oğlanı zümresine dâhil olurken içlerinden birçoğu da padişahın yakın hizmetinde bulunuyor olmalarını fırsata çevirerek akrabalarının saraya eklemlenmesini sağlamıştır. Bu kişilerin padişaha sadakatleri ve hizmetleriyle kendilerini ispatlamış olmalarından dolayı istekleri hoş karşılanabiliyordu. Bu sebepten kendileri gibi aile üyelerinin ve akrabalarının da devlet kadrolarında mevki sahibi olmasını isteyen iç oğlanları tarafından birçok kişi zümreye dâhil edilmiştir.

Hatta bizzat Divan-ı Hümâyûn'dan karar çıkartıp memleketinden kardeşlerini saraya getirten kişiler de olmuştur. Örneğin, 1583'de III. Murad'ın Has Oda'da tırnakçısı olan oda oğlanlarından Hasan Ağa, kardeşlerinin Çerkez vilayetinde bulunup saraya getirilmesi için padişaha talepte bulunmuştur. Talebi olumlu karşılanan Hasan Ağa'nın kardeşlerinin bulunup getirilmesi için derhal karar çıkarılmış ve Çerkes vilayetindeki sancakbeyine emir yollanmıştır.⁷²

III. Murad tahta geçtikten sonra selefleri gibi taşradaki iç oğlanı kadrosunu Enderûn'a aldırması ve Has Oda'da hemen hemen tüm mevkileri bu kişilere tahsis etmiştir. Aralarından bilhassa Doğancıbaşı Kara Mehmed Ağa diğerlerine göre ön plandadır. Seleflerine nazaran Has Oda'da aktif bir hizmet görüntüsü sergileyen Mehmed Ağa, padişah katındaki kabul edilmişliğini kullanarak kardeşi Halil'i doğancı olarak saraya aldırmasıdır. Kardeşi Halil Ağa, doğancıların katı hiyerarşisinde eskiyerek Has Oda'ya kadar yükselebilmiş ve nihayet I. Ahmed döneminde doğancıbaşı olmuştur. Padişahla arasındaki muhabbet ve sevgi sayesinde itibar kazanan bu genç saraylı, kısa süre içerisinde önemli mevkilere getirilerek ödüllendirilmiştir.⁷³

⁶⁹ S. Schweigge (2014). *Sultanlar kentine yolculuk: 1578-1581*. (Çev: T. Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 113-114.

⁷⁰ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 261.

⁷¹ TSMA. d. nr. 123, vr. 8^b; TSMA. d. nr. 1059, vr. 44^b.

⁷² BOA. Mühimme Defteri [MD.] nr. 5, hüküm [hkm.] nr. 86. s. 25; TSMA. d. nr. 34, vr. 93^a.

⁷³ A. H. de Groot (1997). Kayserili Halil Paşa. *DİA*, 15, İstanbul: TDV, s. 324.

III. Murad'ın etrafında saygın bir konum elde eden doğancılara, akrabalarını iç oğlanı olarak saraya aldirmaları sadece bununla sınırlı değildir. Kara Mehmed Ağa'dan sonra doğancıbaşılığa getirilen Hasan Ağa selefi olan ağa gibi göreve gelir gelmez kardeşini doğancı olarak saraya aldirmiştir.⁷⁴

Saraya alınan bu kişilerin dışında üst düzey devlet adamlarının akrabalarını da iç oğlanı olarak Enderûn'a aldirdıklarına rastlamaktayız. Örneğin; Kanunî Sultan Süleyman döneminde uzun bir süre sadrazamlık yapmış olan Rüstem Paşa'nın akrabası Mehmed Ağa saraya iç oğlanı olarak alınmış ve bir süre sonra padişahın çukadarlığına kadar yükselmiştir.⁷⁵ Esasında akrabalarının nüfuzunu kullanarak iç oğlanı olan kişilere XVIII. yüzyılda daha baskın bir şekilde rastlamaktayız. Hatta bu dönemde iç oğlanlarının büyük bir çoğunluğu ailelerinin nüfuzuyla saraya alınmıştır. Aralarından ağzadeler, paşazadeler ve İstanbul elitinin üyeleri olarak karşılaştığımız bu kişiler XVIII. yüzyıla kadar devşirme kökenli unsurlar karşısında azınlık konumundaydı.⁷⁶

1.2.4. Devlet adamlarının terekesi

Kul kökenli Osmanlı devlet adamlarının tüm malı ve mülkü vefat ettikten sonra Hazine memurları tarafından defterlere kaydedilir ve ardından satışı yapılarak elde edilen para hazineye aktarılırdı. Bu süreçte paşanın sarayında hizmet eden gençler ise sıklıkla padişahın sarayına alınırlardı.

Aralarından bir kısmı iç oğlanı olmak yerine ıtknameleri verilerek kapıkulu sipahi bölüklerine dağıtılmaktaydı.⁷⁷ Ancak içlerinden genç ve becerikli olanlar padişaha hizmet etmesi amacıyla iç oğlanı zümresine dâhil edilirlerdi. Örneğin, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid döneminin önemli figürlerinden Gedik Ahmed Paşa'nın idam edilmesinin ardından paşanın yedi iç oğlanı saraya alınmıştır. Alınan gençlerin dördünün doğancı, birinin dellak ve diğerinin de dübellekçi yani çalgıcı olması saraya alım sürecinde kişilerin kültürel beceri ve sanatlarının da belirleyici yönünü açığa çıkarmaktadır.⁷⁸ Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamı Rüstem Paşa'nın vefatının ardından hane halkından bir kısım genç de Gedik Ahmed Paşa'nın oğlanları gibi saraya alınmış ve bunların arasından eski -yani yaşça büyük ve tecrübeli- olan biri Hazine Odası'na

⁷⁴ TSMA. d. nr. 1059, vr. 50^b.

⁷⁵ TSMA. d. nr 1059, vr. 109^a.

⁷⁶ TSMA. d. nr. 1234, vr. 1^b-2^a; BOA. HAT. nr. 1481/35.

⁷⁷ İ. H. Uzunçarşılı (1988c). *Osmanlı Devleti teşkilâtından kapukulu ocakları*, 2, Ankara: TTK, s. 144.

⁷⁸ TSMA. E. nr. 754/75.

yerleştirilmiştir. Aynı durum Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde sadrazamlık yapmış ve bir suikast sonucu öldürülmüş olan Sokullu Mehmed Paşa'nın iç oğlanları için de geçerlidir. Paşanın vefatının ardından hane halkı saraya alınmış ancak bunların arasında yaşça büyük ve tecrübeli olanlardan ikisi Hazine Odası'na ikisi de Kiler Odası'na yerleştirilmiştir.⁷⁹

1.2.5. Pişkeş

Devlet adamları tarafından padişaha birçok hediye takdim edilirdi. Mevsiminde yetişmiş taze meyveler ve yiyecekler, terbiye edilmiş kıymetli tazılar ve doğanlar, egzotik hayvanlar ve kuşların yanı sıra en kıymetli hediyelerden biri olarak ise genç erkek çocukları görülürdü.⁸⁰

Osmanlı sarayına oğlan hediye eden kişiler çoğunlukla üst rütbelere sahip devlet adamları ile taşrada görevli askeri şahıslardı. Kaynaklarda subaşı, sancakbeyi ve hatta silahdar olarak gördüğümüz bu kişiler becerikli veya yaşça uygun oğlanları pişkeş olarak padişaha takdim ederlerdi. Hatta bazıları kendi aile üyelerini dahi bu kanalla saraya dâhil etmeyi başaramışlardır. Örneğin, II. Bayezid'in saltanatının ilk yıllarına ait bir evrakta padişah için pişkeş olarak oğlan sunan silahdar Yunus'un takdim ettiği kişi öz kardeşi Hasan'dır. Aynı varakta Bosna'dan babaları tarafından getirilip saraya takdim edilen sekiz genç de bir diğer ilginç durumu gözler önüne sermektedir.⁸¹

Karşılaşılan bu tarihsel verilerin dışında birçok üst düzey devlet adamı ve padişahla yakın ilişki kurmuş kişiler her dönem padişaha sanat sahibi, becerikli ve kültürlü gençleri takdim etmekten geri durmamışlardır. Örnek verecek olursak, Yavuz Sultan Selim Han'ın musahibi Hasan Can, Kanunî Sultan Süleyman döneminde saraya bir genç takdim etmiş ve sonrasında kendisine sekiz yüz filori⁸² gibi yüksek bir meblağ bahşedilmiştir.⁸³ II. Selim ve III. Murad dönemlerinde ise sıklıkla saraya iç oğlanı takdim eden kişiler

⁷⁹ TSMA. d. nr. 1059, vr. 50^a, 109^a.

⁸⁰ TSMA. d. nr. 1992, vr. 29^b, 39^b, 45^a.

⁸¹ TSMA. E. nr. 754/75.

⁸² Filorin kelimesinin kısaltılmış şekli olan filori, Floransa'da basılmış paralar için kullanılan bir terimdir. 1182'den 1252 yılına kadar gümüş olarak basılmış sonraki yıllarda altın kullanılarak darp edilmiştir. Beylikler döneminden itibaren Batı Anadolu'da kullanılan ve geniş bir alanda benimsenen bu para, sonraki yıllarda Osmanlılar tarafından tüm altın paraları nitelemek için kullanılmıştır. Bkz. H. İnalcık (1996). Filori. *DİA*, 13, İstanbul: TDV, s. 106-107.

⁸³ TSMA. d. nr. 1992, vr. 2^a.

arasında Piyale Paşa,⁸⁴ Sokullu Mehmed Paşa,⁸⁵ Lala Mustafa Paşa,⁸⁶ Mesih Paşa,⁸⁷ Şemsi Paşa,⁸⁸ Hasan Paşa⁸⁹ ve Hüseyin Paşa'ya⁹⁰ rastlanır. Bunların arasında Sokullu Mehmed Paşa ile Lala Mustafa Paşa'nın hediye ettiği gençler diğer devlet adamlarından daha fazladır. Devlet kademesinde yükselebilmek için ana merkezin Enderûn olduğu bir dönemde, paşaların yanına intisap etmiş yahut esir olarak alınmış kişilerden seçilen bu gençler, başarılı hizmetlerinin ardından Osmanlı idarî ve askerî yapısında bir mevki edinme şansına sahiplerdi.

Öte yandan, denizlerde veya kara seferlerinde ele geçirilen esirlerin yaşça küçük ve soylu olanları padişahın hane halkı için seçilerek takdim edilirlerdi. Örneğin, II. Bayezid'e iç oğlanı olarak hizmet etmiş olan Menavino bu şekilde saraya alınmıştır.⁹¹ Ayrıca Kanunî Sultan Süleyman döneminde saraya alınan ve II. Selim'in rikabdarı ve silahdarı olarak hizmet eden Cigalazade Yusuf Sinan Ağa da bir deniz savaşı sırasında esir alınarak saraya hediye edilmiştir.⁹² Bu örnekleri III. Murad dönemi için de çoğaltabiliriz.

III. Murad döneminde denizciler tarafından esir alınan genç çocuklar, değerli avcı kuşlarla birlikte saraydan yüklü miktarda bahşiş alabilmek umuduyla padişaha hediye edilmişlerdi. Bir denizci tarafından 1578 yılında padişah Eski sarayda istirahatleyken üç oğlan, 1581 yılında ise Ahmed Reis adlı bir denizcinin takdim ettiği bir oğlan bu şekilde iç oğlanları arasına katılmıştır.⁹³ III. Murad döneminde Avusturya ile başlayan ve ancak 1606 yılında sonlanacak olan savaş sırasında da düşman topraklarından soylu gençler esir alınmıştır. Bosna'da bulunan Serdar Ahmed Paşa tarafından bu şekilde ele geçirilen iki genç beyzade, paşanın kapıcıları tarafından padişaha getirilip takdim edilmiştir.⁹⁴

Devlet adamlarının haricinde padişahla yakın ilişki kurmuş kişiler de iç oğlanı olarak kullarını takdim edebilirlerdi. Pişkeş olarak saraya sunulacak olan gencin bir sanatta uzman olması onun daha kolay saraya eklemelenmesini sağlamaktaydı. Örneğin,

⁸⁴ TSMA. d. nr. 1059, vr. 40^a, 43^b.

⁸⁵ TSMA. d. nr. 1059, vr. 46^{a-b}, 48^a.

⁸⁶ TSMA. d. nr. 1059, vr. 43^b, 44^b.

⁸⁷ TSMA. d. nr. 1059, vr. 49^a.

⁸⁸ TSMA. d. nr. 1059, vr. 46^b.

⁸⁹ TSMA. d. nr. 1059, vr. 42^b.

⁹⁰ TSMA. d. nr. 1059, vr. 45^b.

⁹¹ Giovan Antonio Menavino (2011). *Türklerin hayatı ve âdetleri üzerine bir inceleme*. (Çev: H. Mutluay), İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 13-18.

⁹² Peçevî İbrahim Efendi (1982). *Peçevî Tarihi*, 2, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 267-268; TSMA. d. nr. 1059, vr. 42^{a-b}.

⁹³ TSMA. d. nr. 34, vr. 42^a, 61^b.

⁹⁴ TSMA. d. nr. 34, vr. 200^a.

II. Selim ile yakın ilişki kurmuş olan Doğancı Kaya Bey tarafından doğancılık ilmine sahip Kara Mehmed Ağa bu şekilde saraya takdim edilmiştir. Padişah, Mehmed Ağa'yı çok beğenmiş ancak Enderûn'a değil şehzadesi Murad'ın yanına göndermiştir.⁹⁵ Sancakta bulunduğu sırada Kara Mehmed Ağa kendisini şehzadeye kabul ettirmiş ve şehzadenin cülûsu sonrasında da Has Oda'da görev almıştır.

1.2.6. Çerağlık hakkı

Farsça bir kelime olan çerağ farklı anlamlara sahiptir. Bir meslekten emekliliği ya da bir sanata başlama sürecindeki acemiliği yani çıraklığı ifade etmekte kullanılan bu kelime, konumuz açısından daha ziyade devlet hizmetine alınma anlamıyla önemlidir.⁹⁶ İltimas kelimesiyle eş anlama sahip olduğunu kavradığımız çerağlık, XVII. yüzyıl ikinci yarısından itibaren karşımıza çıkmaktadır.

Erken dönemlerden itibaren farklı usullerle saraya alınmış olan iç oğlanları, XVII. yüzyıl ikinci yarısından itibaren belirli kişilere tanınmış olan çerağlık hakkıyla toplanmaya başlamıştır. Esasında padişah tarafından saray kontenjanı olarak tanınan çerağlık hakkı, başta ağa statüsündeki oğlanlar ile belirli saray çalışanlarına verilmiştir.⁹⁷ Padişah tarafından takdir edilen kişilere bir iltimas olarak tanınan bu ayrıcalık ilerleyen dönemlerde hemen her saraylıya ve devlet adamına tanınmıştır. Ancak, XVII. yüzyıl ikinci yarısında bu hakkın daha ziyade Has odalılara, kethüdalara ve kapı ağalarına verildiği görülmektedir.⁹⁸ Örneğin, Abdurrahman Abdi Paşa, Has Oda'da bulunduğu sırada Ka'b b. Züheyr'in "Kasîde-i Lâmiyye"sini padişahın emriyle tercüme etmesinin ardından kendisine üç çerağ yani üç kişilik iç oğlanı kontenjan hakkı tanınmıştır.⁹⁹

Padişah tarafından ağalarına verilen bu kadro hakkından erken dönemlerde Abdullah bin İbrahim Üsküdarî'nin faydalandığını görmekteyiz. Kaleme aldığı "Vakıat-ı Ruzmerre" adlı kitabında padişahın hocası olan kapı ağalarından Bilal Ağa'nın iltimasıyla saraya alındığına değinen Üsküdarî, çerağlık hakkının kullanımında tespit edebildiğimiz ender örneklerdendir.¹⁰⁰

⁹⁵ Peçevî İbrahim Efendi, 1982, **a.g.k.**, 18.

⁹⁶ Şemseddin Sami, 1998, **a.g.k.**, 507.

⁹⁷ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, **a.g.k.**, 821.

⁹⁸ BOA. HAT. nr. 1654/35.

⁹⁹ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 183.

¹⁰⁰ Abdullah b. İbrahim Üsküdarî (1690). *Vakıat-ı Ruzmerre*. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi. Revan Nüshası. Nr. 1123, vr. 251^b.

Kaynaklar incelendiği vakit XVIII. yüzyıl başından itibaren sıklıkla iç oğlanlarının bu yolla saraya alındığına rastlanır. Bundaki en önemli iki sebep ise devşirmenin işlevsizleşmesi ve paşa kapıların cazibe noktaları konumuna gelmesidir. Kişilerin istikbalini katı bir hiyerarşik düzen ile disiplinli bir yaşam sunan Enderûn'dan ziyade paşa kapılarında aramaya başlaması ve devşirme uygulamasının büyük oranda işlevini yitirmesi¹⁰¹ gitgide nefer edinim yollarında değişikliğe neden olmuştur. Paşaların ve saray kadrolarının iltimasıyla ve padişahın isteğiyle Enderûn'a alınan bu kişiler XVIII. yüzyıldan itibaren saraydaki yegâne grubu oluşturmuşlardır.¹⁰²

1.3. İç Oğlanı Teşkilatının Yapısı

İç oğlanları hâne,¹⁰³ bölük,¹⁰⁴ koğuş¹⁰⁵ veya oda¹⁰⁶ adıyla anılan birimlerde istihdam edilirdi. Toplam yedi odada teşkilatlanmış olan bu oğlanların acemileri Büyük ve Küçük odalarda, kıdem açısından üstün olanları ise Seferli Odası, Doğancı Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda'da görev almışlardır. XVIII. yüzyıl ortalarına kadar farklı milletlere mensup gençlerin bulunduğu bu odalarda, birbirinden farklı yetenek ve kişisel özelliklere sahip birçok genç görev almıştır. Aralarından sadece Büyük ve Küçük odalar eğitim amacıyla yapılandırılmış ancak diğerleri ağırlıklı olarak padişaha hizmet etmekle görevlendirilmiştir. Zira bu kaftanlı odalarındaki oğlanlar, talebe kimliğinden ziyade birer hizmetli özelliklerine sahiptiler.

Kurum içerisinde kıdemi göstermek amacıyla Büyük ve Küçük odalarda dolama¹⁰⁷; Seferli Odası, Doğancı Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda'da ise kaftan¹⁰⁸

¹⁰¹ Uzunçarşılı, 1988b, **a.g.k.**, 66-70; S. Vryonis Jr. (2005). Selçuklu gulamı ve Osmanlı devşirmesi. *Söğüt'ten İstanbul'a –Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar-*. (2. Baskı). (Haz: O. Özel, M. Öz), Ankara: İmge Kitabevi, s. 517-554.

¹⁰² Özellikle iç oğlanlarının esamilerinin yanında kendisini saraya aldırان kişinin notu düşülürdü. Silahdar ağa çerağı, hazine kethüdası çerağı, Darüssaade ağası çerağı, valide sultan çerağı, şevketlü çerağı ve paşa çerağı gibi bilgilerin bulunduğu bu kaynaklar daha ziyade XVIII. yüzyıl ikinci çeyreğinden itibaren karşımıza çıkmaktadır. Bkz. TSMA. d. nr. 834; TSMA. d. nr. 838.

¹⁰³ Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 112-113; BOA. Ali Emîrî [AE.] Sultan Ahmed II [SAMD. II.] nr. 11/1142, vr. 1^b; BOA. AE. Sultan Ahmed III [SAMD. III.] nr. 16/1483, vr. 1^b; BOA. AE. SAMD. III. nr. 190/18396, vr. 1^b; BOA. D. SVM. d. nr. 36215, s. 2; BOA. İE. SM. nr. 15/1501, vr. 1^b; BOA. İE. SM. nr. 17/1774, vr. 1^b; BOA. MAD. d. nr. 907, s. 10, 11.

¹⁰⁴ BOA. Kâmil Kepeci Tasnifi [KK.] d. nr. 7154, s. 4; TSMA. d. nr. 1059, vr. 86^b, 87^a.

¹⁰⁵ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 240, 241, 252, 258, 263, 265.

¹⁰⁶ BOA. D. SVM. d. nr. 36080, s. 3, 7, 11; BOA. MAD. d. nr. 903, s. 12-13, 29-30.

¹⁰⁷ Çuhadan entari gibi öñü açık, düğmelenmeyen, alt kısmı ve kolları geniş, bilek yerleri dar üstlük. Bkz. B. Dağlı (2007). *Kelime kazanımı üzerinde bir araştırma (kıyafet ve kumaş adları örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, s. 90.

¹⁰⁸ Eski kıyafette en üste giyilen, bir tür uzun astarsız esvab, entari. Çoğu ipek, ağır kıymetli kumaşlardan kesilmiş olan kaftanların göğüs kısımları altın şeritlerle, elmas ve altın düğmelerle bezenirdi. Bkz. Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 150.

giyilirdi. Bu sebepten dolama giyen oğlanlar *dolamalı veya çuhalı*, kaftan giyenler ise *kaftanlı* olarak adlandırılmışlardır.¹⁰⁹

Esasında, iç oğlanlarının teşkilat yapısı dört alt gruptan müteşekkildi. Bunlardan ilki ağa kadrosu olan has odabaşı, silahdar, rikabdar, çukadar, doğancıbaşı, dülbend gulamı ve miftah gulamının oluşturduğu gruptur. Aslında, hazinedarbaşı ile kilercibaşı da ağa kadrosunda bulunuyor olmasına rağmen genel itibariyle görevi yürüten kişilerin ak ağalar zümresinden seçilmiş olması bahsi geçen kişilerin iç oğlanlarının hiyerarşik yapılarında yer almamalarına neden olmaktadır. İç oğlanlarının ağa kadrosunun bilhassa Has odalılardan mürekkep bir görüntü çizmesinin sebebi de işte bu yüzdendir.

Teşkilatın ikinci grubu ise kethüdalarından oluşmaktadır. Kethüdalar her oda da mevcutsa da Büyük ve Küçük Oda'nın kethüdaları ak ağalar zümresinden seçilirdi. Ancak, Seferli Odası'nın ilerleyen yıllarda ağası olacak cameşuybaşı, Hazine Odası'nın IV. Murad döneminden itibaren amiri olacak hazine kethüdası ve Kiler Odası'nın kethüdası bahsi geçen oğlan zümresinin ikinci grubunu oluşturmaktadırlar.

İç oğlanlarının üçüncü grubu ise kaftanlı odalarında teşkilatlanmış olan “eski”lerdi. Her kaftanlı odasının mutlaka on iki kişiden oluşan eski oğlanları vardı. Aralarından emekdarlığı sebebiyle bir kişinin *baş eski*¹¹⁰ olduğu bu grup, bulundukları odaların kethüdalarından sonra en yetkili kişileri olarak göze çarpılmaktadırlar. Eski unvanlı oğlanlar bellerinde rütbelerinin ayrıcalığı ve yaşça olgunluğunun bir simgesi olarak işlemeli hançerler taşırlardı. Bu sebepten dönemin kaynaklarında kendilerinden *bıçaklı eski* olarak da bahsedilmiştir.¹¹¹

Bu eskilerin dışında ise dördüncü grup olarak odalarda çoğunluğu oluşturan rütbesiz oğlanlar gelirdi. Ancak, şunu belirtmeden geçmememiz gerekir ki, bahsi geçen her bir grup üst kimlikte iç oğlanı olarak tanımlanmakta ve padişahın iç halkının bir kısmını oluşturmaktadırlar.

Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi iç oğlanlığının Yıldırım Bayezid döneminde ihdas edildiği üzerine literatürde bir görüş hâkimdir.¹¹² Ancak daha önce de belirtildiği gibi yakın dönemde yazılmış olan Enderûn tarihleri incelendiği takdirde

¹⁰⁹ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 20; Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 113.

¹¹⁰ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 20.

¹¹¹ TSMA. d. nr. 2110/8, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2110/9, vr. 1^b; Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 55. Aslında, Tayyâr-zâde Atâ Bey, geç dönemde kaleme aldığı eserinde iç oğlanlarının odalarında hizmet eden bıçaklı eskilerin dışında *soyunuk eski* diye anılan bir gruptan bahsediyorsa da XVIII. yüzyıl ortalarına kadar bu grupla ilgili bir resmî evraka ulaşılamamıştır. Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 236.

¹¹² Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 289; A. Şimşirgil (2000). İç oğlanı. *DİA*, 21, İstanbul: TDV, s. 449.

kurumun daha erken bir döneme tarihlendirilebileceği varsayılabilir. Nitekim I. Murad döneminde oluşturulan daire-i hümayûnla birlikte saray hayatında resmen bir yer işgal ettiğini düşündüğümüz iç oğlanları,¹¹³ Yıldırım Bayezid döneminde ciddi bir grup olarak görülmeye başlanır.

Aslında, sürekli genişleyen devletin askerî ve idarî personel ihtiyacını karşılamak ve bunun yanı sıra padişahların siyasî kurumlar üzerindeki otoritesini arttırmak amacıyla birçok noktada kul kökenli kişiler istihdam edilmeye başlanmıştır. Saraydaki yaşamları süresince devlet işleyişini kavrayan bu yeni grup, taşrada ve merkezde padişahın otoritesini temsil edecek olan bir sembol niteliği taşıyordu. Ancak, devlet kademesinde oluşturulan bu yeni kadro yukarıda da değinildiği gibi taşradaki gazi grupların hiç hoşuna gitmemiştir.¹¹⁴ Bu hoşnutsuzluğa rağmen merkezdeki devlet adamları bu yeni unsurları hemen her alanda kullanmayı bir amaç olarak benimsemişti. Bu unsurlar Ankara Savaşı sonrasında gazi Türk beylerinin baskın politik ve askerî kişilikleri sebebiyle etkilerini kaybetmiş olmalarına rağmen Çelebi Mehmed ile birlikte tekrardan aktif bir politika aracı olmaya başlayacaklardır.

Çelebi Mehmed'in kardeşlerini yenerek Anadolu ve Rumeli'de birliği sağlamasının ardından Edirne Sarayı'nda iç oğlanlarının teşkilatlanmasına katkıda bulunduğu gözlenir. Amasya'da örgütlemiş olduğu cümdi alaylarını, bir süre sonra da çukadarları iç oğlanı olarak istihdam eden I. Mehmed, zümrenin görev çeşitliliğine katkıda bulunmuştur.¹¹⁵ II. Murad ise sarayın Enderûn kısmında hadım ağaların yetkilerini arttırmış, bu ağaların sorumluluğuna kapı ağalığı, hazinedarbaşılık ve kilercibaşılık görevlerini tahsis etmiştir.¹¹⁶

Başkentin İstanbul'a taşınması ve hemen ardından iki yeni sarayın inşa edilmesi ile birlikte Enderûn teşkilatlarının buraya kaydırıldığı görülmektedir. Fatih ile birlikte başkent ve taşradaki Enderûn sahalarının örgütlenmesi hızlanmış ve iç oğlanlarının sayıları da artış göstermiştir. Devletin ihtiyaç duyduğu kul kökenli idareci ve askerlerin yetiştirildiği bu saha artık ciddi bir itibar kazanmıştır. Ancak, tam da bu nokta da eleştirilmesi gereken bir husus karşımıza çıkar. O da Enderûn'un "salt mektep" özelliği kazandığı fikridir.

¹¹³ Tayyâr-zâde Ata, 2010, **a.g.k.**, 111; Enderûnlu Abdüllatif, 2013, **a.g.k.**, 5.

¹¹⁴ Anonim Tevârih, 1992, **a.g.k.**, 34.

¹¹⁵ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 119, 121.

¹¹⁶ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 124.

Tayyâr-zâde Ata Bey, Fatih dönemindeki Belgrad kuşatmasında ve Boğdan Seferi'nde başarılı hizmetleri sebebiyle oğlanların eğitilmesi için Enderûn'un bir mektep olarak örgütlendiğinden ve kısa sürede sayılarının arttırıldığından bahseder.¹¹⁷ Dönemin kaynakları incelendiği vakit Tayyâr-zâde'nin aktardığı gibi yaşanan her iki olayın da ciddi olaylar oldukları açığa çıkar. Örneğin, Boğdan Seferi sırasında çok önemli anların yaşandığı bilgisi padişahın maiyetindeki oğlanlardan Giovan Maria Angiolello'nun eserinde kaleme alınmıştır. Olayın canlı tanıklarından biri olan Angiolello, Boğdan Seferi sırasında birçok arkadaşının vefat ettiğini ölenler arasında -muhtemelen samimi olduğu- Zachia di Longo isimli bir oğlanın da olduğunu yazar.¹¹⁸ Ancak, iç oğlanlarının her iki olay sırasında üstün hizmetleri görülmüş olmasına rağmen bu olayların akabinde Enderûn'un bir mektep olarak örgütlenmesinin planlandığını varsaymak yanlış bir beyan olacaktır. Çünkü erken dönemlerden itibaren saray içerisinde istihdam edilmiş olan iç oğlanlarının çağdaş seviyede ciddi eğitim alıyor olmaları zaten bir ön koşuldur. Neticede bu kadronun okuma yazma bilmemesi veya Türkçe konuşmaması gibi bir durum söz konusu dahi olamazdı.¹¹⁹ Padişahın ihtiyaçlarının karşılanması, harcamalarının kayıt altına alınması, kurum içi ve dışı iletişimini sağlaması gereken bu kadronun Enderûn'da belirli bir düzeyde eğitim alması, bürokratik işleyişi kavraması ve ilerideki idarî yaşamları için tecrübe kazanmaları gerekmektedir. Bu amaçla oğlanların eğitimleri için dönemin âlimlerinden birçok kişi görevlendirilirdi. Örneğin, I. Bayezid, Niğbolu Savaşı'nın sonrasında esirler arasından yaşça küçük olan beş genci, Türk ve İslam öğretileriyle kültürlenmeleri amacıyla dönemin ünlü âlimlerinden İbnü'l-Cezerî'ye emanet etmiştir.¹²⁰ Bu argüman bize aynı zamanda iç oğlanlarının erken dönemlerden itibaren saray içerisinde eğitildiklerini de ispatlar. Ancak, bu eğitimden dolayı sarayın bir mektep konumuna geldiğinden bahsetmek de yanlıştır. İç oğlanlarının eğitilmesi süreci için Enderûn sahası, salt Fatih döneminde değil kurumun ihdası süreci ile paralel XIX. yüzyıla kadar eğitim işlevini sürdürmüştür. Bir bakıma taşradaki saraylar Yeni Saray Enderûn'dan farklı olarak eğitim verilmesi noktasında ihdas edilmişti. Yeni Saray'daki yalnızca Büyük ve Küçük odaların eğitim işleviyle örgütlenmiş olmaları ise araştırmacıları tamamen Enderûn'u bir mektep fikriyle yorumlamaya itmiştir. Ancak,

¹¹⁷ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 131-132.

¹¹⁸ Angiolello, 2011, **a.g.k.**, 97.

¹¹⁹ Menavino, 2011, **a.g.k.**, 78.

¹²⁰ A. O. Yüksel (1999). Meşhur kıraat âlimi: İbnü'l-Cezerî. *Hız Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*. (Haz: M. S. Özervarlı), İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, s. 116.

sarayın bu kısmı, bir eğitim kurumu olmasının yanında daha üstün bir özelliğe sahipti. O da Enderûn'un bir hizmet sahası olmasıdır.

İç oğlanlarının Fatih dönemindeki merkezileşme politikaları nedeniyle itibarı ve gücü giderek artmaya başlamıştır. Hem askerî hem de idarî sahada kullara dayalı bir yapının güçlendirilmesi politikası daha çok sayıda iç oğlanının sarayda istihdam edilmeye başlandığı bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Ancak, bu dönemin en ciddi atılımları II. Bayezid döneminde görülür.

II. Bayezid, askerî ve idarî kadroların ihtiyaç duyduğu neferlerin eğitilmesi için babasının zamanında var olan Edirne Sarayı'na ek olarak Galata bölgesinde yeni bir saray inşa ettirmiştir. Kısa süre içerisinde Yeni Saray Enderûn'un birinci hazırlık sarayı konumuna gelen bu saray, birkaç defa kapatılıp açılmışsa da II. Mahmud dönemine kadar faaliyet göstermiştir.¹²¹ Bu sarayların öncelikli görevi Yeni Saray Enderûn'una ve sipahi bölüklerine gönderilecek iç oğlanlarının Türk-İslam adetleri ile yetiştirilmelerini sağlamaktır.¹²² Böylece her bir oğlan, Yeni Saray'a alındığı zaman belirli bir düzeyde bilgiye yani hazırbulunuşluğa sahip olacaktı. Bu hazırbulunuşlukları Yeni Saray'daki Büyük ve Küçük odalarda aldıkları eğitimle daha da artacak ve istenilen kişilik özelliklerine sahip olacaktı.

II. Bayezid, yalnızca dış sarayların sayısını arttırmakla kalmamış bunun yanında Yeni Saray'daki odalarda da yeni gedikler oluşturarak faaliyete geçirmiştir. İç oğlanları tarafından doldurulan bu mevkiler, Kiler Odası'nda peşkirbaşılık, mumbaşılık, tepsicilik, anahtar gulamlığı, baş kullukçuluk, turşuculuk, pazarbaşılık ve yemişçilik; Hazine'de ise başyazıcılık (hazine kâtibi), ikinci, üçüncü ve dördüncü yazıcılıklar ile baş kullukçuluk, kaftancılık ve çantacılıktır. Bunlardan başka Has Oda'da tufengçibaşılık, berber-başılık, müezzinbaşılık ve baş lalalık rütbelerini de ihdas ettiğini bilmekteyiz.¹²³

II. Bayezid'in halefi I. Selim döneminde ise kurumun gelişimi devam etmiş ancak bu dönemle birlikte iç oğlanları siyasi kazanımların bir sonucu olarak Sünnî bir kişiliğe evrilmeye başlamıştır.¹²⁴ Gerek Has Oda'nın bina yapısı, gerekse Has odalıların görev ve sorumluluklarının genişletildiği bu süreçte dülbend oğlanı, Mısır'ın fethi sonrasında başkente getirilip Hırka-i Saadet dairesine yerleştirilen kutsal emanetlerin ve dairenin temizliğinden mesul olmuştur. Ayrıca, Has odalılar arasında dört kişi gece ve gündüz

¹²¹ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 167-168, 173.

¹²² Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 25-26.

¹²³ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 166-168.

¹²⁴ Barkey, 2013, **a.g.k.**, 100.

Hırka-i Saadet dairesinde nöbet tutarak dairenin güvenliği ve icra edilecek ritüellerin yerine getirilmesi için görevlendirilmiştir. Üstelik bu dönemde Kiler Odası'nda mum şakirdliği rütbesi oluşturulmuştur. Hırka-i Saadet dairesindeki şamdanların temininden ve yakılmasından sorumlu olan mum şakirdi, bu tarihten itibaren Kiler Odası'nın on iki eskisinden biri olarak daireye hizmet etmiştir.

Öte yandan, sahip olunan kutsal emanetlerin muhafazası, saray içerisinde daha dindar bir oğlan kimliğinin oluşturulmasını zorunlu kılıyordu. Neticede, bu oğlanlar emanetlerin muhafazasına görevlendirilecek aynı zamanda İslam dünyasının lideri konumundaki Osmanlı hükümdarına daha dindar bir kişilikle hizmet edecekti. Bu amaçla, Yavuz döneminden itibaren kanunlaşmak üzere iç oğlanları, Cumartesi ve Pazartesi günleri Yasin okumakla, ak ağalar ise her akşam yatsı namazının ardından Fetih suresini odalarında okuyup dinlemekle mesul tutulmuşlardır. Ayrıca, Has odalılar da Has Oda imamının her akşam okumaya başladığı Fetih suresini büyük bir dikkatle ve saygınlıkla dinleme zorunluluğuna sahiptiler.¹²⁵

Yine bu dönemde, iç oğlanları arasında zülûf bırakma âdeti yerleşmiştir. İç oğlanları tarafından pir olarak görülen Hz. Yusuf'un kulluğunun simgesi olan zülûf, Yavuz dönemiyle birlikte iç oğlanı kimliğine eklenmiştir.¹²⁶ Kısacası, hem saray içerisindeki faaliyetlerle hem de oğlanların kurumsal sorumluluklarıyla Enderûn sahası giderek Sünnî bir merkeze dönüşmüştür.

Kanunî Sultan Süleyman dönemi ile birlikte dış saraylardaki yapının genişletildiği görülür. Bu dönemde At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa'nın sarayı ile maktul defterdar İskender Çelebi'nin sarayı Enderûn sahasının bir uzantısı olarak iç oğlanlarına tahsis edilmiştir.¹²⁷ Ancak, bu dönemde kurum içerisinde ciddi yeniliklerin olduğu görülmez.

İç oğlanlığı kurumunun genişleyen ve gelişen yapısı IV. Murad dönemine kadar korunarak devam etmiştir. Her ne kadar kaynaklarda tutarsızlıklar karşımıza çıkıyor olsa da IV. Murad döneminden itibaren Seferli Odası'nın kurulması ile birlikte iç oğlanlarının oda yapılarının klasik şeklini aldığını görmekteyiz.¹²⁸

Ancak, kurumun dinamik yapısı IV. Mehmed döneminde daha farklı evrilmeye başlamıştır. Bu döneme kadar yeni odaların ve mevkilerin var olan kurumsal yapıya eklenmesiyle gelişen iç oğlanlığı, 1675 yılından itibaren değişime uğramıştır. Bu tarihten

¹²⁵ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 189, 190, 193.

¹²⁶ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 24.

¹²⁷ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 295.

¹²⁸ TSMA. d. nr. 10457/79.

itibaren Has Oda'nın arz ağalarından olan doğancıbaşının ve eski oğlanlarının, bir süre sonrada geriye kalan doğancıların taşraya çıkarılmaları kurumdaki ilk esaslı değişim olmuştur. Ayrıca, dilsizlerin sayısının azaltılması, Büyük ve Küçük odaların kapatılması ve dış saray teşkilatlarının faaliyetlerine son verilmesi iç oğlanlığı kurumunun hızlı bir şekilde klasik yapısının ortadan kalkmaya başladığının göstergesidir.¹²⁹

İç oğlanlığının gerek Enderûn sahasında, gerekse taşradaki pozisyonlarda itibarının tekrardan kazanıldığı dönem Çorlulu Silahdar Ali Ağa ile birlikte başlar. Ali Ağa'nın silahdarlığı zamanında Has Oda'nın kurumsal yapısı değişmiş, silahdar ağalar odadaki tüm yetki ve sorumluluğu uhdelerine almışlardır. Kethüda mevkisine çukadarı, has odabaşının görevlerini ise dülbend gulamına vermekle kalmayan Ali Ağa, kısa süre içerisinde kapı ağalarının yetkilerini sınırlandırarak Enderûn'un en güçlü şahsiyeti olmuştur.¹³⁰ Oluşan bu yeni düzen teşkilatın kaldırılacağı XIX. yüzyıla kadar korunarak varlığını devam ettirmiştir.

İç oğlanlığı teşkilat yapısının sabit bir gelişim süreci sergilemiyor olması kurumun dinamik, sürekli gelişen ve dönüşen bir yapı olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bir başka deyişle dinamik yapısı sebebiyle iç oğlanlarının nefer sayılarının, görev ve sorumluluklarının, çıkmalarının, gelirlerinin ve politik ilişkilerinin tek düze bir şekilde incelenmesi mümkün değildir. Neferlerinin yetenekleri, sorumlulukları ve millî kimlikleri sebebiyle hiçbir dönemde homojen bir yapı sergilemeyen iç oğlanlığı müessesesi, uzun yıllar imparatorluğun askerî ve idarî sahasında tecrübeli insan kaynağının omurgası olarak var olmuştur.

1.3.1. İç oğlanlığının dış saray teşkilatları

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinin ardından başkentini buraya taşıması neticesinde İstanbul'da kısa sürede iki saray inşa edilmiştir. Bu saraylardan ilki olan Eski Saray harem halkının kullanımına, diğeri ise padişahın ikametine ve devlet işlerinin yönetimine tahsis edilmiştir. Devlet ve hükümet işlerinin İstanbul'a kayması sonucunda Edirne'deki Eski Saray, iç oğlanlarının eğitilip kültürlenmesi amacıyla bir hazırlık sarayı kimliğine bürünmüştür. Yeni Saray'a Türk ve İslam adetlerini öğrenmiş, basit düzeyde de olsa okuyup yazma bilen, Türkçe konuşan ve saygı kurallarını öğrenmiş oğlanların

¹²⁹ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 19, 23; B. İ. Kıran (2014b). Enderûn-ı Hümâyûn'da dilsiz iç oğlanları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (35), s. 283; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, **a.g.k.**, 68.

¹³⁰ Tayyâr-zâde Ata, 2010, **a.g.k.**, 261-262.

alınması amacıyla yapılan bu icraat, devletin kul kadrolarının askerî ve idarî sahadaki nüfuzlarının arttırılması ile paralel daha da yaygınlaşmıştır.

II. Bayezid döneminde Edirne Sarayı gibi hizmet etmesi amacıyla Galata'da bir saray inşa edilmiştir. Bu sarayın başkentte bulunuyor olması saray halkına ciddi bir itibar da sağlamıştır. Uzun yıllar Yeni Saray Enderûn'un birinci hazırlık sarayı olarak faaliyet yürüten bu konutun dışında Kanunî döneminde de iç oğlanları için iki saray tahsis edilmiştir. Bunlardan ilki İbrahim Paşa Sarayı bir diğeri de maktul defterdar İskender Çelebi'nin sarayıdır. İskender Çelebi Sarayı, pek uzun ömürlü olmamış ancak İbrahim Paşa Sarayı 1676 yılına kadar diğer saraylar gibi Yeni Saray Enderûn'una iç oğlanı yetiştirmek için kullanılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ın taşradan itibaren yanında bulunan ve cülûsu sonrası Has Oda'da doğancıbaşılik ile has odabaşılik mevkilerinde hizmet etmiş olan sadrazamı aynı zamanda da damadı İbrahim Paşa'ya tahsis ettiği bu saray, paşanın idamının ardından iç oğlanlarına tahsis edilmiştir.¹³¹ Her ne kadar İbrahim Paşa Sarayı, konumu açısından Yeni Saray'a yakın olsa da itibar noktasında Galata Sarayı'nı geçememiştir.

II. Bayezid döneminde kurulan Galata Sarayı, rivayete göre bu bölgede ikamet eden Gül Baba adlı bir dervişin isteğiyle inşa edilmiştir. Hikâye şudur ki, bir gün II. Bayezid, avlanmak için Perşembe Pazarı'nın yukarı kısmına varır varmaz yakındaki bir kulübeden duman çıktığını görür. Merak ederek kulübeye varan II. Bayezid, Gül Baba adlı bir dervişle tanışarak sohbet etmeye başlar. Sohbetten hoşnut kalan padişah, dervişin kendisinden bir isteği olup olmadığını sorar. Derviş ise parmağıyla bir teppeyi göstererek II. Bayezid'e: "Padişahım şu zirveciğe bir mekteb-i irfan te'sîs ü tertîb buyur da orada okuyup yazanları hıdmet-i hümayûnunda istihdâm eyle, vakten-mine'l-evkât lâzım olur" cevabını vererek bugünkü Galatasaray Lisesi'nin olduğu mevkiye bir saray yapılmasını talep eder. II. Bayezid, dervişin isteğini geri çevirmeyerek derhal bir saray inşa edilmesini emreder. Sarayın inşasının ardından da hocalık için Gül Baba görevlendirilir.¹³²

Her bir saray, ak ağalar arasından seçilmiş bir saray ağası tarafından idare edilirdi. Sarayın ihtiyaçlarının karşılanması ve iç oğlanlarının eğitilmesinden sorumlu olan bu ağaların emrinde birçok kişi hizmet ederdi.¹³³ Bu hizmet eden kadrodan hariç iç oğlanları, Büyük, Orta ve Küçük adlarıyla anılan üç farklı odada yer alırdı.¹³⁴ Bu odalarda Yeni

¹³¹ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 295.

¹³² Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 167-168.

¹³³ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 292.

¹³⁴ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 175.

Saray Enderûn'unda bulunan Büyük ve Küçük odaların seviyesinde eğitim verilirdi. Ancak Bobovius'un da belirttiği gibi bu sarayların Yeni Saray ile arasındaki tek fark Yeni Saray Enderûn'unda iç oğlanlarına daha esnek davranılmasıdır.¹³⁵

Bu saraylardaki eğitim Büyük ve Küçük odalardakinden daha disiplinliydi. Sürekli baskı altında kalan bu oğlanlar için iki tercih vardı. Ya başarılı olup ilk çıkmada Yeni Saray'a alınmalı ya da az bir maaşla sipahi bölüklerine katılmalıydı. Saraydan uzaklaşmak isteyen birçok genç, ilk fırsatta dış dünyada rahatça dolaşip farklı topraklara gidebileceği sipahi bölüklerine çıkmalarının yapılması için arzlar sunmuşlardır.¹³⁶

Sipahi olarak ayrılanların dışında eğitimlerini başarıyla tamamlamış olan emekdar gençler ise Yeni Saray Enderûn'una alınırlardı. Bu kişilerin birçoğu Büyük ve Küçük Oda'ya yerleştiriliyor olsa da aralarından emekdar olan bir kısım tecrübeli oğlan doğrudan kaftanlı odalarına yerleştirilirdi.¹³⁷ Taşra saraylarında bırakılan tecrübeli oğlanlar ise kısmen maaşı arttırılarak acemilerin eğitilmesi sürecinde görev almaktaydılar.¹³⁸

Taşra sarayları arasında Galata Sarayı, kapatılıp tekrardan faaliyete geçirilmesiyle dikkati çeker. Hadikatü'l Cevâmi'ye göre önce II. Selim ve sonra I. Ahmed döneminde kapatılan Galata Sarayı, IV. Mehmed'in Enderûn politikası neticesinde diğer tüm saraylarla birlikte kapatılarak medreseye dönüştürülmüştür. Galata Sarayı'ndan yetişme Mora Fatihî Silahdar Ali Paşa'nın gayretleriyle tekrar iç oğlanlarına tahsis edilen bu saray, II. Mahmud dönemine kadar kaftanlı odalarının oğlan ihtiyacını karşılayan yegâne kurum olmuştur.¹³⁹

II. Mahmud döneminde meydana gelen Tophane yangınında büyük hasar alan Galata Sarayı, tamirinden sonra 1834 yılına kadar geleneksel işlevini devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra sarayın bir kısmı Mekteb-i Tıbbiye'ye tahsis edilmiş, geriye kalan kısmı da kışlaya çevrilmiştir. 1865 yılında askerî okulların hazırlık sınıfları burada eğitim görmüş¹⁴⁰ ve nihayet 1868 yılında bugün de var olan Galatasaray Lisesi'ne tahsis edilmiştir.¹⁴¹

¹³⁵ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 26-27.

¹³⁶ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 26-27, 77.

¹³⁷ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 292; Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 12; Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 104.

¹³⁸ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 26.

¹³⁹ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 173.

¹⁴⁰ N. Sakaoğlu (1994). Galata Sarayı Ocağı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s. 368.

¹⁴¹ M. Z. Pakalın (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB: Basımevi, s. 642.

Galata Sarayı'ndan hariç diğer iki saray ise uzun ömürlü olamamıştır. IV. Mehmed'in cülûsunun hemen ardından ortaya çıkan Sipahi İsyanı'nda başrol oynayan dış saray iç oğlanları ilerleyen zamanlarda fitne ve fesat çıkardıkları ileri sürülerek teşkilatları dağıtılmıştır.¹⁴² 1676 yılında Edirne Sarayı, Defterdar El-hâc Mehmed Efendi'ye satılmak suretiyle işlevini yitirirken İbrahim Paşa Sarayı ise medreseye dönüştürülerek eğitim hizmetine devam etmiştir. Bu saraylardaki oğlanların bir kısmı Yeni Saray Enderûn'una alınmış, geriye kalanlarsa sipahi bölüklerine dağıtılmıştır.¹⁴³

1.3.2. Büyük ve Küçük odalar

Enderûn'un itibar ve kıdem açısından en alt odaları olan Büyük ve Küçük odalar dolama ve çuha giyen iç oğlanlarını bünyesinde barındırırdı. Bu sebepten bu iki odanın oğlanlarına *dolamalı* veya *çuhalı iç oğlanları* da denilmiştir.¹⁴⁴ Kaynaklarda Büyük Oda için sıklıkla Hâne-i Kebir ve Hâne-i Büzürg, Küçük Oda için ise Hâne-i Sagir ifadeleri kullanılmıştır.¹⁴⁵ Bu odaların bu şekilde nitelendirilmeleri ise odaların mimarî genişlikleri sebebiyledir.¹⁴⁶

Büyük ve Küçük odaların oğlanları genelde taşra saraylarında yetişirlerdi.¹⁴⁷ Çıkma veya huruç¹⁴⁸ adı verilen, saray ahalisinin tayin hareketliliğinde Yeni Saray Enderûn'una getirilen oğlanlar, ilk olarak bu iki odada eğitime alınırlardı. Başarılı eğitim sürecinin sonunda Büyük Oda *seferlü oğlanları*¹⁴⁹ arasına alınan bu kişiler üst odalardaki boşlukların doldurulması sürecinde önceliğe sahipti.

Sıklıkla çıkma olarak adlandırılan, saray ahalisinin taşradaki askerî ve idarî kadrolara atanma hareketliliğinde kaftanlı odalarındaki gedik boşluğu başta seferli oğlanlar olmak üzere Büyük ve Küçük Oda'nın emektar oğlanları arasından karşılanırdı.

¹⁴² Kâtib Çelebi (2007). *Fezleke –tahlil ve metin-*, 1,2,3. (Haz: Z. Aycibin). Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1044. Aynı şekilde Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa da iç oğlanlarının fitne ve fesadını sebep göstererek teşkilatlarının dağıtıldığına değinir. Bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa (2012). *Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*. (Haz: N. K. Türkal). Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 672.

¹⁴³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, **a.g.k.**, 68; Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 172-173.

¹⁴⁴ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 20, 24; Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 113; F. R. Unat (1942). Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Lâyihası. *Tarih Vesikaları Dergisi*, 1 (6), s. 472-473.

¹⁴⁵ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 20-21; BOA. MAD. d. nr. 907, s. 11; BOA. İE. SM. nr. 15/1501, vr. 1^b; BOA. D. SVM. d. nr. 36080, s. 2, 3, 6, 7, 10, 11.

¹⁴⁶ Büyük Oda'nın genişliği 49,27 X 7,58 metre, Küçük Oda'nın genişliği ise 22,74 X 7,58 metredir. Bkz. G. Necipoğlu (2007). *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı: mimari, tören ve iktidar*. İstanbul: YKY, s. 160.

¹⁴⁷ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 168, 207.

¹⁴⁸ Sıklıkla resmî evraklarda çıkma tabiri kullanılıyorsa da istisnâ olarak huruç ifadesine de rastlanır. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 18^a.

¹⁴⁹ TSMA. d. nr. 34, vr. 17^a; TSMA. d. nr. 1059, vr. 50^a, 50^b, 51^a.

Terfi eden oğlanların önceki odalarındaki oluşturdıkları gedik boşluğu ise dış saraylardaki oğlanlar tarafından kapatılırdı.¹⁵⁰ Yeni gelenler eğitim sürecine dâhil edildiklerinden ve herhangi bir işle mesul tutulmadıklarından ötürü bir süre *oturaklı* olarak anılırlardı.¹⁵¹

Diğer oda oğlanları gibi padişaha hizmet etme sorumluluğu bulunmayan Büyük ve Küçük odalıların yegâne görevi eğitimi başarıyla tamamlamaktı.¹⁵² Bu odalardaki iç oğlanları Türkçe'yi anadili gibi öğrenir ve çeviri yapabilecek düzeyde de Arapça ve Farsça eğitimleri alırlardı. Ayrıca hocalardan din eğitimi alan bu kişiler, lala ve halifelerden saygı kurallarını öğrenir ve boş zamanlarında fizikî eğitimlerini de sürdürürlerdi. Bilhassa gülle ve cirit atma, kütükleri kaldırıp taşıma, tüfek talimi, kılıç kullanma, ata binme ve ok kullanma en sık tercih edilen egzersizlerdi.¹⁵³ Neticede, sadece bir sadrazam adayı olmayan bu oğlanlar ayrıca birer asker olarak en iyi şekilde yetiştirilmek durumundaydılar.

Bu ilmî ve fizikî eğitimleri dışında her iç oğlanı bir sanat dalında uzmanlaşmak zorundaydı. Ottoviano Bon'un da belirttiği gibi haylazlıktan uzak kalmak ve bir sanat öğrenmek onurlu bir iş olarak görüldüğü için¹⁵⁴ her bir iç oğlanı olumsuz bir durum karşısında geçimini sağlamak amacıyla bir sanat sahibi olmaya sevk edilirdi. Bu sebeple her gün saraya din farkı gözetilmeksizin Müslüman, Yahudi ve Hristiyanlar arasından çalgıcı, kuyumcu, derici, saatçi, marangoz, duvarcı, doğancı ve sarıkçı ustaları getirilirdi.¹⁵⁵ Bu ustalardan çağdaş sanatlar üzerine icazet alan oğlanların bir kısmı ilerleyen zamanlarda sahip oldukları bu sanatlarla anılmaya başlayacaklardır.¹⁵⁶

Büyük ve Küçük odalardan sorumlu kişi ak ağalar zümresinden olan saray ağasıydı. Saray ağasının sorumluluğunda odalarda yetkili olan kişiler ise büyük oda kethüdası ile küçük oda kethüdasıydı.¹⁵⁷ Büyük Oda'da kethüdanın dışında ağa pozisyonunda olan odabaşı,¹⁵⁸ imam ve külhancıbaşı ile çamaşırcıbaşı;¹⁵⁹ Küçük Oda'da ise odabaşı ve

¹⁵⁰ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 25; Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 21; Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 114-115; Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 104.

¹⁵¹ Gökalp, 2006, **a.g.k.**, 128; TSMA. d. nr. 34, vr. 180^b; TSMA. d. nr. 1059, vr. 51^a; TSMA. d. nr. 9588, vr. 3^b.

¹⁵² Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 113.

¹⁵³ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 69-72; Menavino, 2011, **a.g.k.**, 81.

¹⁵⁴ Withers, 2010, **a.g.k.**, 71.

¹⁵⁵ Ricaut, 2012, **a.g.k.**, 45; Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 17.

¹⁵⁶ Şimşirgil, 2000, **a.g.k.**, 450.

¹⁵⁷ TSMA. d. nr. 34, vr. 50^a, 79^b, 84^b, 110^b, 196^b.

¹⁵⁸ Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 104.

¹⁵⁹ TSMA. d. nr. 1059, vr. 53^a.

simitçibaşı vardı. Ancak bahsi geçen kişiler kaftanlı odalarındaki oğlanlar gibi eskilik rütbesine sahip değillerdi. Kaftanlı odalarındaki eski unvanlı ağalardan farklı olarak bu odalarda oğlanların eğitimlerinden sorumlu olan *halife* unvanlı tecrübeli oğlanlar vardı. On iki kişi olarak örgütlenen bu oğlanlar, dışarıdan gelen hocalardan ders almaya devam ederlerdi. Öğrendiklerini sorumlu oldukları acemi iç oğlanlarına da aktaran bu kişiler, terfi edeceği zaman kaftanlı odalarına alınırlardı. Boşalan mevkilerine de emekdar oğlanlar arasından yeni halifeler atanırdı.¹⁶⁰

Büyük ve Küçük odalıların terfileri ya üst odalara ya da kapıkulu sipahi bölüklerine veya ender olmak kaydıyla müteferrikalığa yapılırdı. Taşraya çıkarılacak oğlanlarda aranılan en önemli özellik ise emekdar olmasıydı.¹⁶¹ Bu oğlanlar tek başlarına padişaha arz sunma yetkisine sahip değillerdi. Saray kethüdasına arzlarını takdim eden bu kişilerin arzuhalleri önce Babüssaade ağasına, onun vasıtasıyla da padişaha takdim edilirdi.¹⁶² Babüssaade ağasının padişaha sunmuş olduğu bu arzlara padişah, *kanun üzre virdüm* diye hat düşer ve işlemlerinin yapılması için sadrazama havale ederdi.¹⁶³

Eğer kişi, müteferrika veya sipahi olarak terfi etmek yerine kurum içi dikey hareketliliği talep ederse kapı ağasının arzına padişah, *kaftan altına verdim* diye hat düşer ve bu gençler üst odalardaki boşluklara acemi olarak yerleştirilirlerdi.¹⁶⁴ Genelde terfi edenler ya halife konumdakilerinden ya da *Büyük Oda seferlülere* arasına alınmış olan oğlanlardan tercih edilirdi. Bu oğlanlar terfi ettikten sonra oluşan boşluklar oturaklı oğlanlar ile doldurulur ve oturaklıların yerine de dış saraylardaki oğlanlardan emekdar olanlar getirilirdi.¹⁶⁵

Büyük ve Küçük odalar diğer odalar ile kıyaslandığında çok daha kalabalıktı. Bir eğitim kurumu işlevi gören her iki odanın birbirinden farklı yeteneklere ve fizyolojik özelliklere sahip oğlanları vardı. Ancak resmî olmayan verilerin belirttiği gibi bu iki odada binlerce çocuk yaşamamıştır. Kanuni dönemine ait bir mevacib defterinde Küçük odalıların sayısı 1560'da 64 nefer,¹⁶⁶ 1561'de yetmiş üç nefer,¹⁶⁷ III. Mehmed'in cülûsu sonrası dağıtılan bahşişlerde Büyük Odalıların sayısı iki yüz altmış iki, Küçük odalıların

¹⁶⁰ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 170; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 298-299.

¹⁶¹ BOA. KK. d. nr. 261, s. 19, 26, 73, 149-150,119; BOA. KK. d. nr. 7516, s. 12, 19.

¹⁶² Unat, 1942, **a.g.k.**, 474.

¹⁶³ BOA. KK. d. nr. 261, s. 19.

¹⁶⁴ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 299.

¹⁶⁵ Unat, 1942, **a.g.k.**, 473; Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 115.

¹⁶⁶ BOA. MAD. d. nr. 903, s. 6-7.

¹⁶⁷ BOA. MAD. d. nr. 903, s. 42.

sayısı ise iki yüz yirmi altı neferdir.¹⁶⁸ IV. Mehmed dönemine ait bir mevacib kaydında ise Büyük odalıların sayısı üç yüz elli yedi, Küçük odalıların ise üç yüz kırk yedi neferdir.¹⁶⁹ Ancak 1670 yılından itibaren IV. Mehmed tarafından birçok nefer saraydan taşraya çıkarılmaya başlanmış ve kaldırılacağı tarihte (1676) Büyük Oda'nın nefer sayısı altmış altı, Küçük Oda'nın ise yetmiş üç nefere kadar düşürülmüştür.¹⁷⁰

Büyük ve Küçük odalar 1676 yılında IV. Mehmed tarafından dış saraylardaki teşkilatlar ile birlikte kaldırılmıştır.¹⁷¹ Odaların faaliyetlerine son verilmesinin kanaatimizce ana sebebi ise IV. Mehmed'in uyguladığı Enderûn politikasıdır. Neticede, aynı dönemde Doğancı Odası'nın kapatılması, seferlilerin ve dilsizlerin sayılarının azaltılması göz önüne alınacak olursa yapılan idarî değişikliklerin belli bir plan çerçevesinde yürütüldüğü anlaşılabacaktır. Büyük ve Küçük odaların kapatılmasının ardından Yeni Saray Enderûn'un ilk basamağı bir süre Seferli Odası olmuştur. Fakat bu durum Galata Sarayı'nın III. Ahmed döneminde tekrardan faaliyete geçirilmesi sonucunda değişmiştir.¹⁷² Büyük ve Küçük odaların işlevini üstlenen Galata Sarayı, uzun yıllar kaftanlı odalarının birinci basamağı olarak var olmuştur.

1.3.3. Doğancı Odası

Doğancılık, avcı kuşların eğitilip avda kullanılması sürecini ifade etmektedir.¹⁷³ Modern dönem öncesinde Batı Avrupa'da soyluluğun ve gücün simgesi olan doğanlar, birçok kişi tarafından ehlileştirilerek avda kullanılmıştır.¹⁷⁴ Gerek Doğu, gerekse Batı uygarlıklarında bu kuşların eğitilmesi ve avda kullanılması sürecinde birçok kişi istihdam edilmiş, çeşitli bilimsel ve edebî eserler kaleme alınmış ve önemli boyutlarda bir ticarî saha oluşmuştur.¹⁷⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise öncesi ve çağdaşı devletlerle kıyaslandığında geniş ve ihtisaslaşmış bir doğancı yapılanması göze çarpar. Bu kuşlarla ilgilenen doğancılar

¹⁶⁸ TSMA. d. nr. 34, vr. 180^b-181^a.

¹⁶⁹ BOA. İE. SM. nr. 15/1501, vr. 1^b.

¹⁷⁰ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 20-21.

¹⁷¹ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2012, **a.g.k.**, 672; İpşirli, 1994, **a.g.k.**, 19.

¹⁷² Sakaoğlu, 1994, **a.g.k.**, 368.

¹⁷³ A. B. Klots (1970). Falconry. *The Encyclopedia Americana*. 10, New York: Americana Corp., s. 727; M. H. Woodford (1970). Falconry. *Encyclopedia Britannica*. 9, Chicago: Encyclopedia Britannica Inc., s. 44.

¹⁷⁴ R. S. Oggins (2004). *The kings and their hawks- falconry in medieval England*. London: Yale University Press, s. 109- 110, 111, 118, 126.

¹⁷⁵ J. Covel (2011). *Bir papazın Osmanlı günlüğü: Saray-merasimler- gündelik hayat*. (Çev. N. Özmelek), İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 158; TSMA. d. nr. 34, vr. 24^a. R. Bilge (1945). İstanbul kütüphanelerinde bulunan bâznâmeler. *Türkiyat Mecmuası*, 8, s. 169-182.

için özel kanunnameler hazırlanmış, kişiler müslim veya gayr-i müslim ayırt edilmeksizin devlet katında istihdam edilmiş ve kendilerine muafiyetler tanınmıştır.¹⁷⁶ Üstelik bu sanatta uzman olan kişiler sarayda istihdam edilerek bir süre sonra devletin önemli vazifelerine getirilmişlerdir.

Osmanlı toplumunda uzun yıllar saygı duyulan bir meslek hatta keramet olarak görülen doğancılık¹⁷⁷ için sarayın hem Birûn hem de Enderûn kısmında ayrı ayrı teşkilatlar oluşturulmuştu. Birûn teşkilatları çakırcı, şahinci ve atmacacıları istihdam eden üç ayrı ocaktan müteşekkildi. Enderûn'da ise farklı kuşlarla ilgilenen iç oğlanları olsa da bu kişiler çoğunlukla doğancı ve Birûn doğancıları ile karıştırılmamak için *iç doğancı*¹⁷⁸ olarak adlandırılmışlardır. Odaları erken dönemlerde Bölük Şahinciyan-ı Enderûn, XVII. yüzyılda da Hâne-i Bâzîyân ve Oda-yı Doğancıyan adlarıyla anılmışsa da genellikle literatürde teşkilat için Doğancı Koğuşu ismi tercih edilmiştir.¹⁷⁹

Doğancı iç oğlanları, XVI. yüzyıla ait resmî kayıtlarda sıklıkla doğancı unvanıyla kaydedilmişlerdir. Ender olmak şartıyla Farsça bir kelime olan *bâzî* ifadesi de tercih edilmiş olmasına karşın daha ziyade bu kullanım XVII. yüzyılda sıklaşmıştır. Bu döneme ait saray defterlerinde genellikle bâzî unvanıyla kaydedilen doğancı neferlerinin dışında ağa rütbesindeki doğancılar için ise *ser-bâzî* ve *ser-bâzdârân* ifadeleri tercih edilmiştir.¹⁸⁰

Kaftanlı iç oğlanlarının istihdam edildiği en alt oda olan Doğancı Odası'nın diğer odalardan ayırt edici birinci özelliği homojen nefer yapısına sahip olmasıdır. Diğer kaftanlı odaları doğancılar da dâhil farklı sanat ve kişisel özelliklere sahip iç oğlanlarını barındırırken Doğancı Odası'nda yalnızca doğancılık sanatına sahip olan veya bu sanatın öğretileceği iç oğlanları istihdam edilirdi. Bu özelliği sebebiyle de diğer odalarla karşılaştırıldığında doğancıların daha az nefer sayısına sahip olduğu göze çarpacaktır.

Doğancı Odası'nın bir diğer ayırt edici özelliği ise kaftanlı teşkilatı olmasına rağmen farklı odaların hiyerarşik yapısında örgütlenmiş olmasıdır. Binaları içerisinde kendilerine ait bir düzene sahip olmamaları durumunu avantaja dönüştüren doğancılar

¹⁷⁶ A. Işık (1986). *Osmanlı Devleti'nde avcı kuşu yetiştiricilerinin statüsü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, s.33-36, 39; *Defter-i Bâzdârân - ı Vilayet-i Rumeli ve Anadolu ve Gayruhü*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. 0.60, s. 79, 82, 89.

¹⁷⁷ İndî (2002). *Türk edebiyatında bâznâmeler ve İndî'nin Bâznâmesi*. (Haz: A. Isparta). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 12.

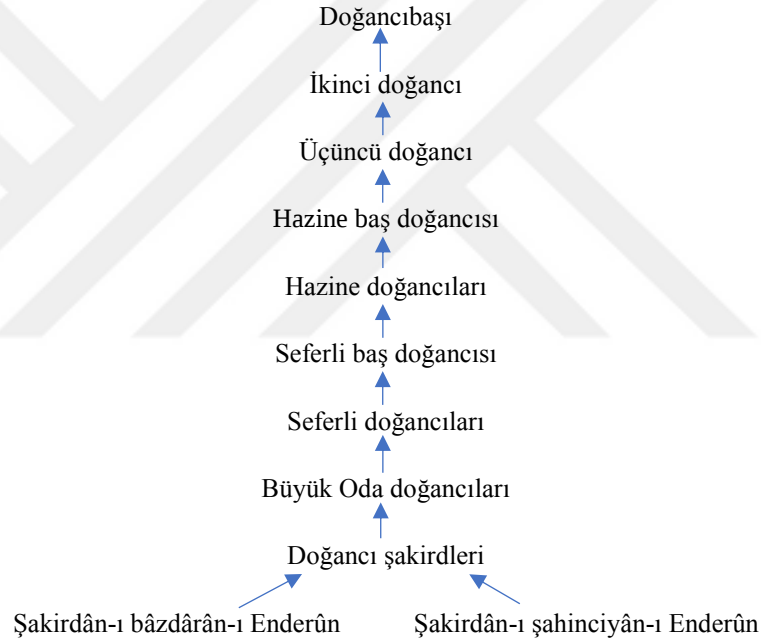
¹⁷⁸ TSMA. d. nr. 34, vr. 89^a, 94^b; TSMA. d. nr. 1992, vr. 34^a.

¹⁷⁹ KK. d. nr. 7154, s. 4; Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 113; Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, 1690, **a.g.k.**, 253^a.

¹⁸⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 88^b, 89^a, 94^b, 95^a, 103^b, 104^a, 155^b; TSMA. d. nr. 1059, vr. 1^b, 41^b, 43^b, 44^b, 45^a, 48^a; TSMA. d. nr. 2110/2; TSMA. d. nr. 2110/3, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/80, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/82, vr. 1^b.

için terfi süreci bu nedenle daha kolay işlemekteydi. Böylece doğancılar, kısa sürede Has Oda'ya alınmakta yahut Hazine Odası'nda eski rütbesine sahip olabilmekteydiler. Bunun sonucu olarak ise gelecek yaşamları için bölüğe çıkmaktan ziyade bir çasnigir ya da müteferrika olma avantajına ulaşmaktaydılar.¹⁸¹

Oda'nın diğer odalardan üçüncü farkı ise hem dış saraylarda hem de Yeni Saray Enderûn'unda neferlerinin bulunmasıdır. Dış saraylarda eğitilenler genellikle *şakird* unvanıyla anılırlardı. Ancak bu kişiler, Yeni Saray Enderûn'una alındıkları vakit önce *oturaklı doğancı* ardından ise asıl doğancı kimliğini edinirlerdi.¹⁸² İlk etapta karmaşık gelebilecek bir hiyerarşik yapıya sahip olan doğancılar aslında dış saraylardan itibaren gelişmiş bir örgütlenmeye sahip olmuştur. Bu yapıyı daha iyi kavrayabilmek amacıyla aşağıda bir şema sunulmuştur:

Şekil 1. XVII. yüzyılda Doğancı Odası'ndaki hiyerarşi (Kıran, 2014a, **a.g.k.**, 37.)

Dış saraylardan itibaren şekillenen Doğancı Odası'nın hiyerarşik yapısı Yeni Saray Enderûn'unda Has Oda'ya kadar uzanmaktadır. Kaftanlı odalarında istihdam edilen doğancıların başlarında bir *baş doğancı* vardı. Bu kişi ser-bâzî ya da ser-toganî unvanıyla da anılan eski sınıfından bir iç oğlanıydı. Bulunduğu odanın on iki eski iç oğlanından biri olan baş doğancılar, terfi edecekleri vakit bir üst odaya alınırlardı. Yeni odasında birkaç yıl görev aldıktan sonra tekrar baş doğancılığa erişen doğancı akabinde Has Oda'ya terfi

¹⁸¹ TSMA. d. nr. 34, vr. 15^b; TSMA. d. nr. 1059, vr. 43^b, 45^a, 46^b, 48^b, 50^a, 52^a.

¹⁸² Gökalp, 2006, **a.g.k.**, 128; TSMA. d. nr. 1059, vr. 51^a; BOA. İE. SM. nr. 1383.

ederdi. Has Oda'da önce üçüncü doğancı, ardından ikinci doğancı olan bu kişi, nihayetinde doğancıbaşılığa yükselirdi. Görüldüğü gibi, XVII. yüzyılda bir doğancı iç oğlanının kurum içi terfisi bu şekilde gerçekleşmekteydi.¹⁸³

Oda yapıları itibariyle avantajları bulunan doğancı iç oğlanlarının asıl görevi padişaha hediye edilmiş olan avcı kuşlarla ilgilenmek ve bu kuşları eğiterek av sırasında kullanmaktır. Aynı zamanda padişaha hediye edilen canlı ve cansız hayvanların saraya kabulünden de bu kişiler sorumluydu.¹⁸⁴ Öte yandan, Doğancı Odası'nın taşradaki belirli doğancılarla kuşların ehlileştirilmesi amacıyla temasları vardı. Sıklıkla XVI. yüzyıl ikinci yarısına ait kayıtlarda karşımıza çıkan bu grup, sanat ehli olan tüylekçilerdi.¹⁸⁵ Genellikle Tüylekçi Arslan ve aile üyeleri tarafından ifa edilen bu görev tamamlandıktan sonra kuşlar saraya getirilip doğancılarla teslim edilir, akabinde ise aile üyeleri yeni gelen kuşları alarak evlerine dönerlerdi.¹⁸⁶

Doğancı Odası'nın avcı kuşu ihtiyacı çeşitli şekillerde karşılanırdı. Birçoğu pişkeş olarak gelen bu kuşları genellikle merkez ve taşrada görevli üst düzey devlet adamları takdim ederdi. Merkezde sıklıkla veziriazam tarafından belirli dönemlerde hediye edilen kuşlar, taşrada ise Van, Diyarbakır, Erzurum, Kıbrıs, Şam, Karaman, Adana, Şirvan, Maraş, Çorlu, Bosna, Hersek ve Aden yöneticileri tarafından gönderilirdi. Bu kişilerin hazırladığı doğancı alayları saraya ulaştığında da her biri paşanın saraydaki itibarı ölçüsünde bahşiş alırdı. Genelde sadrazamın yolladığı kafileler kaftan ile yüklü bahşişler alırken taşradan herhangi beyin yolladığı kafilere ise düşük bir bahşişle yetinirdi.¹⁸⁷

Bu pişkeşlerin dışında haraçgüzar devletlerden her yıl saraya mecburi olarak avcı kuşlar getirilirdi. Sadece Osmanlı'ya özgü olmayan bu kuş toplama yöntemi çağdaşı Habsburglar tarafından da uygulanmaktaydı.¹⁸⁸ Neticede pek kıymetli olan ve asaleti simgeleyen bu kuşların talep edilmesi bu dönemde olağan bir durumdu. Bu sebepten ötürü Eflak, Boğdan ve Venedik'ten her yıl kıymetli avcı kuşlar Osmanlı sarayına takdim edilirdi.

Boğdan'dan gönderilen şahinlerin ilk ne zaman yollandığı ile ilgili elimizde bir veri mevcut değildir. Ancak uygulamanın kânun-ı kadim olması pek eski olduğunu

¹⁸³ Kıran, 2014a, **a.g.k.**, 74.

¹⁸⁴ TSMA. d. nr. 34, vr. 42^b, 47^b, 48^{a-b}, 52^a, 57^b, 79^a; TSMA. d. nr. 5745, vr. 3^a; TSMA. d. nr. 73, vr. 20^a.

¹⁸⁵ Tü(y)lek, avcı kuşların ehlileştirilmesi ve ava alıştırılması anlamına gelmektedir. Bkz. C. Dilçin (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK, s. 215.

¹⁸⁶ TSMA. d. nr. 34, vr. 73^a, 86^b, 94^a, 103^a, 115^a, 124^a, 136^a.

¹⁸⁷ TSMA. d. nr. 34, vr. 25^b, 31^a, 32^{a-b}, 35^a, 36^a, 37^{a-b}, 38^b, 40^{a-b}, 50^b, 52^b, 58^b, 59^b, 60^a, 64^a, 74^b, 75^{a-b}, 83^b, 84^a, 86^b, 87^b, 90^{a-b}, 91^b, 102^a, 133^b, 152^a.

¹⁸⁸ Nicolae Jorga (2016). *Muhteşem Kanunî*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, s. 224-225.

göstermektedir. Her yıl Boğdan voyvodasının emriyle hazırlanan şahinler voyvodanın adamları tarafından saraya getirilip teslim edilirdi. Bu uygulama öylesine yerleşmişti ki bu kuşların teslimi sonrasında doğancıların şakird bölüğünde terfi etmeyi bekleyen iki doğancı şakirdi kapıkulu sipahi bölüğüne tayin edilirdi. Kuşların arasından muhtemelen en iyileri doğancıbaşı tarafından seçildikten sonra geri kalanlar ise sarayın Birûn kısmında bulunan Şahinci Ocağı'na teslim edilirdi.¹⁸⁹

Boğdan'dan gönderilen kuşların dışında bir diğer kafilе ise Venedik'e bağlı Girit'ten gelirdi. II. Selim döneminden itibaren kaynaklarda karşımıza çıkan bu kafilе, en geç I. Ahmed dönemine kadar takip edilebilmektedir. Girit doğancıları tarafından getirilen kuşlar (genellikle balaban ve sungur) sarayda doğancıbaşı tarafından teslim alınırđı. Sonrasında hazine dairesinden ferman ile 150 filori çıkarılır ve bu para kafilе üyelerine teslim edilirdi.¹⁹⁰ Ancak, Doğancı Odası'nın asıl avcı kuşu ihtiyacını Mısır'dan gelen kafilе karşılamaktaydı.

Bu kafilе diğerleriyle kıyaslanamayacak sayıda kalabalık olmasının yanı sıra çok sayıda da kuş getirirdi. Mısır valisi tarafından hazırlanan kafilе (nefer sayısı otuz-kırk kişi arasında değişebilirdi), Mısır'ın çeşitli yerlerinde yakalanıp eğitilmiş olan balaban ve zağanosları taşırdı. Bu kafilе saraya vardığında sadrazam tarafından bir telhisle padişaha bilgilendirme yapılır ve sonrasında doğancıbaşı tarafından kuşlar teslim alınırđı. Teslim işlemi tamamlandıktan sonra ise hiçbir kafileye yapılmayan boyutta bahşişler dağıtılırdı.¹⁹¹ Sadece kafileye değil aynı zamanda Mısır valisine de kaftan ve şalvar gönderilirdi. Kafilenin başındaki ağaya altmış filori ve bir serâser nimtan,¹⁹² geriye kalan kişilere de on beşer filori verilirdi.¹⁹³ Bu kuşların saraya her yıl sunulması titizlikle takip edilirdi. Kuşların saraya gelmemesi durumunda Birûn doğancıları arasından bir doğancıbaşı mektupla Mısır valisine yollanırdı.¹⁹⁴ Bu mektupla uyarılan paşa, kısa sürede kuşları hazırlatır ve doğancıbaşı ile saraya yollardı.

¹⁸⁹ TSMA. d. nr. 34, vr. 52^b, 60^a, 75^b, 84^a, 91^b, 129^b; BOA. İE. SM. nr. 1383.

¹⁹⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 58^b, 87^b, 102^a, 117^a, 124^a, 133^b.

¹⁹¹ TSMA. E. nr. 796/87; TSMA. d. nr. 34, vr. 38^b, 44^b, 50^a, 81^a, 90^a.

¹⁹² İpekli ve baştan başa her tarafı altın ve gümüş tellerle işlenmiş eski ve çok kıymetli bir kumaştır. Kaftan yapımında ve saray döşemeliğinde kullanılmıştır. Bilhassa XVI. yüzyılda İstanbul'da çok tutulmuştur. Bkz. Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 237.

¹⁹³ TSMA. d. nr. 34, vr. 38^b, 44^b, 50^a, 81^a, 90^a. Sultan İbrahim dönemine ait bir saray defterinde ise Mısır doğancılarına şu şekilde ödeme yapılmıştır: Mısır beylerbeyine bir kadife şalvar ve bir serâser nimtan, gelen baş adamına bir kadife nimtan ve 7200 akça, kendisiyle gelen doğancılarla ise bin sekizer yüz akça verilmiştir. Bkz. TSMA. d. nr. 2013, vr. 31^b; TSMA. E. nr. 530/72.

¹⁹⁴ Ahmed Refik (1935). *On altıncı asırda İstanbul hayatı (1553-1591)*. İstanbul: Devlet Basımevi, s. 11.

Saraya alınan doğanların beslenmesinden, bakımından ve av sırasında kullanımından mesul olan doğancılar, aynı zamanda bulundukları odaların işlerinde de görev alırlardı. Hazine doğancıları bilhassa hazine dairesinin temizliğinde, çeyizlerin hazırlanmasında ve Mısır hazinesinin Enderûn'a alınması sürecinde aktif görev almaktaydılar.¹⁹⁵ Ancak bu ek görev sahası Sultan İbrahim döneminde sınırlandırılmıştır. Hazinenin nöbetinde ve pars temizliğinde¹⁹⁶ görev almak istemeyen doğancılar saray ağalarından Yusuf Ağa'ya müracaat ederek padişaha bir arz sunmuşlardır. Bu arzın neticesinde Hazine doğancıları pars temizliğinden muaf tutulmuştur. Ancak, onların yerine iş görecek olan Hazine oğlanlarına ise biner akça bahşiş verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁷

Has Oda doğancılarının ise bahşişlerin dağıtımında, arzların takdiminde, hediyelerin kabul edilmesinde¹⁹⁸ ve hazineden padişahın harcırah kesesi için para talep edilmesinde¹⁹⁹ görev aldıkları fark edilmektedir. Bunların dışında baskın olarak Has Oda doğancıları, sıklıkla *av akçası* diye tanımlanan bahşişinin taşra doğancılarına ve avcılara verilmesinde görev almışlardır.²⁰⁰

Büyük Oda doğancıları ilmî eğitimleri ile meşgul olurken Seferli doğancılarının ne tür işlerle görevlendirildiği hakkında kaynaklarda herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Fakat diğer odalardaki oğlanlar gibi bulundukları odaların hususî görevlerinde ihtiyaç nispetinde görev almış olmaları kanaatimizce en makul varsayım olacaktır.

Doğancıların sayısı XV. yüzyıldan XVII. yüzyıla gelinceye kadar sürekli artış göstermiştir. Teşkilatın XVII. yüzyıl ilk çeyreğine kadar ortalama nefer sayısı yirmi beş kişiydi. Fakat bu sayı, XVII. yüzyılda giderek artmış ve IV. Mehmed dönemine gelindiğinde nefer sayısı ortalama kırk kişi olmuştur.²⁰¹

¹⁹⁵ TSMA. d. nr. 34, vr. 42^b; TSMA. d. nr. 2013, vr. 13^a, 30^b, 36^b.

¹⁹⁶ Saraydaki mermerlerin ve belirli noktaların limon suyu dökülerek nöbetçilere sildirilmesine denirdi. Bkz. Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, 1690, a.g.k., vr. 257^b.

¹⁹⁷ Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 47.

¹⁹⁸ TSMA. d. nr. 34, vr. 54^b.

¹⁹⁹ TSMA. d. nr. 34, vr. 16^b.

²⁰⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 182^b, 229^a.

²⁰¹ TSMA. d. nr. 34, vr. 14^a, 18^a, 21^a, 27^b, 31^b, 35^b, 41^b, 45^b, 61^a, 68^b, 76^a, 79^a, 89^a, 94^b, 97^b, 98^a, 104^a, 119^b, 124^b, 139^a, 146^a, 149^a, 155^b, 167^a, 170^a, 175^b, 181^a, 194^a, 208^a; Kıran, 2014a, **a.g.k.**, 46-47; Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, 1690, **a.g.k.**, vr. 253^a.

1.3.4. Seferli Odası

Kıdem açısından dördüncü oda olan Seferli Odası, IV. Murad döneminde Büyük Oda seferli oğlanlarının teşkilatlandırılması ile kurulmuştur. Daha öncesine gidilecek olursa, bilhassa XVI. yüzyıl ikinci yarısında Büyük ve Küçük odalarda bulunan iç oğlanlarının oturak ve seferli olmak üzere iki gruba ayrıldığını görürüz. Eğitim alan ve başka hiçbir işle meşgul olmayan oğlanlar bu dönemde *oturaklı* diye tabir ediliyorlardı. Bu oğlanların arasında eğitimini başarıyla tamamlayanlar odadaki ayrıcalıklı bir grup olan seferlilerin arasına alınıyordu. Kanunî döneminden itibaren resmî kaynaklarda takip edilebilen Büyük Oda seferli grubu, IV. Murad döneminde –muhtemelen artan nefer sayısı nedeniyle– bir kaftanlı odası olarak örgütlenmiştir.²⁰²

Bu oğlanların *seferlü* diye tanımlanmalarının gerekçesi ise padişah ile seferlere katılma ayrıcalığına sahip olmalarından ötürüdür. Ancak, Kanunî Sultan Süleyman'dan sonraki padişahların sıklıkla sarayda bulunması göz önüne alındığı zaman seferlü teriminin bu anlamdan daha farklı bir manaya dönüştüğü fark edilir. XVI. yüzyıla ait harcama defterlerinde oturaklı²⁰³ yani eğitilen oğlanlardan farklı olarak seferlü teriminin yetenekli, eğitilmiş, yaşça olgun ve üst odalara terfiyi bekleyen kişileri nitelediği anlaşılır. Birbirinden farklı yeteneklere ve fizyolojik özelliklere sahip bu oğlanlar arasında ise bahsi geçen dönemde ön plana çıkanlar doğancılar, cüceler, dilsizler, dellaklar, sazandeler, zurnazenler ve sarıkçılar olmuştur.²⁰⁴

Öte yandan, Büyük Oda seferlü oğlanları odadan odaya geçmek suretiyle katı bir terfi süreci geçirmezlerdi. Hazine ve Kiler odalarındaki seferlü oğlanları taşraya çıktıkları vakit odalardaki boşluklar Büyük Oda seferlüləri arasında terfi bekleyen oğlanlar ile doldurulurdu. İhtiyaca göre terfileri gerçekleşen bu oğlanlardan bir kısmı Hazine Odası'na,²⁰⁵ bir kısmı da Kiler Odası'na yerleştirilirdi. Aralarından yetenekli ve yaşça olgun olanlar ise direk Has Oda'ya yükselebilirdi.²⁰⁶

IV. Murad dönemine kadar iç oğlanları arasında baskın bir şekilde tecrübeli ve emekdar oğlanları niteleyen seferlü terimi, 1632 yılından itibaren yalnızca Seferli

²⁰² İpşirli, 1994, **a.g.k.**, 18-19; Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, **a.g.k.**, 63.

²⁰³ "...Büyük Oda'da merhum Mehmed Paşa metrukâtından gelen oturak doğancılarından biri doğancı olub mezbura virilen acemilik suretidir..." Bkz. TSM. d. nr. 1059, vr. 51^a; Gökalp, 2006, **a.g.k.**, 128.

²⁰⁴ Detaylı bilgi için bkz. TSM. d. nr. 1059; TSM. d. nr. 34, vr. 17^a.

²⁰⁵ "Def'a mah-ı Şabanü'l-mu'azzamın fî 8. Halil Cüce Hazine'ye alınub yerine bir nefer Büyük Oda'da seferlü oldukda mezbura virilen kanun-ı 'acemiliktir..." Bkz. TSM. d. nr. 1059, vr. 51^a.

²⁰⁶ "...Oda'ya dahi Kiler'dan peşkirbaşı ve Büyük Oda seferlülerinden Benek Ali nam iki nefer odaya alınub mezburların yerlerine dahi bir nefer Kiler'a ve bir nefer dahi seferlülük ile ber-murad olub..." TSM. d. nr. 1059, vr. 50^b.

Odası'nda istihdam edilenleri kapsayan bir ifadeye evrilmiştir. Bu yeni odanın kurulmasıyla birlikte iç oğlanlarının kurumsal yapıları da klasik halini almıştır.

Dönemin kaynaklarında sıklıkla IV. Murad'ın Revan seferi sırasında Büyük odalılar arasından seçilenler ile Seferli Odası'nın ihdas edildiği fikri hâkimse de bu veri resmî evraklarla desteklenememektedir.²⁰⁷ Üstelik elimizde IV. Murad'ın 1635 yılında çıkmış olduğu Revan Seferi'nden üç yıl öncesine tarihlendirilen Seferli Odası'na ait bir istihkak kaydı vardır. 1632 yılının Ekim ayına ait münakkaş ve estar-ı sincef akçası belgesinde odanın klasik hiyerarşisi açıkça görülmekte olup 66 oğlandan oluşan seferliler çamaşırcıbaşı, hamamcıbaşı, ibrik gulamı, peşkir şakirdi, miftah şakirdi, baş doğancı, baş cüce ve baş dilsiz gibi eskileri ile kayıt altına alınmışlardır. Seferli Odası'nın bilinen hiyerarşik yapısının, Ekim 1632 yılına ait bir evrakta karşımıza çıkması doğal olarak kurumun ihdasını bu tarihe veya öncesine tarihlendirme zorunluluğu doğurmaktadır.²⁰⁸ Buna karşın, bir kısım araştırmacı Tayyâr-zâde Atâ Bey'i referans alarak odanın ihdasını I. Ahmed dönemine kadar götürür.²⁰⁹ Fakat Tayyâr-zâde Atâ Bey'in hangi kaynağa dayanarak bu bilgiyi kullandığını bilemediğimizden ötürü söylemi ancak iddia boyutunda kalır.²¹⁰

Seferli Odası'nın asıl sorumluluğu, padişahın elbiselerini, sarıklarını ve havlularını yıkamak, bunlara güzel kokular sıkarak Has Oda ağalarına teslim etmektir.²¹¹ Bu görevin dışında tüm oda efradının sorumlu olduğu herhangi bir işle karşılaşmamaktadır. Kurumsal yapısında yer alan doğancı, dilsiz, cüce, cündi ve sazandeler ise padişahın isteğine göre üst odalardaki ağalarıyla birlikte hizmet ederlerdi. Oda'nın geri kalan neferleri ise daha çok sanatsal yönden kendilerini geliştirmeye çalışırlardı. Oda, bir ara dış saraylar ile Büyük ve Küçük odaların kapatılması sebebiyle Enderûn'un birinci eğitim basamağı özelliği kazanmış olmasına karşın bu durum Galata Sarayı'nın tekrardan ihdası neticesinde ortadan kalkacaktır.

Seferli Odası'nın teşkilat yapısı, Hazine ve Kiler odalarındaki gibi eskiliğe dayalıydı. Teşkilatın asıl sorumlusu sarayın da temizlik ve bakımından sorumlu olan saray kethüdasıydı.²¹² Bu amirin dışında odanın üst odalardaki gibi bellerinde hançer

²⁰⁷ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, **a.g.k.**, 63.

²⁰⁸ TSMA. d. nr. 10457/79, vr. 1^b-2^a.

²⁰⁹ Pakalın, 1983, **a.g.k.**, 141; Baykal, 1953, **a.g.k.**, 97.

²¹⁰ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 253.

²¹¹ Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 27, 74; Unat, 1942, **a.g.k.**, 472; Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 113; Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 43- 44.; Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 268.

²¹² Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 300; Unat, 1942, **a.g.k.**, 19; Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 105.

taşıyan *bıçaklı eskileri* vardı.²¹³ Bu eskiler arasında en yetkili ağa ise padişahın çamaşırlarını yıkayan çamaşırcıbaşıydı.²¹⁴ Odada çamaşırcıbaşidan sonra gelen en kıdemli kişi ise hamamdan ve hamamcılardan sorumlu olan hamamcıbaşıydı. Bu iki ağanın dışında odada miftah gulamı, peşkir gulamı, ibrik gulamı, peşkir şakirdi, baş doğancı, baş dilsiz, baş cüce, ibrik şakirdi, câmeşûy-ı sâni ve câmeşûy-ı sâlis unvanlı eskiler bulunurdu.²¹⁵ Her bir ağa, yetkisi altında olan acemi ve tecrübeli oğlanlardan sorumluydu. Örneğin; baş doğancı, baş dilsiz ve baş cüce Seferli Odası'nda bulunan doğancı, cüce ve dilsizlerin en yetkili amirleriydiler. Bu kişiler Hazine Odası ve Has Oda'da bulunan ağalarının sorumluluğunda padişaha hizmet ederlerdi. Üstelik bu grupların Seferli Odası'nın hiyerarşik yapısından ayrı olarak kendi hiyerarşik yapıları da mevcuttu. Örneğin, Seferli dilsizlerinin kendi arasında baş dilsiz, ikinci dilsiz ve üçüncü dilsiz diye ayrıldıkları resmî kaynaklarda göze çarpmaktadır.²¹⁶

Seferli Odası, kurulmadan önceki nefer zenginliğini aynen korumuş, kaldırılana kadar yapısında dellakları, doğancıları, cündileri, sarıkçı, çamaşırcı ve hamamcıları, sazandeleri, dilsiz, cüce ve hocaları, zurnazen, pehlivan, kemankeş, hanende ve berberleri istihdam etmiştir. Sanat yönü ön planda bulunan oğlanların yer aldığı bir oda görüntüsü çizen bu teşkilat, uzun yıllar bir sanat odası işlevi görmüştür.²¹⁷

Odanın nefer sayısı ise kurulduğu günden kaldırılacağı zamana kadar artarak veya azalarak sürekli değişmiş, bir başka ifadeyle dinamik bir süreç geçirmiştir. XVII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ortalama 140 oğlanı bulunan²¹⁸ odanın, 1670 yılında nefer sayısı iki yüz yirmi altı kişiye kadar ulaşmıştır.²¹⁹ Ancak bu tarihten sonra IV. Mehmed tarafından gerçekleştirilen Enderûn politikalarının bir sonucu olarak nefer sayısı azaltılmıştır. Bu amaçla XVII. yüzyılın son çeyreğinde odanın nefer sayısının yüz kişinin altına kadar düşürüldüğü fark edilir.²²⁰ Nefer sayısının bu dönemde azalmasına karşın ilerleyen

²¹³ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, **a.g.k.**, 82.

²¹⁴ Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 104.

²¹⁵ TSMA. d. nr. 10457/79, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/80, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/82, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/83, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/84, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/85, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/89, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/90, vr. 1^b.

²¹⁶ TSMA. d. nr. 9588, vr. 3^b.

²¹⁷ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 300.

²¹⁸ TSMA. d. nr. 2110/2; TSMA. d. nr. 10457/80, vr. 1^{b-2a}; TSMA. d. nr. 10457/86, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/87, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/88, vr. 1^{b-2a}; TSMA. d. nr. 2110/3, vr. 1^{b-2a}; TSMA. d. nr. 10457/81, vr. 1^{b-2a}; TSMA. d. nr. 10457/82, vr. 1^{b-2a}.

²¹⁹ TSMA. d. nr. 10457/84 vr. 1^{b-2a}.

²²⁰ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 66.

süreçte kalabalıklaşan Seferli Odası, III. Selim döneminde bir ara yüz seksen kişi ile hizmet etmiştir.²²¹

1.3.5. Kiler Odası

Kilâr-ı Hassa²²², Bölük Kilâr veya Bölük Kilâryân²²³, Hâne-i Kilâr-ı Amire²²⁴, Hâne-i Kilâr²²⁵ ve Kilâr-ı Enderûn²²⁶ adıyla da anılan Kiler Odası, derece itibarıyla üçüncü sırada yer alan kaftanlı iç oğlanlarının bulunduğu bir teşkilattı. Padişah için pişirilen yemeklerden ve kilerdeki malzemelerden sorumlu olan Kiler Odası efradının başında ak ağalardan olan kilercibaşı ve iç oğlanları arasından atanmış bir kiler kethüdası vardı. Ak ağalar arasından seçilmiş olan kilercibaşı, hem Kiler Odası'nın hem de sarayın yiyeceklerinin hazırlandığı Matbah-ı Âmire'nin amiri konumundaydı.²²⁷ Kilercibaşının iç oğlanları arasından seçildiği de görülmüşse de²²⁸ bilhassa bu mevkiye XVI. ve XVII. yüzyıllarda ak ağalardan bir hadım ağa tercih edilmiştir.²²⁹

Padişahın zevki için pişirilen yemeklerden, yemişlerden, tatlılardan, kullanılan sofra takımlarından kısacası günlük tüketimi için hazırlanan gıdadan ve kullanılan eşyalardan sorumlu olan kilercibaşı, bu görevlerinin yanı sıra padişahın yemeğini taşıyıp önündeki siniye koymakla mesuldü.²³⁰

Yukarıda da değinildiği üzere kilercibaşının bir diğer sorumluluğu saray matbahlarını ve bu matbahlarda çalışan teşkilatların idaresini kapsamaktadır.²³¹ Saray matbahlarında görev alan her bir usta farklı bölükler altında örgütlenmişti. Bu gruplar arasında ön plana çıkanlar ise simitçiler,²³² tavukçular,²³³ sakızcılar,²³⁴ helvacılar,²³⁵

²²¹ TSMA. d. nr. 94, vr. 12^b-13^b.

²²² BOA. MAD. d. nr. 570, s. 10, 11, 14, 15, 18, 19.

²²³ BOA. KK. d. nr. 7154, s. 4; TSMA. d. nr. 1059, vr. 86^b.

²²⁴ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 20.

²²⁵ BOA. MAD. d. nr. 907, s. 11.

²²⁶ BOA. MAD. d. nr. 903, s. 62, 81.

²²⁷ Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 28-29, 120; Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, **a.g.k.**, 63.

²²⁸ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 301.

²²⁹ BOA. MAD. d. nr. 903, s. 5, 12, 15, 18, 29, 91; TSMA. d. nr. 34, vr. 50^a, 126^a.

²³⁰ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 302; Gelibolulu Mustafa Âli. (2003). *Künhü'l-Ahbâr/Fatih Sultan Mehmed devri 1451-1481*. 2, (Haz: M. H. Şentürk), Ankara: TTK, s. 97; A. Özcan (1980/81). Fatih'in teşkilat kanunnâmesi ve nizam-ı âlem için kardeş katli meselesi. *Tarih Dergisi*, 33, s. 43.

²³¹ Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 105.

²³² BOA. İE. SM. nr. 7/635.

²³³ BOA. İE. SM. nr. 9/903.

²³⁴ BOA. İE. SM. nr. 12/1180.

²³⁵ BOA. KK. d. nr. 261, s. 3, 4, 23, 25, 38, 39, 115; BOA. KK. d. nr. 7516, s. 8; BOA. İE. SM. nr. 11/1065, s.1, 2.

aşçılar,²³⁶ bozacılar,²³⁷ ekmekçiler,²³⁸ sebzeciler,²³⁹ çaşnigirler,²⁴⁰ sucular²⁴¹ ve yoğurtçulardır.²⁴² Her bir teşkilatın boşalan gediklerine atama yapılmasının arzını bizzat kilercibaşı takdim ederdi.²⁴³ Matbahın en yetkili kişisi olan kilercibaşı, bölüklerdeki neferlerin terfilerinden, azillerinden ve terakkilerinden sorumlu yegâne merciydi.

Kilercibaşının geniş görev sahasına karşın Kiler oğlanları, sadece padişaha hizmet etmekle sorumlu tutulmuşlardır. Hükümdarın ve Harem-i Hümayûn'un ekmek, et, tatlı ve şerbet gibi yiyecek ve içeceklerinin hazırlanmasından, sofrta takımlarından, gıda malzemelerinden, odaların aydınlatılması için kullanılan mumlardan ve tütüslerden sorumlu olan kiler oğlanları aynı zamanda²⁴⁴ yılda bir defa geleneksel olarak nisan yağmurunu toplayıp padişaha takdim etmekle mesuldüler.²⁴⁵

Seferlerde ise Kiler oğlanları, padişahın yemeklerinin hazırlanıp malzemelerinin korunması amacıyla görev alırlardı. Üstelik, ihtiyaç halinde Hazine oğlanlarına saray yüklerinin taşınmasında yardım eden bu kişiler, muharebe sırasında ise padişahın etrafında saf tutarlardı.²⁴⁶ Padişah ava veya pikniğe çıktığı zamanlarda maiyetinde bulunarak hizmet eden Kiler oğlanları, hizmetlerinin karşılığında yüklü meblağda bahşiş alırlardı.²⁴⁷

Kiler Odası, belli bir olgunluğa erişmiş, tecrübeli, sadık ve eğitimli oğlanların görev aldığı bir odaydı. Her ne kadar oğlanlar bizzat padişahın gıda ihtiyacının karşılanması amacıyla mesul tutulmuşsa da aralarından bazıları ilmî becerilerini sergilemek adına Arapça ve Farsça kitaplar okuyarak bunları Türkçe'ye çevirmişlerdi.²⁴⁸ Üstelik bazı oğlanlar alt odalarda öğrendikleri sanatlarını bu odada da devam ettirmişlerdir. Örneğin,

²³⁶ BOA. KK. d. nr. 7517, s. 3; BOA. KK. d. nr. 261, s. 3, 78, 79.

²³⁷ BOA. İE. SM. nr. 7/587.

²³⁸ BOA. KK. d. nr. 261, s. 6, 115, 117, 118.

²³⁹ BOA. KK. d. nr. 261, s. 116.

²⁴⁰ BOA. KK. d. nr. 261, s. 119.

²⁴¹ BOA. İE. SM. nr. 11/1061.

²⁴² BOA. KK. d. nr. 7516, s. 13.

²⁴³ BOA. KK. d. nr. 261, s. 3, 4, 23, 114, 119; BOA. KK. d. nr. 7516, s. 8; BOA. KK. d. nr. 7517, s. 2.

²⁴⁴ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 54.

²⁴⁵ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 302, 303.

²⁴⁶ TSMA. D. nr. 34, vr. 211^b; Anonim (1999). *IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûznâmesi*. (Haz: Y. Zeyrek), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 73.

²⁴⁷ III. Murad Rumeli Bahçesi'nde piknik yaptıktan sonra Kiler oğlanlarına 100 filori dağıtmıştır. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 34^b; Ayrıca sefere katılan Kiler oğlanları saraya döndükleri zaman diğer Enderûnlular gibi bahşiş alırlardı. III. Mehmed'in Eğri Seferi sonrasında kilercibaşına 140 filori, kiler kethüdasına ise 80 filori bahşiş verilmiştir. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 215^b.

²⁴⁸ TSMA. d. nr. 34, vr. 104^b.

aralarından bazıları padişahın kullanması için o dönem çok popüler olan saatler yapmışlardır.²⁴⁹

Kiler Odası'nın diğer kaftanlı odalarında olduğu gibi bıçaklı eskileri vardı. Bu eskiler arasında en yetkili kişi ser-peşkir unvanıyla da anılan peşkirbaşydı.²⁵⁰ Peşkirbaşını takiben sırasıyla mumbaşı, hünkâr peşkir şakirdi, mum şakirdi, miftah gulamı, peşkir gulamı, turşucu, tepsici, ibrik gulamı, tutici, peşkir şakirdi ve yemişçi gelirdi.²⁵¹ Hezarfen Hüseyin Efendi, "Telhîsü'l-Beyan Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân" adlı eserinde bayramlaşma sırasında el öpen Kiler eskileri arasında sofracıbaşı unvanlı bir kişiden bahsediyorsa da bu ağanın eskilik konumunda olmadığı belgelerden açıkça anlaşılmaktadır.²⁵²

Peşkirbaş, hünkârın nefsi için hazırlanıp getirilen ekmekten ve odaya yeni gelen oğlanlardan sorumluydu. Mumbaşı, mumları ve padişahın suyunu saklar, peşkirbaş bulunmadığı zamanlarda ise onun yerine vekâlet ederdi. Tepsici, padişah yemek yedikten sonra siniyi ve kullanılan takımları yıkar ve bunları kilerde muhafaza ederdi. Turşucu, turşu ve yoğurtları; yemişçi de padişahın tüketeceği yemişlerden sorumluydu. Mum şakirdi, hırka-i şerif dairesi ile odaların mum ihtiyacını karşılar ayrıca Kiler oğlanlarının yoklamalarını tutardı. Miftah gulamı ise günün her saati nöbetçiler ile odanın her yerini dolaşarak binanın güvenliğini sağlardı.²⁵³

Kiler Odası, XVI. yüzyılda Hazine Odası, Büyük Oda ve Küçük Oda ile karşılaştırıldığında en az nefere sahip olan oda olarak gözlenir. Teşkilat, 2 Temmuz 1551 yılına ait bir kaftan akçası kaydında yirmi altı kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁴ 4 Kasım 1559 yılına ait bir çatma akçası kaydında ise nefer sayısının yirmi dokuz kişi olduğu fark edilir.²⁵⁵ Bu tarihten sonraki kayıtlarda önceki yılların aksine oğlan sayısının azaldığı gözlenir. 1560 yılında on altı²⁵⁶ ve 1562 yılında on sekiz nefer²⁵⁷ olarak karşımıza

²⁴⁹ III. Murad döneminde Bayezid isimli bir oğlanın Kiler Odası'ndaki Frenk kardeşi padişaha bir saat hazırlayıp sunmuştur. Padişahın hoşuna giden bu hediyein karşılığında kendisine 300 filori bahşış verilmiştir. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 85^b.

²⁵⁰ Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, 1690, **a.g.k.**, vr. 253^a.

²⁵¹ TSMA. d. nr. 10457/62, vr. 1^b- 2^a; TSMA. d. nr. 10457/68, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/69, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/70, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/72; TSMA. d. nr. 10457/73; TSMA. d. nr. 10457/75, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/76, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/78, vr. 1^b.

²⁵² Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, **a.g.k.**, 81.

²⁵³ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 241, 266; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 302-303.

²⁵⁴ TSMA. d. nr. 1059, vr. 86^b.

²⁵⁵ TSMA. d. nr. 1059, vr. 116^a.

²⁵⁶ BOA. MAD. d. nr. 903, s. 6.

²⁵⁷ BOA. MAD. d. nr. 903, s. 92.

çıkan Kiler oğlanlarının sayısı ancak, XVII. yüzyıl başından itibaren artış göstermiştir.²⁵⁸ Yüzyılın sonunda -II. Ahmed döneminde- sayıları yüz elli dokuz nefere kadar çıkan kiler oğlanları,²⁵⁹ III. Selim döneminde yüz kırk neferle hizmet etmiştir.²⁶⁰

1.3.6. Hazine Odası

Osmanlı sarayında iki ayrı hazine bulunurdu. Bunlardan ilki sarayın Birûn kısmında bulunan defterdarın sorumluluğundaki dış hazinedir. Diğeri ise Enderûn kısmında bulunan padişahın kullanımına tahsis edilmiş iç hazinedir. Enderûn Hazinesi adıyla da bilinen bu bölüm, Babüssaade'den girilince meydanın sağ üst köşesinde yer alırdı. Dört geniş salondan oluşan binanın içerisinde altın ve gümüş paralar, mücevherler, elmaslar, saatler, koşum takımları, üzeri işlemeli kılıçlar, zırhlar, kalkanlar, halılar, kaftanlar ve kumaşlar kısacası çağdaş dünyada değerli olan her meta muhafaza edilirdi.²⁶¹

Bu daireden sorumlu olan hizmetliler ise kıdem açısından ikinci sırada bulunan Hazine Odası'nda istihdam edilirdi. Kaynaklarda sıklıkla bu oda için Hâne-i Hazine,²⁶² Bölük Hazine,²⁶³ Hâne-i Hazine-i Âmire²⁶⁴ ve Hazine-i Âmire-i Enderûn²⁶⁵ isimleri kullanılmıştır. Odanın amiri IV. Murad dönemine kadar ak ağalar arasından seçilmiş hazinedarbaşı idi. Fakat IV. Murad'ın hükümranlığı sırasında odanın en kıdemli kişisi olarak Hazine kethüdası ön plana çıkarılmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde ihdas edilmiş olan kethüdalık makamına iç oğlanları arasından bir kişi tayin edilirdi.²⁶⁶ İç oğlanları arasından yetişmiş bir kethüda tarafından yetkisi sınırlandırılan hazinedarbaşının özellikle ehl-i hıref teşkilatları üzerindeki idarî yetkisi korunmuştur. Sarayda hizmet eden kılıççılar, nalçacılar, cerrahlar, çilingirciler, kumaşçılar, terziler, sarraçlar ve ayakkabıcılar kısacası her bir sanatkâr topluluğun tayin, azil ve terakkileri hazinedarbaşının arzıyla yerine getirilirdi.²⁶⁷ Öte yandan, Cuma namazı öncesi padişahın seccadesini camiye önceden götürüp serdikten sonra yüzünü sürmekle görevli olan

²⁵⁸ Nefer sayısı 1630 yılında 68, 1643 yılında ise 86 kişiydi. IV. Mehmed dönemi ortalarına kadar genel itibarıyla 100 kişinin altında nefer sayısına sahipti Bkz. BOA. İE. SM. nr. 1766, vr. 1^b; BOA. İE. SM. nr. 891, vr. 1^b; BOA. MAD. d. nr. 907, s. 11; BOA. MAD. d. nr. 570, s. 14-15, 18-19.

²⁵⁹ BOA. AE. SAMD. II. nr. 11/1142, vr. 1b.

²⁶⁰ TSMA d. nr. 94, vr. 30^b-31^a.

²⁶¹ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 305.

²⁶² BOA. D. BŞM. d. nr. 4078, s. 2.

²⁶³ BOA. KK. d. nr. 7154, s. 4; TSMA. d. nr. 1059, vr. 86^b.

²⁶⁴ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 20.

²⁶⁵ BOA. İE. SM. nr. 1766, vr. 1^b.

²⁶⁶ Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 27; Tayyâr-zâde Ata, 2010, **a.g.k.**, 193.

²⁶⁷ BOA. KK. d. nr. 261, s. 19, 22, 23, 39, 115, 116, 117, 128, 129, 160; BOA. KK. d. nr. 7516, s. 12; BOA. İE. Sıhhiye [SH.] nr. 1/90; BOA. İE. SH. nr. 2/146; Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 105.

hazinedarbaşının uzun yıllar geleneksel bazı fonksiyonlarının muhafaza edildiğini görmekteyiz.²⁶⁸

Hazinedarbaşının kurum içi yetkilerini devralan hazine kethüdası, iç oğlanı zümresinden seçilen odadaki en yetkili şahıstı. Kethüda, öncelikle görevi devralacağı zaman padişaha hazinede neleri teslim aldığıyla ilgili bir arz sunardı. Padişah bu arzı inceledikten sonra belgenin üzerine malum olmuştur diye hat düşer ve ardından belgeyi geri kethüdaya gönderirdi. Böylece kethüdanın da görevi resmen başlamış olurdu.²⁶⁹

Hazine kethüdasının en önemli sorumluluğu hazineye giren ve çıkan nakidin ve değerli eşyanın kaydını tutmak ve padişah fermanıyla harcamalarını yapmaktı. Bu amaçla ya selefinin defterine devam ederek ya da yeni bir deftere başlayarak kayıtlarını titizlikle tutardı. Bu defterler genellikle kurum içi harcamaların yani destimal akçaları, kaftan akçaları, ıydiyyeler, tuğ akçaları, nevruziyyeler, nisan yağmuru bahşişi, Mısır hazinesi bahşişi, el yağı bahşişi ve acemilik gibi muhtelif iç oğlanlarına yapılan ödemelerin verilerini barındırırdı. Ayrıca, padişahın cep harçlığı olan meblağın silahdar ağaya veya çukadar ağaya teslimini gösteren verileri de içerisinde barındıran bu defterler eşsiz bilgi zenginliğine sahiptirler. Bu kayıtlar ışığında inceleme yapıldığı takdirde kethüdanın asıl sorumluluğunun yapılan harcamaların kaydını tut(tur)mak olduğu kolayca anlaşılacaktır.²⁷⁰

Hazine kethüdasının dışında odada diğer kaftanlı odalarında olduğu gibi bıçaklı eskiler vardı. Bu eskiler arasında en yetkili kişi kethüdalığa terfi hakkı bulunan güğümbaşındı.²⁷¹ Güğümbaşından sonra gelenler ise sırasıyla miftah gulamı, peşkir gulamı, sazende başı, güğüm şakirdi, ibrik gulamı, peşkir şakirdi, bülbülcü, terzibaşı, tablacı, hazine kâtibi (yazıcı) ve baş doğancıydı.²⁷² Miftah gulamı, güğüm başı yokken Hazine oğlanlarının sorumluluğunu vekâleten üzerine alırdı.²⁷³ Hazine kâtibi de denilen yazıcı ise iç hazineye giren ve çıkan para ile eşyaların kaydını tutardı. Sadrazamdan gönderilen yazıların mühürlerini koparıp padişaha takdim eden yazıcı ayrıca vârisiz ölen

²⁶⁸ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 306.

²⁶⁹ TSMA. d. nr. 2344/181.

²⁷⁰ Bu defterlerden bazıları bkz. TSMA. d. nr. 14, 17, 19, 21, 30, 31, 32, 33, 53, 114, 1056, 1070, 1104, 1109.

²⁷¹ Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 105; Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, 1690, **a.g.k.**, 253^a.

²⁷² Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, **a.g.k.**, 81; TSMA. d. nr. 2110/4; TSMA. d. nr. 2110/6, v. 1^b; TSMA. d. nr. 2344/191, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/94, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/95; TSMA. d. nr. 10457/99, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/100, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/101, vr. 1^b; Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 103.

²⁷³ Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 103.

oğlanların ve cariyelerin tereke kayıtlarını da tutardı.²⁷⁴ Sazendebaşı, saraydaki sazendelerin, baş doğancı ise Hazine doğancıların amiri konumdaydı. Her ne kadar Seferli Odası'ndaki gibi bu odada da baş dilsiz ve baş cüce bulunuyor olsa da bu kişiler Hazine Odası'nın eski oğlanlarından sayılmazlardı.

Hazine oğlanlar, yukarıda da bahsedildiği gibi padişahın şahsî harcamaları için ayrılmış olan iç hazinedeki malların korunmasından, sayılmasından, bahşişlerin dağıtılmasından ve taşradan gelen malların iç hazineye irad olarak kaydından sorumluydular. Bu oğlanlar, ağaları olmaksızın hazinede tek başlarına dolaşamazlardı. Eğer hazineden bir şey alınacaksa ağaları ile birlikte girerler ve onlar emretmediği sürece hiçbir şeye de dokunamazlardı.²⁷⁵ Esasında Hazine oğlanların çok farklı görevleri vardı. Bu görevleri arasında ön plana çıkanlar ise hazinenin pars temizliği, Mısır vergisinin iç hazineye taşınması ve kaydının tutulması, hazinedeki fazla malların mezadının yapılması, padişahın harc-ı hassası ile çukadar ağanın camekânına nakit transferinin sağlanması ve ıyd-ı ekber'de giydirilecek olan kaftanların temizlenip hazır hale getirilmesidir.²⁷⁶ Sefer sırasında da hizmet eden Hazine oğlanlar ayrıca belirli dönemlerde padişaha buhur suyu ve el yağı gibi kişisel bakım ürünleri de hazırlarlardı.²⁷⁷

İç hazinede belirli aralıklarla pars adı verilen ve her Hazine oğlanının katıldığı kapsamlı bir temizlik yapılırdı. Yorucu bir iş olan bu görev pek çok iç oğlanı tarafından angarya olarak görülürdü. Bu sebeple Hazine doğancılar, bu temizlikten muaf olabilmek için saray ağalarından Yusuf Ağa'nın aracılığıyla padişaha arz sunmuşlardır. Padişah tarafından istekleri kabul gören doğancıların muafiyeti kabul görmüş olmasına rağmen doğancıların yerine iş görecektir olan her bir Hazine oğlana biner akça tahsis edilmiştir.²⁷⁸

Hazine oğlanlar, hazine dairesinin temizliği dışında yoğun olarak Mısır hazinesinin irad olarak Enderûn'a alınması sırasında çalışırlardı. İç hazinenin en önemli gelirini oluşturan bu hazine, XVI. yüzyılda 500.000 filori olarak Mısır paşası tarafından saraya gönderilirdi.²⁷⁹ Çoğunlukla padişahın harc-ı hassası ile kurum içi ve dışı

²⁷⁴ Ali Seydi Bey, tarihsiz, **a.g.k.**, 127.

²⁷⁵ Bernardo Navagero (2014). *Balyos raporları. Venedik elçilik raporlarına göre Kanunî ve Şehzade Mustafa*. (Çev: P. Gökpar, E. Ercolino), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, s. 13.

²⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için Topkapı Sarayı Arşivi kataloğundaki 34, 1992, 1059 ve 2013 numaralı defterler incelenebilir.

²⁷⁷ TSMA. d. nr. 34, vr. 116^a, 157^a; TSMA. d. nr. 2344/184. Buhur suyu İn'âmı I. Mustafa döneminde biner akça şeklinde dağıtılmıştır. Bkz. TSMA. d. nr. 183, vr. 8^b. Ayrıca bazı zamanlar ban yağının Kiler oğlanları tarafından hazırlanıp takdim edildiği de görülür. Bkz. TSMA. d. nr.34, vr. 95^b.

²⁷⁸ Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 47.

²⁷⁹ TSMA. d. nr. 34, vr. 42^b, 55^b.

bahşişlerin karşılanması için kullanılan bu irsaliye, bazı dönemler kapıkullarının ulûfeleri için de tahsis edilmiştir. Mısır'ın yıllık vergisinin İstanbul'a gidecek belirli bir kısmı olan bu para, saraya geldiği vakit Hazine oğlanları tarafından sayılır ve sonrasında iç hazineye taşınırdı. III. Murad döneminde paranın bir kısmının ender olarak Has Oda hazinesine konulduğu zamanlar olmuştur.²⁸⁰ Ancak bu istisnaî durumdan farklı olarak genel itibarıyla sandıklar iç hazinenin bodrumuna yerleştirilirdi. Sandıkların taşınması ve keselerin kontrolü sonrası padişaha hazine kethüdası tarafından (erken dönemde ise hazinedarbaşı tarafından) arz sunulurdu. Padişah irsaliyenin hazineye alınmasını *irada kayd oluna* diye hat düşerek onaylar böylece işlem tamamlanmış olurdu.²⁸¹ Bu sürecin ardından hazine kethüdası tarafından ikinci bir arz daha yazılırdı. Bu belge ise Hazine oğlanlarına icra ettikleri görevden dolayı kanun-ı kadim sayılan bahşişin verilmesini ihtiva ederdi. Padişah tarafından onaylanan belge, kethüdaya geri gönderilir ve akabinde kethüda tarafından her bir Hazine oğlanına bahşiş dağıtılırdı.²⁸²

Hazineliler tarafından irad olarak iç hazineye alınan diğer mühim kaynaklar ise tuğ akçaları ile Boğdan cizyesidir. Bu meblağlar saraya sunulduktan sonra hazine kethüdası tarafından oğlanlara sayımı yaptırılır ve sonrasında padişahın konu ile ilgili bilgilenmesi için bir arz sunulurdu. Padişah tarafından belgenin üst kısmına irad olarak kayıt edilmesi için hat düşülür böylece gelen paralar kethüdanın sorumluluğunda Enderûn Hazinesi'ne aktarılırdı.²⁸³

Hazine oğlanları tarafından icra edilen bir başka görev ise hazine mezadıdır. İç hazinede bulunan ve nemli havadan ötürü zarar görmeden önce paraya çevrilmesi gereken eşyalar, elbiseler, eyer ve koşum takımları, silahlar ve saatler kısacası maddî kıymete sahip birçok eşya yazıcı tarafından çıkarılır ve tellallar vasıtasıyla odalarda dolaştırılırdı. Bu eşyalar az bir bütçesi olan iç oğlanları tarafından bile ilgiyle karşılanır ve pek çoğu tarafından satın alınırdı. Satın alınmayanlar ise şehrin en büyük alışveriş merkezinde yani Bedesten'de satışa çıkarılırdı. Bu satıştan elde edilen para ise hazineye irad olarak kayıt edilirdi. Bu iş o kadar kârlıydı ki, kaynaklar hazinedarbaşı ve kapı ağalarının bu satıştan iyi paralar kazandığını bahsetmeden geçemezler.²⁸⁴

²⁸⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 55^b.

²⁸¹ TSMA. d. nr. 2352/101; TSMA. d. nr. 2352/108.

²⁸² TSMA: d. nr. 31, vr. 6^b.

²⁸³ TSMA. d. nr. 2352/121.

²⁸⁴ Withers, 2010, **a.g.k.**, 85-86; Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 103-104; Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 53-54.

Hazineli oğlanların bir diğer sorumluluğu ise padişahın ceyb-i hümayûnunu yani cep harçlığı olarak bilinen parayı has odabaşına teslim etmektir. Genellikle bu para, XVI. yüzyılda sireng²⁸⁵ bir kese içerisinde iki bin üç yüz filori olmak kaydıyla hazine kethüdası tarafından oda ağalarına teslim edilirdi.²⁸⁶ Öte yandan, bu paranın haricinde çukadar ağanın camekânında bulunan sireng bir kese içerisindeki iki yüz filori de hazineden karşılanırdı. Padişahın cep harçlığı dışında ihtiyaç halinde kullanılması için çukadar ağa tarafından muhafaza edilen bu nakit eksildikçe derhal iki yüz filoriye tamamlanırdı.²⁸⁷

Hazineli oğlanların icra ettikleri görevlerden bir diğeri ise bayramlarda saray erkânına giydirilecek olan kaftanların Hazine'den çıkarılarak temizlenmesidir. Esasında hazırlanan kaftanlar giyilecek duruma gelince hazinedarbaşı tarafından padişaha konuyu ihtiva eden bir arz yazılırdı. Görevin yerine getirildiği ile ilgili bilgiyi ihtiva eden bu arzın neticesinde padişah tarafından ilgilenenlere ihsanlarda bulunulurdu. Bu süreçte hazinedarbaşı ve hazine kethüdasına ithal kadife kumaş takdim edilirken, eskilere ise sıradan birer elbiselik kumaş verilmesi adettendi.²⁸⁸

Saray içerisindeki vazifelerini sefer sırasında da yürüten Hazine oğlanları, padişah sefere çıktığı vakit maiyetinde görev alarak²⁸⁹ padişahın harcamalarını yaparak kayıt altına alırlardı. Ayrıca yüklerin taşınmasında hizmet eden bu oğlanlar saraya dönüldüğü vakit tüm eşyaları ve sandıkları hazine binasına tekrardan yerleştirir ve sefer sırasındaki hizmetlerinin karşılığı olarak bahşiş alırlardı.²⁹⁰ Bu görevlerinin yanı sıra belirli dönemlerde padişaha buhur suyu ve el yağı sunmakla da sorumlu olan Hazine oğlanlarının sadece malî işlerle sınırlandırılmadığını da görebilmekteyiz.²⁹¹

Hazine Odası'nın nefer sayısı diğer odaların nefer sayılarında olduğu gibi sürekli değişiklik göstermiştir. XVI. yüzyıl ikinci yarısında ortalama yüz kişi olan teşkilat,²⁹² IV. Mehmed döneminde yüz yetmiş altı kişiye kadar çıkmış²⁹³ ancak IV. Mehmed'in Enderûn politikası sebebiyle bu iç oğlanlarının çoğu saraydan çıkarılmıştır. Odanın nefer sayısı

²⁸⁵ XV. ve XVI. asırlardan, XVIII. asra kadar kullanılan bir çeşit ipekli kumaş. Bkz. F. Devellioğlu (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, s. 1147.

²⁸⁶ TSMA. d. nr. 34, vr. 16^b, 21^b, 60^b, 61^a, 79^a, 97^a, 100^a, 120^a, 158^b.

²⁸⁷ TSMA. d. nr. 34, vr. 43^a, 49^b, 59^b, 75^b, 79^a, 97^a, 103^b, 125^b, 126^a, 158^b, 237^a.

²⁸⁸ TSMA. d. nr. 2013, vr. 13^a.

²⁸⁹ IV. Murad döneminde Revan Seferi'ne katılan Hazineli iç oğlanı sayısı 61 neferdi. Bkz. TSMA. d. nr. 1060, vr. 33^b-34^b.

²⁹⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 211^b, 215^b.

²⁹¹ TSMA. d. nr. 34, vr. 116^a, 157^a.

²⁹² TSMA. d. nr. 34, vr. 42^b, 48^a, 55^b, 71^a, 97^a, 146^a, 166^b, 175^b, 181^b.

²⁹³ TSMA. d. nr. 2110/6, vr. 1^b-2^a.

1684 yılında doksan üç kişiye kadar gerilemişse²⁹⁴ de ilerleyen zamanlarda sayıları tekrar artarak yüz kişinin üzerinde hizmet etmişlerdir.²⁹⁵

1.3.7. Has Oda

Enderûn sahasında kıdem ve itibar açısından ilk sırada bulunan Has Oda, I. Murad döneminde rehin ve gönüllüler arasından seçilen oğlanların saraya alınması sonucunda oluşturulmuştu. XVII. yüzyılda ortalama kırk oğlana sahip olduğu için kurum içinde ve dışında kırklar olarak tabir edilen²⁹⁶ bu kişiler, birbirlerinden farklı görev ve sorumluluğa sahiplerdi. İcra ettikleri hususî görevlerinin yanı sıra padişahın saray içi ve dışı işlerinin yürütülmesinde de bizzat yetkili olan bu kadro, her daim padişahın yanında bulunarak hizmet etmekle sorumlu kılınmıştır.²⁹⁷

Has Oda'nın ağa kadrosu farklı zamanlarda silsile noktasında değişmiş olmasına rağmen XVII. yüzyıl son çeyreğine kadar has odabaşı, silahdar, çukadar, rikabdar, doğancıbaşı ve dülbend gulamından oluşurdu. Genel itibarıyla XVIII. yüzyıl ilk çeyreğine kadar has odabaşı, Has Oda'nın ve iç oğlanlarının yönetimi ile padişahın ceyb-i hümayunundan;²⁹⁸ silahdar ağa, padişahın kılıçlarından, zırhlarından, oklarından ve her nevi savaş aletlerinin muhafazasından mesuldü.²⁹⁹ Çukadar ağa ise padişahın yağmurluklarından ve kürklerinden,³⁰⁰ doğancıbaşı, padişahın av organizasyonundan ve iç doğancılarının eğitimleri ile tayin ve terfilerinden,³⁰¹ dülbend gulamı ise padişahın sarığından ve elbiselerinin muhafazasından sorumluydu.³⁰²

Bahsi geçen bu ağa kadrosunun haricinde Has Oda'da eskilik unvanına sahip on iki oğlan vardı.³⁰³ Bunların arasında ön plana çıkanlar miftah (*anahdar*) gulamı, ibrik gulamı, peşkir gulamı, ikinci doğancı, üçüncü doğancı, kahvecibaşı, tırnakçıbaşı, müezzinbaşı, sarıkçıbaşı ve sır kâtibiydi.³⁰⁴ Ayrıca, bu kıdemliler bellerinde işlemeli ve değerli taşlarla

²⁹⁴ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 59.

²⁹⁵ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 75, 79, 100, 105, 156, 163, 259; BOA. AE. SAMD. II. nr. 11/1142, vr. 1^b; BOA. AE. SAMD. II nr. 11/1169, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2110/22, vr. 1^b-2^a.

²⁹⁶ Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 112; Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, 1690, **a.g.k.**, 252^a.

²⁹⁷ Angiolello, 2011, **a.g.k.**, 132; Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 27; Ü. Altındağ (1974). Has Oda teşkilatı. *Türk Etnografya Dergisi*, 14, s. 99.

²⁹⁸ TSMA. d. nr. 34, vr. 16^b, 21^b, 61^a, 79^a, 97^a, 100^a, 158^b; Özcan, 1980/81, **a.g.k.**, 43.

²⁹⁹ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 55.

³⁰⁰ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 334; Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 29; Schweigiger, 2014, **a.g.k.**, 179.

³⁰¹ BOA. İE. SM. nr. 1383.

³⁰² Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 337; Pakalın, 1983, **a.g.k.**, 533.

³⁰³ TSMA. d. nr. 2110/12; TSMA. d. nr. 5386, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2110/9, vr. 1^b.

³⁰⁴ TSMA. d. nr. 10457/54; TSMA. d. nr. 2402/20; TSMA. d. nr. 10457/145, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2110/7, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2110/73, vr. 3^b; Mehmed Halife, 2000, **a.g.k.**, 112; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 313-314, 338; Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, 1690, **a.g.k.**, 252^a.

bezeli bıçaklar taşıdıklarından ötürü *bıçaklı ağa* olarak da anılmışlardır.³⁰⁵ Tam da bu noktada belirtilmesi gereken bir husus vardır. O da Has Oda'da diğer odalarda olduğu gibi kethüda makamının olmayışdır. Kethüdalık görevi resmî olmamakla birlikte ağa kadrosunda bulunan kişiler tarafından icra edilirdi. Etkili has odabaşılar zamanında silahdar ağaların yürüttüğü bu sorumluluk Çorlulu Ali Ağa'dan itibaren çukadar ağaların uhdesine bırakılmıştır. Bu kıdemlilerin dışında ise odada çoğunluğu oluşturan oğlanlar bulunmaktaydı.³⁰⁶

Has Oda ağalarının silsilesi 1675 yılına kadar resmî evraklarda has odabaşı, silahdar, çukadar, rikabdar, doğancıbaşı ve dülbend gulamı şeklindeydi.³⁰⁷ Aralarından yaşça ve kıdem noktasında üstün olanlar resmî evraklarda daha üst sırada da yazılabiliyordu. Ancak bu duruma kaynaklarda pek az rastlanmaktadır.³⁰⁸

IV. Mehmed döneminde doğancıbaşılığın kaldırılması, II. Mustafa zamanında Çorlulu Ali Ağa'nın silahdarlığa getirilmesi ile birlikte Has Oda'nın ve hatta Enderûn'un hiyerarşik yapısında ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Doğancıbaşılığın ve kısa süre sonra kethüdalarının 1675 yılından itibaren tespit edilemeyen bir nedenle saraydaki faaliyetlerine son verilmesinin neticesinde dülbend gulamı, silsilede beşinci sıraya, miftah gulamı ise altıncı sıraya yükselmiştir.³⁰⁹ Çorlulu Ali Ağa'nın görevi devralmasından kısa bir süre sonra ise has odabaşının odadaki görev ve yetkileri sınırlandırılmıştır. Bu süreçte odabaşının uhdesindeki Has Oda'nın ve oğlanların sorumluluğu anahdar oğlanına geçmiştir. Oda'nın en yetkili ağası pozisyonuna gelen silahdar ağanın kethüdalığına ise çukadar ağalar getirilmiştir. Has odabaşı, kâğıt üstünde varlığını devam ettirmişse de odanın ve oğlanların tüm sorumluluğu silahdar ağalara devredilmiştir. Öte yandan ak ağaların kontrolündeki Enderûn sahasının idaresi de aynı

³⁰⁵ TSMA. d. nr. 2110/8, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2110/9, vr. 1^b. Abdurrahman Abdi Paşa'nın eserinde uzun yenli ağa olarak anılan birkaç kişiye rastlanması farklı bir grubun odada olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ancak, taranılan resmî verilerin hiçbirinde bu ifadeye rastlanılmıyor olması Odalı oğlanların eskileri ifade etmek için kendi aralarında kullandıkları gayr-i resmî bir söylem olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bkz. Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 333, 344.

³⁰⁶ TSMA. d. nr. 34, vr. 88^b, 95^a, 128^b, 187^b, 191^a, 201^b, 232^a, 233^a.

³⁰⁷ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 11, 13, 14, 15, 16, 17; BOA. MAD. d. nr. 907, s. 10; TSMA. d. nr. 34, vr. 166^b, 196^b, 227^a; TSMA. d. nr. 2110/7, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2110/8, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2344/95; TSMA. d. nr. 2344/192; TSMA. d. nr. 2352/489; TSMA. d. nr. 5618, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2013, vr. 28^a; TSMA. d. nr. 9588, vr. 3^a, 11^a, 83^b; TSMA. d. nr. 9590, vr. 3^b.

³⁰⁸ TSMA. d. nr. 34, vr. 103^b, 110^b, 120^a, 232^b, 233^a.

³⁰⁹ TSMA. d. nr. 2110/12; TSMA. d. nr. 2352/490; TSMA. d. nr. 9965/1; TSMA. d. nr. 9965/3, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 9965/4, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 9965/5, vr. 1^b.

dönemde silahdar ağaya bırakılmış böylece silahdar ağalığı Enderûn'un en saygın makamı pozisyonuna gelmiştir.³¹⁰

Padişahın saray içi ve dışı işlerini yürüten Has Oda oğlanları arasında farklı dönemlerde ön plana çıkmış nüfuzlu simalar göze çarpmaktadır. Resmî kaynaklar incelendiği vakit farklı dönemlerde Has Oda'da has odabaşlarının, avlanmayı seven padişahlar zamanında doğancıbaşlarının ve padişahlar tarafından benimsenmiş ve desteklenmiş silahdar ağaların etkili oldukları görülür. Bu üç ağanın içerisinde bilhassa XVI. yüzyılda has odabaşılar ve doğancıbaşılar ön plana çıkmıştır.

Has odabaşlarının her ne kadar ak ağalar arasından sıklıkla seçilmesi dikkat çekiyor olsa da Gelibolulu Mustafa Âli'nin de belirttiği gibi bu mevkiye iç oğlanları arasından yetişen kişilerin getirilmesi daha uygun bir tercihti.³¹¹ Padişah katındaki saygınlıkları ölçüsünde nüfuza sahip olan bu kişiler, bahşişlerin dağıtılmasında ve odanın yönetiminde ana sorumlu konumundaydılar. XVI. yüzyıl ikinci yarısında hem Enderûn'da hem de Has Oda'da nüfuzu ile göze çarpan bu kişilerden ön plana çıkanları Mustafa Ağa, Cafer Ağa ve Gazanfer Ağa olmuştur.³¹² Aralarından özellikle hadım olan Gazanfer Ağa, saray içerisindeki itibarı ve padişah katındaki saygınlığıyla emsallerinde görülmeyen bir güce erişmiştir.

Gazanfer Ağa, II. Selim döneminde kardeşi Cafer Ağa ile birlikte Harem'e alınmıştır. Hem Harem'de hem de Enderûn'da farklı pozisyonlarda bulunarak hizmet etmiş olan bu kardeşlerden Gazanfer, III. Murad'ın tahta cülûsunun ardından müteferrikalık ile saraydan ayrılan İbrahim Ağa'nın yerine önce dülbend gulamı ve kısa süre sonra da dülbend gulamı uhdesinde kalarak has odabaşılık görevine getirilmiştir.³¹³ Selefleri gibi padişahın ceyb-i hümayûnundan, saray içi ve dışı bahşişlerin dağıtılmasından, Has Oda'ya terfi edenlerin acemiliklerinin ve kanun olan bahşişlerinin ödenmesinden kısacası oda içindeki tüm işlerden sorumlu olmuştur. Kardeşi Cafer Ağa ise aynı dönemde ak ağalar arasında hizmet etmekteydi. Ancak, kardeşinin 1 Mart 1579 yılında emekliye ayrılması sonucunda Gazanfer Ağa, artık Enderûn sahasında tek başına hizmet etmeye başlamıştır.³¹⁴

³¹⁰ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 261-262, 302.

³¹¹ Gelibolulu Mustafa Âli, 2003, **a.g.k.**, 98.

³¹² TSMA. d. nr. 34, vr. 14^a, 15^b, 16^b, 17^a, 19^b, 20^a, 21^b, 22^a, 23^b, 24^{a-b}, 27^b, 28^a.

³¹³ TSMA. d. nr. 34, vr. 25^{a-b}, 28^a, 32^b, 33^a.

³¹⁴ TSMA. d. nr. 34, vr. 43^b.

III. Murad'ın gözünde saygın bir konumda olan Gazanfer Ağa, 19 Ağustos 1581 yılında vefat eden Mahmud Ağa'nın yerine Babüssaade ağalığına getirilmiştir. Görevi devraldığı zaman kendisine padişahın kullandığı samur kürk ile üç ayrı kaftan acemilik in'âmı adı altında hediye edilmiştir. Bu saygınlıkla göreve başlayan Gazanfer Ağa'nın yerine ise Mehmed Ağa odabaşı yapılmıştır.³¹⁵ Mehmed Ağa, selefi gibi geniş bir görev sahasında hareket etmiş ancak iki yıl tamamlanmadan görevinden alınarak tüm yetkileri kapı ağalığına ek olarak Gazanfer Ağa'ya devredilmiştir. Bu tarihten itibaren Has odalılara dağıtılan bahşiş kayıtlarında has odabaşı unvanlı bir ağaya rastlanılmamaktadır. Onun yerine artık kayıtlarda kapı ağası unvanı tercih edilmiştir.³¹⁶ Her ne kadar has odabaşılık, Gazanfer Ağa'nın ölümüne kadar kâğıt üstünde dahi bulunmayan bir mevki konumuna gelmişse de halefleri tarafından bu makam tekrar eski itibarını kazanmıştır.

Aslında bu örnekten çıkarılacak en önemli sonuç, unvanlardan ziyade kişilerin padişah katındaki saygınlıklarının ve benimsenmişliklerinin (makbûlluk) idarî rolleri belirlemekte etkili olduğudur. Bu bağlamda hareket edilirse Kanunî döneminde doğancibaşı ve has odabaşı olan Pargalı İbrahim Ağa'nın, III. Murad döneminde doğancibaşı Kara Mehmed Ağa'nın, III. Mehmed zamanında dülbend gulamı Hüseyin Ağa, Sancaklı İbrahim Ağa ve silahdar Ali Ağa'nın; I. Ahmed devrinde ise Cafer Ağa ile Hafız Ahmed ağaların resmî kaynaklarda aktif görünmelerinin en önemli nedeninin bu etkenler olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Aynı şekilde, II. Mustafa'nın silahdarı Çorlulu Ali Ağa'nın kurumsal değişiklikler yapmasında da etkili olan itici faktör yine bu benimsenmişlik olmuştur.

Bu bağlamda, Has Oda ağalıklarının mutlak sorumluluk ve kurumsal gücü yerine o mevkileri işgal eden kişilerin saygınlıklarının ve idarî güçlerinin hesaba katılarak tarafımızdan kurumun incelenmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla hareket edildiği zaman has odabaşılardan sonra padişah nazarında saygın ve itibar görmüş ağalar olarak doğancibaşılar ve silahdar ağalar dikkati çekmektedir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda nüfuzlu has odabaşılarda sorumluluğunda hizmet eden silahlardan ziyade sancaktan itibaren padişahların yanında bulunan doğancibaşılar odada daha etkin ve saygın bir konum elde etmişlerdir. Bu kişiler arasında II. Selim'in doğancibaşısı Hüseyin Ağa; III. Murad döneminde Kara Mehmed Ağa, Derviş Ağa, Halil Ağa; III. Mehmed döneminde Sancaklı Hüseyin Ağa, Mustafa Ağa, Halil Ağa ve I.

³¹⁵ TSMA. d. nr. 34, vr. 60^a.

³¹⁶ TSMA. d. nr. 34, vr. 60^a, 71^b, 72^a, 77^b, 78^{a-b}, 79^{a-b}, 84^b, 88^b.

Ahmed döneminde ise Hafız Ahmed Ağa has odabaşılar ve kapı ağalarından sonra kurum içi ve dışı ilişkileri sebebiyle en aktif Has odalı olarak görülmektedirler.

Has Oda'nın arz ağalarından olan doğancibaşının sorumluluk sahası saray içindeki ve dışındaki avcılarını kapsamaktaydı. Bu görev sahası sebebiyle hem saray içindeki Birûn doğancı ağalarıyla hem de taşrada bulunan doğancılarla, avcılarla, tülekçilerle ve paşaların maiyetindeki doğancılarla iletişim halindeydi. Aslında iç oğlanları kroniklerde ve elçilik raporlarında dış dünyadan soyutlanmış gizem uyandıran bir insan kimliğine büründürülmüşse de bu durum ağa statüsündeki iç oğlanlarını kapsamamaktaydı. Bilhassa ağa statüsündeki iç oğlanlarının sorumlulukları gereği dış dünyayla iletişim kurma zorunluluğu bulunuyordu. Has Oda'da kethüdaları ikinci ve üçüncü doğancılarla birlikte yer alan doğancibaşılar da bu zorunluluk sebebiyle dış dünyayla sürekli diyalog halinde bulunmuşlardır.

Genel olarak bakıldığında, doğancibaşının görev sahasını kurum içi ve dışı olmak üzere ikiye ayırmak gerekir. Doğancibaşının saray dışı sorumluluk sahası Birûn doğancı ağalarını, paşaların doğancı maiyetlerini ve taşra doğancılarını kapsamaktadır. Kurum içi sorumlulukları ise doğancı iç oğlanlarının eğitimlerini, tayin, terfi ve azillerini içermektedir.

Birûn doğancı ağaları padişahın kanun üzere iki bahşiş alırlardı. Bunlardan ilki yıllık bahşiş, diğeri ise ağalardan birinin doğan üsküfleri takdim ettiği zaman aldığı üsküf bahşişiydi. Her iki bahşişin arzı doğancibaşı vasıtasıyla padişaha sunulurdu. Padişahın arzı onaylamasının ardından her bir ağanın makamıyla orantılı olmak kaydıyla hazineden para çıkarılır ve bunlar doğancibaşı tarafından ağalara teslim edilirdi.³¹⁷

Bahşişler dışında doğancibaşının Birûn doğancı ağaları ile iletişimini sağlayan iki neden vardı: Bunlardan ilki av seferleri, bir diğeri de Boğdan'dan her yıl getirilen şahinlerdi. Sadece Enderûn'daki Doğancı Odası'nın değil Birûn'daki doğancı teşkilatlarının da asıl görevi padişaha av organizasyonu sırasında hizmet etmektir. Padişah her nereye giderse gitsin, organizasyonun boyutu ne ölçüde olursa olsun av sırasında yetkili tek şahıs oda ağalarından olan doğancibaşıydı.³¹⁸ Doğancibaşının padişahın sürekli yanında bulunuyor olması zaten şahsına hatırı sayılır bir itibar sağlamaktaydı. Bu itibarın doğal bir sonucu olarak da doğancibaşı, av sırasında tüm avcılara liderlik etme gücünü kendisinde buluyordu. Tabi bu itibar ve güç, IV. Mehmed'in 1675 yılında başta

³¹⁷ TSMA. d. nr. 34, vr. 32^b, 39^b, 65^a, 90^b, 96^a, 99^a, 112^a, 124^b, 127^b, 136^b, 137^a, 147^b, 176^a, 186^b.

³¹⁸ TSMA. E. nr. 7022/169.

doğancıbaşı ve üçüncü doğancı olmak üzere tüm doğancıları Enderûn'dan çıkarması ile çakırcıbaşına devredilmiştir. Ancak, bu tarihe kadar av konusunda padişahın etrafında en yetkili şahıs doğancıbaşı ve kethüdaları olmuştur. Aslında Birûn doğancıları sadece sarayda değil taşrada da hatırı sayılır bir kadroya ve idarî nüfuza sahipti. Fakat bu idarî nüfuz, yalnızca sorumlu oldukları ocak ile ocağa bağlı iş gören doğancıların üzerinde etkindi.

Doğancıbaşının Birûn doğancıları ile iletişim halinde bulunduğu son olay ise her yıl Boğdan'dan gönderilen şahinler vesilesiyle gerçekleşirdi. Voyvodanın görevlendirdiği bir alay tarafından saraya getirilen kuşlar önce doğancıbaşına teslim edilirdi. Kuşları teslim alan doğancıbaşı, daha sonra Şahinci Ocağı'na haber gönderirdi. Bu süreçte, sıklıkla, şahincibaşı yanındaki birkaç neferle saraya gelir ve kuşları teslim alarak ocağın bâzhânesine götürürdü. Bu teslim işleminin ardından şahincibaşına da doğancıbaşı tarafından bahşiş takdim edilirdi.³¹⁹

Doğancıbaşı yalnız merkezdeki değil taşradaki doğancılarla, beylerbeyi ve sancakbeylerinin doğancı maiyetleriyle de ilişki içerisindeydi. Sarayla olumlu ilişkiler kurmak isteyen Osmanlı elitinin en önemli aracı erken modern dönemde avcı kuşlar olmuştur. Sadece taşradaki beylerbeyi ve sancakbeyleri değil merkezde bulunan nişancı, vezir ve sadrazamlar tarafından da bu kuşlar hediye edilmekteydi. Bu kişiler, sahip oldukları kıymetli, güzel ve eğitilmiş doğanları kendi avcı maiyetleriyle saraya sunarlardı. Doğancıbaşı veya kethüdaları tarafından teslim alınan kuşlar, Enderûn'da doğancı iç oğlanlarına verilirdi. Teslim işlemi yapıldıktan sonra paşalarının konumu ve saraydaki itibarı ile orantılı olmak kaydıyla kafiye ödüllendirilirdi. Eğer hediye eden kişi sadrazam veya Kırım Hanı ise kafilenin başındaki kethüdaya kaftan giydirilir ve kendisine hatırı sayılır miktarda bahşiş verilirdi. Eğer gönderen kişi sıradan bir bey ise o kişinin maiyeti asgari düzeyde bir parayla yetinmek zorunda kalırdı.³²⁰ Bunlardan hariç taşrada Doğancı Odası için çalışan tülekçiler de sarayla bağlantı halindeydi. Her yıl saraya gelerek tuledikleri yani ehlileştirip av için eğittikleri kuşları teslim eden bu kişiler doğancıbaşı ile muhatap olur ve onun elinden bahşişlerini alırlardı.³²¹

Doğancıbaşının taşra kadrolarıyla aktarılan münasebeti bir yana bırakılacak olursa esas sorumluluğunun Enderûn sahasında olduğu gözlenir. Öncelikle kurum içi

³¹⁹ TSMA. d. nr. 34, vr. 60^a, 75^b.

³²⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 25^b, 31^a, 32^{a-b}, 35^a, 36^a, 37^{a-b}, 38^b, 40^{a-b}, 50^b, 52^b, 58^b, 59^b, 60^a, 64^a, 74^b, 75^{a-b}, 83^b, 84^a, 86^b, 87^b, 90^{a-b}, 91^b, 102^a, 133^b, 152^a.

³²¹ TSMA. d. nr. 34, vr. 73^a, 86^b, 94^a, 103^a, 115^a, 124^a, 136^a.

sorumluluğu bulunan doğancıbaşının asıl görevi doğancı oğlanlarının doğancılık sanatını öğrenmelerini sağlamaktır. Bu amaçla odanın emekdar oğlanlarını görevlendirirdi. İlmî sorumluluğu dışında ise asıl önemli işi doğancıların tayinleri için padişaha arz yazmak ve oğlanlara verilecek olan belirli kanunlaşmış ödemeleri yapmaktır. Teşkilatın amiri olması sebebiyle bir iç doğancıların tayini ya da Enderûn'a alınması sürecinde karar merci olan doğancıbaşılar,³²² aynı zamanda padişaha yazılan arzların kabulünde ve padişahın ihsanlarının dağıtılmasında görev alırlardı.³²³

Has Oda'da görev ve sorumluluk noktasında baskın karakterli doğancıbaşılarından sonra dikkati çeken kişiler silahdar ağalar olmuştur. Özellikle XVII. yüzyıl başlarına kadar etkili odabaşılar, kapı ağaları ve doğancıbaşıların gölgesinde kalan bu makamın yıldızı III. Mehmed'in son dönemiyle birlikte parlamaya başlamıştır.³²⁴

Kapukulu ocaklarındaki ve paşaların maiyetindeki silahdarlarla karıştırılmamak amacıyla silahdar-ı şehriyarî unvanıyla anılan bu kişiler, XVI. yüzyılda has odabaşının yardımcısı pozisyonunda hizmet etmiştir.³²⁵ Yıldırım Bayezid döneminde ihdas edildiği savunulan silahdar ağa,³²⁶ seyyahlar ve tüccarlar tarafından padişahın alayında ilk göze çarpan, duruşu ve giyişiyle tüm dikkatleri üzerine çeken bir kişiliğe sahipti. 1573 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş olan Philippe du Fresne-Canaye, o dönemde silahdar ağa olan Cigalazade Yusuf Sinan Ağa'yı şu şekilde aktarır:

“Padişahın ardından, atlı olarak en sevdiği iki adamı geliyordu; bunların başında da tıpkı diğer paşaların adamlarında olduğu gibi başlıklar vardı, ama boynuzları yoktu. Başlıklarının altından, yanaklarına kadar dökülen iyi taranmış saç örgülerinin nemli ve kokular sürülmüş zülüfleri görülüyordu. Bir tek sakalları bile yok, sevimli ve şık giyinmişler. İçlerinden biri – makamı en yüksek olanı- eyerinin çantasında, üstü sayısız inci ve taşlarla işlenmiş, altın sırmalı, oldukça büyük bir yastık taşıyor. Diğeriyse Cigala'dır; Cigala, Cenevizli bir babanın oğluydu, esir düştü ve Hristiyan dinini inkâr ettikten sonra bu makama ulaştı: Sağ omzunda çok güzel boyanmış ve yaldızlı iki yay, sol böğrünün altındaysa çok gösterişli iki sadak taşıyordu; öyle ki, bu giysiler içinde, baba Bakkhos'un zaferlerini kutlayan aşk tanrısına benziyordu.”³²⁷

Soyluluğu ve sadakati sayesinde kısa sürede silahdarlığa gelen Cigalazade Yusuf Sinan Ağa'nın dışında her dönem silahdar ağalar mutlaka ilgi görmüştür. Padişahın hususî hizmetine kendilerini adanmış iç oğlanlarının zenginliğini, refahını, saygınlığını ve

³²² BOA. İE. SM. nr. 1383, 1368.

³²³ TSMA d. nr. 34, vr. 16^b, 18^a, 136^a; TSMA. d. nr. 5745, vr. 7^a.

³²⁴ *Telhisler*, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Revan nüshası nr. 1303, vr. 83^a.

³²⁵ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 74, 79, 104, 150; TSMA. d. nr. 2884, vr. 1^b; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 329.

³²⁶ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 302.

³²⁷ Philippe du Fresne-Canaye (2009). *Fresne-Canaye seyahatnamesi*. (Çev: T. Tunçdoğan), İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 81-82.

itibarlarını sergileme noktasında alayın tam kalbinde bulunan bu kişiler, iç oğlanlarının dış dünyaya takdim edildiği görsel birer numune olmuşlardır.

Silahdar ağaların asıl sorumluluğu padişahın silahlarını ve zırhlarını muhafaza etmek, ayrıca alaylarda arkasından giderek ona eşlik etmektir. Bu görünen görev sahası dışında XV. ve XVI. yüzyıllarda padişahın ceyb-i hümayunlarının hazineden talep edilmesinde ve gerektiği zaman da saray içi ve dış bahşişlerin dağıtılmasında görev almışlardır.³²⁸ Öte yandan, oğlanlar arasından veya saray dışından arz sunmak isteyen kişilerin iletişim kurduğu bu kişiler, saygın birer başvuru merkezi olmuşlardır. Alt odalarda bulunan neferlerle diyalog halinde olabilen silahdar ağalar, oğlanların gelişmişliklerinin göstergesi olan şiirleri, kitapları ve hatları padişaha takdim edebilirlerdi. Bunun doğal bir sonucu olarak da oğlanlar, silahdarın aracılığıyla Has Oda'ya terfi edebilir veya yüklü bir bahşiş alabilirdi.³²⁹

XVII. yüzyıl ikinci yarısından itibaren giderek idarî güç kazanan silahdar ağalar, Çorlulu Ali Ağa'nın görevi devralmasıyla birlikte Has Oda'da ve Enderûn'da tüm yetkiyi üzerlerine almışlardır. Aslında, Ali Ağa'nın silahdarlığına kadar, iç oğlanlarının saraya alınmasından ve dış görevlere atanacak olanların arzının sunulmasından sorumlu olan tek kişi Babüssaade ağasıydı.³³⁰ Ancak, bu yetki yukarıda da bahsedildiği gibi Çorlulu Ali Ağa ile birlikte el değiştirmiştir. İç ve dış saraya alınacak olan oğlanlar ile saraydan ayrılacakların arzını sunma görevini şahsına alan silahdarlar, artık sadece Has Oda'nın değil aynı zamanda Enderûn'un da nizamından sorumlu en yetkili kişi durumuna gelmişlerdir.³³¹ Oğlanların kültürlenmelerinden, güvenliğinden, terfi ve azillerinden mesul olan bu kişiler, bunun yanı sıra devlet adamları ile padişah arasındaki iletişimin sağlanmasından da sorumlu olmuşlardır.³³²

Padişaha yakınlığı sebebiyle itibarlı bir konumda bulunan silahdarlar, II. Mahmud dönemi ortalarına kadar iç oğlanları ve Enderûn teşkilatları üzerinde tam yetkiyle hareket etmişlerdir. Ayrıca kurumun mabeyne dönüşümünden önceki yakın süreçte saray içi ve dışındaki yazışmalarına bakıldığında silahdar ağaların etki ve nüfuz alanlarının çok geniş bir sahaya yayıldığı ve bu nedenle güçlü bir idarî kişiliğe sivrildiği fark edilecektir. Ancak, bu idarî nüfuza karşın 1830 yılında Giritli Ali Ağa'nın vefatı üzerine silahdar

³²⁸ TSMA. d. nr. 1992, vr. 33^b, 35^a; TSMA. d. nr. 34, vr. 13^b, 18^b, 19^b, 32^b, 34^b, 35^b, 43^a, 44^a, 45^a, 46^a.

³²⁹ TSMA. d. nr. 34, vr. 27^b; Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 33.

³³⁰ BOA. HAT. nr. 1654/23; BOA. HAT. nr. 1654/26.

³³¹ İ. H. Baykal (1943). Silahdar-ı şehriyârî ve Darüssaade ağası tayinleri hakkında hatt-ı hümayunlar. *Tarih Vesikaları Dergisi*, 11(2), s. 339-340; Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 312.

³³² Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 310.

ağalığı kaldırılmıştır. Silahdarların görev ve yetkileri bir süre sonra Enderûn-ı Hümayûn Nazırı ismi alacak olan kişiye (hazine kethüdası) devredilmiştir.³³³ Böylece dört yüz yıldan fazla Has Oda'nın ve Enderûn sahasının hatırı sayılır bir ağası olarak hizmet eden silahdar ağalar, II. Mahmud döneminde tarihsel rollerini tamamlamış ve işlevi noktasında mabeynci kimliğine bürünmüştür.

XVIII. yüzyıl ilk çeyreğine kadar silahdar ağadan sonra gelen en nüfuzlu kişi çukadar ağa olmuştur. Padişahın kaftan ve yağmurluğundan sorumlu olan çukadar ağalar, kaynaklarda çukadar-ı şehriyarî unvanıyla da anılmaktaydı.³³⁴ Çelebi Mehmed döneminden itibaren Has Oda'da bulunan çukadar ağaların³³⁵ şahsî sorumlulukları haricinde Oda'daki en önemli görevleri padişahın harcamalarını yönetmekti. Padişahın bilhassa XVI. yüzyılda iki para kaynağı vardı. Bunlardan ilki yukarıda da bahsedildiği gibi has odabaşına teslim edilen sireng kese içerisindeki iki bin üç yüz filoridir. Has odabaşı tarafından farklı amaçlarla harcanan bu paranın dışında bir de çukadar ağaların hıfzında sireng bir kesenin içerisinde iki yüz filori bulunurdu. Ağanın kendi camekânında saklanan bu para, padişahın isteği doğrultusunda harcanır ve ne kadar harcanırsa harcansın eksilen meblağ derhal Hazine oğlanlar tarafından keseye konulurdu. Ancak, camekânda hıfz olunan bu para, III. Mehmed'in son dönemleriyle birlikte sıklıkla kullanılır olmuştur.³³⁶ Bu durumun doğal bir sonucu olarak çukadar ağanın padişahın harcamalarını idare etme sorumluluğu bu tarihten sonra giderek uhdesine bırakılmıştır. Nihayetinde II. Osman döneminde çukadar ağalar, günlük harcanacak paranın kontrolünden tamamen sorumlu olmuşlardır.³³⁷ Bir başka ifadeyle, çukadar ağalar, Has Oda'nın ekonomi işlerinden sorumlu bir yapıya bürünmüşlerdi. Çukadar ağaların giderek genişleyen görev sahası Çorlulu Ali Ağa ile birlikte en geniş boyuta ulaşmıştır. Silahdar ağaların yokluğunda vekili olarak bütün yetkiyi uhdesine alan bu kişiler, kısa süre içerisinde Has Oda'nın en yetkili ikinci kişisi konumuna gelmişlerdir.³³⁸

Has Oda'nın tarih boyunca en etkili dördüncü ağası ise rikabdar ağadır. XVIII. yüzyıl başlarına kadar Has Oda'nın üçüncü kıdemlisi olan rikabdarlar, padişahın

³³³ Ahmed Lûtfî Efendi (1999). *Vak'aniüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. 2-3, (Haz: Y. Demirel, T. Erdoğan), İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, s. 658; Baykal, 1943, **a.g.k.**, 338; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 333.

³³⁴ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 79, 99, 104; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 334; Withers, 2010, **a.g.k.**, 73; Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 29.

³³⁵ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 119, 302.

³³⁶ TSMA. d. nr. 34, vr. 43^a, 49^b, 59^b, 75^b, 79^a, 97^a, 103^b, 125^b, 126^a, 158^b, 205^b, 206^a, 212^a, 220^b, 237^a.

³³⁷ TSMA. d. nr. 73, vr. 59^b-62^a.

³³⁸ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 262.

binışlerinde eyerin tutulmasından ve kullanacağı ayakkabı ve çizmelerin temizliği ile muhafazasından mesuldüler.³³⁹ Ancak, diğer ağalarla kıyaslandığında aktif bir hizmet geçmişine sahip olmadığı gözlenir. Bilhassa, Çorlulu Ali Ağa'nın silahdarlığa getirilmesinin ardından çukadar ağaların kethüda mevkisine getirilmesi³⁴⁰ rikabdarlığın geri planda kalmasına neden olmuştur.

Has Oda'nın ağalarından bir diğeri de padişahın sarığından ve kavuğundan sorumlu olan dülbend oğlanı/gulamıdır. 1675 yılına kadar doğancıbaşından sonra gelen dülbend oğlanları, bu tarihten itibaren odanın beşinci ağası konumuna getirilmişlerdir. Hususî görev ve sorumlulukları dışında dülbend oğlanı, padişahın ihsanlarını dağıtmak, ceyb-i hümayûnunu hazineden teslim almak, paşalardan gelen pişkeşleri padişah adına kabul etmek ve bahşişleri dağıtmakla yükümlüydü.³⁴¹ Aynı zamanda Hırka-i Saadet dairesinin temizliğine, güvenliğine ve nöbetleşe Kur'an-ı Kerim okunmasına da nezaret eden bu kişiler, dairenin en yetkili görevlilerinden biri olarak hizmet etmişlerdir.³⁴²

Has Oda ağalarının sonuncusu ise miftah oğlanı unvanıyla da bilinen anahdar oğlanı/gulamıdır. Erken dönemlere ait kaynaklarda görevi hakkında pek fazla bilgi bulunmayan anahdar oğlanı, Çorlulu Ali Ağa'nın silahdarlığı ile birlikte Has Odabaşı'nın hemen hemen tüm yetkilerini üzerine almıştır. Has Oda oğlanlarının oda nöbetine, namaz kılmalarına, yemeklerine, elbiselerinin düzenine ve kişisel bakımına nezaret eden bu kişiler, aynı zamanda hastaların hastaneye, başkentte evi olanların da evlerine gitmeleri için ruhsat verirlerdi. Padişah saraydan ayrıldığı zaman diğer oda ağaları gibi padişaha eşlik edemeyen anahdar oğlanı, daha ziyade Has Oda'nın güvenliği ile oda oğlanlarının idaresinden sorumlu bir görevli olarak hizmet etmiştir.³⁴³

Dinamik bir gelişim süreci gösteren Has Oda'da erken dönemlerden itibaren farklı sayıda nefer görev almıştır. Kanuni dönemine ait bir mevacib defterinde odanın mevcudu ortalama yirmi altı kişiydi.³⁴⁴ Bir ara yirmi üç kişiye kadar düşen nefer sayısı, III. Murad dönemiyle birlikte artmış ve ortalama otuz beş kişi olmuştur.³⁴⁵ Bu dönemde sürekli artış gösteren nefer sayısı, III. Mehmed'in son dönemlerinde otuz dokuz kişiye ulaşmıştır.³⁴⁶

³³⁹ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 336; Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 29; Withers, 2010, **a.g.k.**, 73;

³⁴⁰ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 262.

³⁴¹ TSMA. d. nr. 34, vr. 14^a, 42^a, 67^b, 207^a.

³⁴² Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 306.

³⁴³ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 264, 290, 307.

³⁴⁴ BOA. MAD. d. nr. 903, s. 5, 29, 62, 91. Ayrıca bkz. TSMA. d. nr. 1059, vr. 86^b, 104^b, 116^a.

³⁴⁵ TSMA. d. nr. 34, vr. 32^a, 42^a, 44^b, 46^b-47^a, 50^a, 54^b, 55^b, 62^a, 70^b, 72^a, 84^b, 88^b.

³⁴⁶ BOA. D. SVM. d. nr. 36080, s. 3.

Ender olmak kaydıyla kırk kişinin altına düştüğü zamanlar olmuşsa da³⁴⁷ bu dönemden itibaren genellikle kırk kişi olarak görevlerini ifa etmişlerdir.³⁴⁸

1.4. Müessesenin Mabeyn Teşkilatına Dönüşümü

İç oğlanlığı ihdas edildiği günden kaldırılacağı zamana kadar sürekli gelişen ve dönüşen bir yapıya sahip olmuştur. IV. Murad dönemiyle birlikte klasik yapısını kazanarak sarayda hizmet eden iç oğlanları, 1674 yılından itibaren hem Yeni Saray Enderûn'unda hem de taşra saraylarında ciddi değişikliklere maruz kalmışlardır.

IV. Mehmed'in hükümranlılığı zamanında şatırlık hizmetinin ihdas edilmesiyle birlikte doğancıların yapısına benzer bir grup oluşturulmuştur. 16 Temmuz 1666 tarihinde Has Oda'dan itibaren tüm kaftanlı odalarından toplanan yirmi dört oğlan bu hizmetle görevlendirilmiştir. Başlarına ise bir şatırbaşı ve yardımcısı olarak bir kethüda tayin edilmiştir.³⁴⁹ Peyklerle benzer görevleri ifa eden şatırlar genellikle merasim ve alaylarda padişahın önünde yürürlerdi.³⁵⁰ İhdas edilen bu grup, iç oğlanı zümresinin genişlemesine ve nefer çeşitliliğine katkıda bulunmuş olsa da IV. Mehmed, H. 1085/M. 1674-1675 yılından itibaren iç oğlanlarının sayılarının azaltılması, odalarının ve taşra saraylarının kapatılması gibi radikal bir karar alarak esaslı değişikliklere imza atmıştır.

Doğancılar gibi farklı odalarda kalan dilsizlerin de H. 1080/M. 1669-1670 yılından itibaren nefer sayıları azaltılmıştır. Bu tarihten üç yıl sonra neferlerinin yarısını kaybeden dilsizler, H. 1083/M. 1672-1673 yılına gelindiğinde otuz altı nefer ile hizmet etmekteydiler. İlk etapta pek dikkati çekmeyen bu durum doğancıların teşkilatının dağıtılması, sonrasında Büyük ve Küçük odaların kapatılması ve nihayetinde taşra saraylarının faaliyetlerine son verilmesi ile bilinçli bir politik kararın ürünü olduğunu göstermektedir.³⁵¹

Ava olan ilgisi sebebiyle önemli pozisyonlara atadığı doğancılarla bir dönem altın çağını yaşatan IV. Mehmed, padişahın elit avcı kadrosu olan bu kişileri H. 1085/M. 1674-1675 yılından itibaren aşama aşama saraydan uzaklaştırmıştır. Boşalan gediklere ise yeni tayinler yapmayarak doğancıların saray içerisindeki varlıklarını sonlandırmıştır. Ava olan

³⁴⁷ TSMA. d. nr. 10457/47 vr. 1^b-2^a.

³⁴⁸ BOA. D. SVM. d. nr. 36080, s. 7; BOA. MAD. d. nr. 570, s. 104; TSMA. d. nr. 2110/10; TSMA. d. nr. 2110/12; TSMA. d. nr. 5618, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/48; TSMA. d. nr. 10457/49; TSMA. d. nr. 10457/50; TSMA. d. nr. 10457/51, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/54; TSMA. d. nr. 10457/145, vr. 1^b.

³⁴⁹ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 241; TSMA. d. nr. 10457/145 vr. 1^b; TSMA. d. 2110/7, vr. 1^b.

³⁵⁰ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 427.

³⁵¹ Kıran, 2014b, **a.g.k.**, 283.

ilgisi nedeniyle şaşırtıcı bir eylem olarak dikkati çeken bu hamle, aslında sonrasında atılacak olan adımların ilkidir.³⁵²

1675 yılında IV. Mehmed, taşra saraylarında bulunan iç oğlanlarının kavga ve kötülüklerinin eksik olmadığı fikriyle nizamlarının bozulduğuna kanaat getirerek teşkilatlarını dağıtmıştır. Aralarından emekdar olanları (yaklaşık elli kişi) Yeni Saray'a aldırın padişah, geriye kalanları ise sipahi bölüklerine tevzi etmiştir.³⁵³

İç oğlanlarının bu süreçte sadece taşra yapısı feshedilmemiş üstelik Yeni Saray Enderûn'undaki Büyük ve Küçük odaları da kapatılmıştır. Böylelikle sadece kaftanlı odalarında istihdam edilen oğlanlar, kurumsal tarihlerinde ilk kapsamlı değişikliği geçirmişlerdir.³⁵⁴ İlerleyen dönemlerde II. Süleyman'ın şatırbaşılığı kaldırması saray içerisindeki değişikliklerin devam ettiğini gösteriyorsa da III. Ahmed döneminde şatırlığın, bir süre sonra da Galata Sarayı'nın tekrardan ihdası eski düzenin kısmen de olsa korunmasını sağlamıştır.³⁵⁵ II. Mahmud dönemine kadar bu yapı korunmuş olmasına rağmen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının akabinde iç oğlanları da ikinci kapsamlı değişimi tecrübe etmişlerdir.

Kapıkulu sisteminin bir parçası olan iç oğlanları, II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasından sonra aşama aşama dönüşüme uğramıştır. Zira devletin ihtiyaç duyduğu Batı'yı tanıyan, yabancı dil bilen ve modern eğitim almış padişaha sadık kadroların Enderûn yerine kalemiyeden, askerî okullardan ve Tercüme Odası'ndan yetişmeye başlaması,³⁵⁶ klasik işleve sahip ve gelişemeyen Enderûn'u dönüşüme zorlamıştır. Padişahın hususî hizmeti ile meşgul Has Oda, II. Mahmud dönemiyle birlikte modern mabeyn kimliğine evrilerek gelişimini sürdürecektir. Bu oğlanların bulundukları odalardaki gedikler ve bir süre sonra da oda yapıları feshedilecek ve geriye kalan bir kısım oğlan, yalnızca sorumlu tutuldukları dar görev sahasıyla hizmet edecektir.

³⁵² Tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışmada H. 1084 yılında doğancıbaşılık ve üçüncü doğancılığın kaldırıldığı ortaya atılmışsa da yeni edinilen veriler sayesinde doğancılığın H. 1085 yılında ilga edildiği tespit edilmiştir. Zira son doğancıbaşının H. 1085 yılı reşen kıstında ulufesini aldığı ve bu tarihten sonra kayıtlarda bulunmadığı görülmektedir. Bkz. BOA. MAD. nr. 570, s. 19, 23; Kıran, 2014a, **a.g.k.**, 64-66.

³⁵³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, **a.g.k.**, 68; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2012, **a.g.k.**, 672.

³⁵⁴ Enderûnlu Abdülatîf Efendi, Enderûn'un düzenin bozulmasına neden olarak bahsi geçen odaların ve sarayların kapatılmasını gösterir. Bkz. Enderûnlu Abdülatîf, 2013, **a.g.k.**, 9; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2012, **a.g.k.**, 672.

³⁵⁵ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 293, 428.

³⁵⁶ B. Lewis (2017). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (9. Baskı). (Çev: B. B. Turna), Ankara: Arkadaş Yayınevi, s. 165.

Bu grubun dışında yeni saraylarda hızla örgütlenecek olan mabeyn teşkilatı ise klasik işleve sahip olan sır kâtibinin üstlendiği fonksiyonu geniş çapta yürütecektir. İmparatorluğun iç işlerindeki artan iş yükü ve Babiâli'nin modern idarî kurumlarla gelişmesi sarayın kitabet kadrosunun sorumluluğunun artmasına neden olmuştu. Babiâli ile padişah arasındaki yazışmaların merkezi konumuna gelen sır kâtibi, Enderûn'un diğer birimlerinden ayrılmaya ve uzmanlaşmaya başlayacaktır. Böylece, çeşitlilik kazanan ve modern bir işleve yönelen sır kâtipliği, mabeyn müşiri/ser-kurena unvanını alacak olan silahdar ağa ile birlikte modern mabeyn teşkilatının önemli iki makamını oluşturacaktır. Bu iki makam sayesinde idarî kurumlarla iletişim sağlamakla kalmayan II. Mahmud ve halefleri, aynı zamanda devlet üzerinde mutlak hâkimiyetlerini oluşturabilmeyi de amaçlamışlardır.³⁵⁷

II. Mahmud, geleneksel düzendeki askeri gücün merkezi konumundaki Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra süratle reform programlarını başlatmıştı.³⁵⁸ Devleti modern bir yapıya kavuşturarak kurumlar üzerinde mutlak hâkimiyetini tesis etmeyi amaçlayan padişah, birçok klasik kurumu kaldırmış üstelik Enderûn'da da önemli değişikliklere imza atmıştır. İlk olarak, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kısmen nefer ve zabıt ihtiyacını iç oğlanları arasından karşılamıştı.³⁵⁹ Ancak, bu durum bizi klasik fonksiyonlara sahip iç oğlanlarının XVIII. yüzyıl öncesindeki gibi önemli noktaları tekrardan elde edebileceği varsayımına götürememektedir. Zira sonraki süreçte Kiler Odası'nda bazı ağalıkların kaldırılması,³⁶⁰ Giritli Ali Ağa'nın vefatı akabinde silahdarlığın ilgası ve en sonunda da Seferli Odası'nın kapatılması iç oğlanlığının köklü değişikliklere maruz kalmasına neden olmuştur.

II. Mahmud, silahdarı Giritli Ali Ağa'nın 1830 yılında vefatı akabinde hazine kethüdasını yerine tayin etmiş, ancak silahdarlığı kaldırarak yerine Enderûn-ı Hümâyûn Nezaretini ihdas etmiştir.³⁶¹ Üstelik bu süreçte dülbend gulamı esvapçıbaşılığa, kiler kethüdalığı ise kilercibaşılığı dönüşmüştür. Üstelik nezaretten ayrı olarak mabeyn-i hümâyûn müşirliği oluşturulmuştur.³⁶² 6 Aralık 1833 yılında ise Seferli Odası'nın kapatılması iç oğlanlarının ve oda yapılarının sınırlı bir teşkilat yapısına dönüşmesinin

³⁵⁷ C. V. Findley (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda bürokratik reform Babiâli, 1789-1922*. (Çev: E. Ertürk). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 74.

³⁵⁸ Lewis, 2017, **a.g.k.**, 112.

³⁵⁹ Enderunlu Abdüllatîf, 2013, **a.g.k.**, 10; Hafız Hızır İlyas Ağa, 2016, **a.g.k.**, 428, 429, 435, 436, 475, 476, 543, 544.

³⁶⁰ Hafız Hızır İlyas Ağa, 2016, **a.g.k.**, 417.

³⁶¹ Ahmed Lûtfî Efendi, 1999, **a.g.k.**, 658.

³⁶² Akkutay, 1984, **a.g.k.**, 109; Pakalın, 1983, **a.g.k.**, 535, 536; Enderunlu Abdüllatîf, 2013, **a.g.k.**, 46-47.

ilk adımı olacaktır.³⁶³ Sonraki süreçte birçok ağalığın ve oda nizamlarının kaldırılması,³⁶⁴ Has odalıların mabeynci kimliği kazanması ve ilerleyen süreçte Topkapı Sarayı'ndan uzaklaşarak Boğaziçi'ndeki saraylarda modern mabeyn teşkilatını vücuda getirmeleri, saraydaki az sayıda iç oğlanını yalnızca kutsal emanetler ile hazine dairesinin muhafazasına ve belirli ritüellerin yerine getirilmesine odaklamıştır. 1834 yılında Bekir Efendi'nin vefatıyla Enderûn-ı Hümâyûn Nezareti lağvedilmiştir. 1839 yılında ise mabeyn-i hümâyûn müşiri, ser-kurenâ (baş mabeynci) unvanını almış ancak sonrasında mabeyn müşirliği unvanı tekrardan kullanılmaya başlanmıştır. Bu isim değişiklikleri ve yeni teşkilatların organize edilmesi sürekli gündeme gelmiş olmasına karşın ser-kurenalık unvanı saltanatın ilgasına kadar varlığını koruyacaktır.³⁶⁵

II. Mahmut'tan sonraki padişahlar zamanında da mabeyn teşkilatının gelişimi devam etmiştir. Sır kâtibinin *mabeyn başkâtibi* fonksiyonunu kazanması ve padişahın günlük ihtiyaçlarını karşılayan Küçük Mabeyn'in hizmetleri³⁶⁶ klasik bir kurum olan iç oğlanlarının tamamen gözden düşmesine ve tarihsel görevi olan padişaha hizmet etme ayrıcalığını kaybetmesine neden olmuştur. 1909 yılında Enderûn teşkilatları tamamen kaldırılmış olmasına karşın Has odalılarının işlevini yürüten bir takım kişiler hizmet etmeye devam etmiştir. Sınırlı bir görev sahası ile uzun bir zaman daha varlığını sarayda koruyacak olan iç oğlanları, cumhuriyetin ilk yıllarında (3 Nisan 1924) Topkapı Sarayı'nın müze haline getirilmesi kararının akabinde tamamen tarihsel işlevlerini ve kimliklerini yitireceklerdir.³⁶⁷ Böylece devletin kuruluş yıllarına kadar ihdasını tarihlendirebileceğimiz iç oğlanlığı müessesesi imparatorluğun cumhuriyete dönüşmesi neticesinde tarihsel fonksiyonunu tamamlayacaktır.

³⁶³ TSMA. d. nr. 586, vr.19^a.

³⁶⁴ Ahmed Lûtfî Efendi (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. 4-5. (Haz: Y. Demirel), İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, s. 785; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 319.

³⁶⁵ Pakalın, 1983, **a.g.k.**, 536; Enderunlu Abdüllatîf, 2013, **a.g.k.**, 47; Akkutay, 1984, **a.g.k.**, 109.

³⁶⁶ Findley, 2014, **a.g.k.**, 74, 262.

³⁶⁷ Güngör, 2007, **a.g.k.**, 103-104.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İÇ OĞLANLARININ TERFİ, TAYİN, EMEKLİLİKLERİ

2.1. Kurum İçi Dikey Hareketlilik

Üst odalardaki oğlanların vefatı, azilleri yahut tayinleri odalarda gedik boşluklarının oluşmasına neden oluyordu. Bu boşlukların doldurulması amacıyla alt odalardaki emekdar kişiler arasından atamalar yapılırdı. Ancak, bu atamalar mutlak bir ölçüte dayalı olarak gerçekleşmezdi. Her ne kadar iç oğlanlarının odalardan odalara terfi etmelerinin belirli kaideler çerçevesinde gerçekleştiğinden bahsediliyor olsa da³⁶⁸ bu fikri savunmak kanaatimizce yanlış bir tercih olacaktır. Zira bir oğlanın üst odalara terfi etmesi sürecinde saray içerisindeki toplu tayin hareketliliğinin ve oğlanların kişisel özelliklerinin büyük payı vardır.

İç oğlanlarının odalarındaki gedik boşlukları *çıkma* adı verilen tayin sürecinde üst noktaya ulaşırdı. Aslında, normal zamanlarda alt odalarda bulunan oğlanlar emekdarlığı ve değişken etmenlerin avantajıyla üst odalardaki boşlukları doldurmaktaydılar. Ancak, sayısal olarak en fazla oğlan hareketliliği dönemsel olarak uygulanan çıkma sonrasında ortaya çıkardı. İmparatorluğun saray, idarî ve askerî kadrolarında kurum içi ve dışı dikey hareketlilik fırsatı sunan çıkma, bir nevi toplu tayin uygulamasıydı. Sayısal büyüklüğüne göre büyük ve küçük çıkma olarak adlandırılan bu olay, uzun yıllar saray çalışanlarının ve bilhassa iç oğlanlarının parlak istikballerinin habercisiydi.

Kaynaklarda *çıkma-yı ekber*³⁶⁹ ve *hurûc-ı kebir*³⁷⁰ olarak da anılan büyük çıkma, sayısal olarak birçok neferin kurumsal hareketliliğinden oluşuyordu. Aslında, tahta oturan yeni padişah önceki padişahın saray ahalisini farklı görevlere atardı. Kapıkulu sipahiliğinden beylerbeyliğine, ağalıklardan vezirliğe kadar farklı mevkilere getirilen bu kişilerin oluşturdukları gedik boşlukları ise başta sancaklı oğlanlar olmak üzere alt odalardaki oğlanlar ile dış saraylarda kültürlenemeyen emekdar gençlerle doldurulurdu.³⁷¹

Baskın unsur olan sancaklı oğlanlar, şehzadelerin sancaktaki idarî görev süresi boyunca kendisine hizmet ederlerdi. Başkentteki saray teşkilatına benzer bir yapıyla görevini ifa eden şehzadelerin padişahınki gibi silahdarı, çukadarı, rikabdarı, doğancıbaşı ve farklı görevleri yerine getiren oğlanları vardı. Konuyu daha anlaşılır

³⁶⁸ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 288.

³⁶⁹ TSMA. d. nr. 1059, vr. 52^a.

³⁷⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 18^a.

³⁷¹ TSMA. d. nr. 1059, vr. 48^b, 49^a, 51^b, 53^a.

kılmak amacıyla III. Mehmed'in sancağa giderken maiyetine verilen oğlanları ele alalım. H. 991 yılının Zilkade/M. 1583 Kasım-Aralık ayında saraydan ayrılan Şehzade Mehmed'in maiyetine kapı ağası olarak Hasan Ağa, hazinedarbaşı olarak Ahmed Ağa ve kilercibaşı olarak da Süleyman Ağa verilmiştir. Ak ağalar zümresine mensup bu kişilerden başka oğlanlar arasından seçilmiş silahdar, çukadar, rikabdar, doğancibaşı ile hazine ve kiler kethüdaları tayin edilmiştir. Tayin edilen bu kişiler arasında Hazine'den seçilen silahdar ağaya ihtiyaçlarını karşılaması için 130 filori, Kiler'den seçilen çukadar ile rikabdara ve doğancibaşıya yüzer filori, Kiler'den alınan Kiler kethüdası ile Hazine'den alınan Hazine kethüdasına da ellişer filori tahsis edilmiştir.³⁷² Üstelik ağalar arasından Abdullah Ağa da şehzadeye lala olarak tayin edilmiştir.³⁷³ Babası III. Murad'ın hizmetli kadrosunun benzeriyle yola çıkan III. Mehmed, tahta cülûsu ile birlikte taşradaki bu kadroyu başkente getirmiş ve sarayda babasının oğlanları ile birlikte aynı statüde haklar tanımıştır. Öyle ki, taşradan gelen yeni oğlanlar veya daha doğru bir ifadeyle sancaklı oğlanlar daha önceki oğlanlar ile aynı meblağda cülûs bahşişi almışlardır.³⁷⁴ Babasının Odalı oğlanları bu süreçte farklı gediklerle saraydan ayrılmış, onların yerine ise taşradan getirilen sancaklı oğlanlar görevlendirilmiştir.³⁷⁵ Ancak, içeriden baktığımızda bu durum, alt odalardan üst odalara terfi sürecinde istikrarı bozan bir etmen olarak karşımıza çıkar. Konuyu doğancılar açısından ele alarak yorumlarsak daha anlaşılır bir ifade ortaya konulmuş olacaktır.

Doğancıların diğer iç oğlanlarından farklı bir terfi sistemi vardı. Dış saraylardan itibaren şakird bölüklerinde yetişen veya bir vesileyle -ki bu sıklıkla pişkeş kanalıyla oluyordu- Büyük Oda'ya alınan doğancılar, Seferli Odası kurulana kadar Büyük Oda'daki seferli oğlanlarının arasına, Seferli Odası kurulduktan sonra ise bu odaya terfi etmeye başlamışlardır. Bulundukları odalarda emekdarlık kriteriyle yükselen bu kişiler, önce Seferli baş doğancılığına, ardından Hazine Odası'nda acemi doğancılığa ve sonrasında Hazine baş doğancılığına getirilirlerdi. Bu andan itibaren bir doğancı için saraydaki en önemli süreç de başlamış olurdu. Çünkü, Hazine baş doğancısı olan oğlan terfi edeceği zaman Has Oda'ya üçüncü doğancı olarak alınırdı. Üçüncü doğancılıktan

³⁷² TSMA. d. nr. 1059, vr. 52^b; TSMA. d. nr. 34, vr. 77^b.

³⁷³ TSMA. d. nr. 34, vr. 77^b.

³⁷⁴ TSMA. d. nr. 34, vr. 180^b, 181^a.

³⁷⁵ Sancaklı Ahmed, Sancaklı Arslan Ağa, Sancaklı Hüseyin Ağa, Sancaklı dülbend gulamı Hüseyin Ağa, Sancaklı Halil Ağa ve sancaklı doğancibaşı İbrahim Ağa tarafımızdan tespit edilen iç oğlanlarıdır. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 197^a, 200^a, 216^a.

ikinci doğancılığa nihayetinde de doğancıbaşılığa terfi ederdi.³⁷⁶ Ancak, şehzadenin kadrosunun başkente getirilip devlet kadrosu yapılması sürecinde ise durum hiç böyle gerçekleşmezdi. Çünkü Has Oda'da sırasını bekleyen üçüncü ve ikinci doğancılar istikballeri o andan itibaren doğancıbaşılık olamazdı. Taşradan gelen yeni doğancıbaşı kısa süre içerisinde tüm doğancıların amiri olur daha önceki Odalı doğancılar ise taşrada farklı görevlere tayin edilirdi.³⁷⁷ Aynı durum diğer oğlanlar için de geçerliydi. Has Oda'nın kıdemli ağalarından silahdar, çukadar ve rikabdar ağalar birbirlerinin yerine geçmek suretiyle kurumsal terfilerini gerçekleştirirken³⁷⁸ şehzadenin kadrosunun saraya dâhil olması neticesinde hepsi taşraya çıkarılır ve yeni Odalı taşra kadrosu, Has Oda'nın üst mevkilerini elde ederdi.³⁷⁹

Büyük çıkmaların bazı zamanlar şehzadelerin sünneti sırasında da uygulandığı bilinmektedir. Örneğin III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed, sancağa çıkmadan bir yıl önce büyük bir kutlamayla sünnet edilmiş ve bundan evvel sarayda padişah tarafından (büyük) çıkma yapılması buyrulmuştur. Yapılan tayinler neticesinde Has Oda'da oluşan boşlukların doldurulması amacıyla Hazine Odası'ndan sekiz, Kiler'den dört ve Büyük Oda'dan iki nefer alınmıştır.³⁸⁰ Ancak, bazı durumlarda -ki devletin içerisinde bulunduğu maddî darboğaz dikkate alınarak- çıkma yapılmasına izin verilmediği görülür. Böyle durumlarda Yeni Saray ve dış saraylardaki oğlanlar arasında yönetime karşı muhalif tepkiler ve söylemler açığa çıkabilmekte hatta bu durum, Sultan Ahmed Meydanı'nda gerçekleştiği gibi ciddi bir çatışmanın sebeplerinden biri olabilmekteydi.³⁸¹

Büyük çıkmadan başka belirli dönemlerde dış saraylardan kabileler halinde oğlanların alınmasına devam edilirdi. Ancak, gelen oğlanların hem nefer sayıları hem de kurumsal etkileri büyük çıkmaya göre oldukça düşüktü. Hülasa, bu hareketlilik kaynaklarda büyük çıkmadan ayırt edilmesi için *küçük çıkma* olarak adlandırılmıştı.³⁸²

Çıkmalardan hariç normal zamanlarda da üst odalarda gedik boşlukları oluşuyor ve bu boşluklar oğlanların kişisel özellikleri yahut emekdarlıkları dikkate alınarak dolduruluyordu. Kişinin sadakatinin, sahip olduğu sanatının, fırsatçılığının, şehzadenin kadrosuna mensup olmasının veya soyluluğunun kurum içi dikey hareketliliğinde önemli

³⁷⁶ Kıran, 2014a, **a.g.k.**, 37, 74.

³⁷⁷ III. Murad'ın doğancıbaşısı Kara Mehmed Ağa ve III. Mehmed'in doğancıbaşısı İbrahim Ağa bu şekilde Has Oda'ya alınmıştır.

³⁷⁸ TSMA. d. nr. 1059, vr. 47^b.

³⁷⁹ TSMA. d. nr. 1059, vr. 47^a.

³⁸⁰ TSMA. d. nr. 1059, vr. 52^a.

³⁸¹ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2012, **a.g.k.**, 672.

³⁸² TSMA. d. nr. 34, vr. 43^b.

payı vardı. Bunların arasında şüphesiz soyluluk söylemi dikkati çekecektir. Çünkü birçok kişi, Osmanlı toplumunda soyluluğun önemli olmadığını, herkese eşit şartlarda devlet katında yükselebileme fırsatının sunulduğundan bahseder. Ancak, iç oğlanları özelinde bunu irdelenecek olursak daha farklı bir tabloyla karşı karşıya kalınacaktır. Zira bir iç oğlanının soyluluğunun yahut devlet kademesindeki aile üyelerinden kaynaklı olarak ayrıcalığının terfisinde söz konusu olduğu örnekler mevcuttur.

II. Murad döneminden itibaren Miller'in belirttiği gibi *prens okulu* hüviyeti kazanan Enderûn³⁸³ bu özelliğini uzun yıllar sürdürmüştür. Üstelik, Fatih döneminden itibaren II. Bayezid, I. Süleyman, II. Selim ve III. Murad, beyzadelerin iç oğlanı olarak sarayda istihdam edilmelerini desteklemişlerdir. Öyle ki, bu soylu oğlanlar, bilhassa Fatih ve II. Bayezid döneminde devletin üst makamlarına erişebilmiştir.

Esasında, Fatih Sultan Mehmed'in hükümrânlığı sürecinde vezirlerinin birçoğunun Balkan ve Bizans asilzadelerinden seçilmiş iç oğlanlığından yetişme kişileri olduğu bilinmektedir. Bu durum, saray içerisinde bilinçli bir tercih durumunun söz konusu olduğu çıkarımına temel hazırlar. Üstelik, sonraki dönemlerde birtakım iç oğlanlarının beyzade yönünün vurgulanarak kayıtlara geçirilmesi,³⁸⁴ bu kişilerin diğer odalardakilerin aksine kısa sürede üst odalara alınmaları ve hatta ciddi mevkileri işgal etmeleri bu düşüncüyü desteklemektedir. Örneğin, ilk bölümde bahsedildiği gibi birçok Balkan asilzadesi ki aralarında Dubrovnik beyinin oğlu ve bir Boğdan asilzadesi de bulunmaktadır- Müslümanlığı benimsedikten sonra hemen iç oğlanı yapılmış ve bu kişiler kısa süre içerisinde Hazine Odası'na alınmışlardır.³⁸⁵ Normal şartlarda belirli bir müddet alt odalarda dolamalı kimliğiyle eğitilip üst odalara alınması gereken bu kişilerin olağandışı bir şekilde doğrudan Hazine Odası veya Has Oda'ya alınmaları XVIII. yüzyıldaki terfi uygulaması ile karşılaştırıldığında bize uygunsuz görünebilir. Ancak, Tayyâr-zâde Atâ'nın Enderûn tarihinden öğrendiğimizin aksine bu dönemde yerleşik bir terfi kriterinden asla söz edemeyiz.³⁸⁶ Ayrıca, bazı dönemlerde iç oğlanı olarak saraya

³⁸³ Miller, 1941, **a.g.k.**, 23, 41.

³⁸⁴ TSMA. d. nr. 10457/145, vr. 2^a; TSMA. d. nr. 10457/146.

³⁸⁵ TSMA. d. nr. 1059, vr. 50^a. Aynı şekilde hem II. Selim hem de III. Murad dönemlerinde Kafkas ve Balkan asilzadelerinin kısa süre içerisinde Büyük Oda'dan üst odalara alındıkları ile ilgili birçok veri mevcuttur. Bilhassa bu dönemde Gürcü asilzadelerinin Büyük Oda'dan veya taşradaki saraylardan Hazine Odası'na alındıklarına arşiv kayıtlarında rastlanmaktadır. Bkz. TSMA. d. nr. 1059, vr. 49^b, 51^b, 108^b.

³⁸⁶ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 288.

alınmış üst düzey kuloğullarının da Has Oda'da görev almış olması iç oğlanları arasında salt bir eşitlikten bahsedilmesini maalesef imkânsız kılmaktadır.³⁸⁷

Soyluluktan başka oğlanların sahip olduğu sanatlarının ve yeteneklerinin de kısa sürede yükselebilmelerine önemli katkıları olmuştur. Örneğin, I. Ahmed'in avlanması esnasında ilgilendiği doğanı padişaha veren geleceğin asi paşalarından Varvarî Ali Ağa, kuşunun avı yakalaması sonrasında padişah tarafından terfi ettirilmiştir. Genç padişah, avı yakaladıktan sonra Ali Ağa'ya bir isteği olup olmadığını sormuş ve o da kendisinin Büyük Oda seferlileri arasına alınmasını istemiştir. I. Ahmed tarafından hoş karşılanan bu talep sonrası Ali Ağa'ya kaftan giydirilmiş ve kendisi seferli grubuna dâhil edilmiştir. II. Osman'ın hükümrانlığında ise Hazineî bir doğancı olarak hizmet eden Ali Ağa, yapılan bir çıkma sırasında sipahiliğe tayin edilmiştir.³⁸⁸

Bir başka örnek ise II. Selim dönemine aittir. II. Selim ile birlikte ava çıkan doğancı ve dilsizlerden bazıları yetenekleri ve av sırasındaki başarıları neticesinde padişah tarafından ödüllendirilmiştir. Aralarından bir kısmı av sırasındaki mahareti veya padişahla arasındaki olumlu ilişki sayesinde taşra sarayından Büyük Oda'ya doğancı olarak alınmıştır.³⁸⁹ Hem yeteneği hem de içinde bulunduğu durumu fırsata çevirmesini bilen Ali Ağa gibi II. Osman'ın iç oğlanlarından Derviş Ağa ile IV. Mehmed'in iç oğlanlarından Abdurrahman Abdi Ağa'da aynı etmenler sayesinde terfi edebilmiştir. Ancak diğerleri ile kıyaslandığında Derviş Ağa'nın terfi süreci daha kanlı ve şiddete dayalı olmuştur.

Derviş Ağa, yeteneğinden ziyade içinde bulunduğu politik ortamın sunduğu fırsatı kendisi için sarayda önemli bir mertebe edinmek amacıyla kullanmıştır. II. Osman'ın tahttan indirilmesi sürecinde asilerle olan işbirliği sayesinde Has Oda'da silahdar ağalığına getirilmiştir. Ancak, saray içerisindeki ve dışındaki muhalif baskılar sebebiyle silahdarlığı kısa süren Derviş Ağa, çabucak saraydan çıkarılmış ve önce Yeniçeri ağası sonrasında da Temeşvar beylerbeyi olarak başkentten uzaklaştırılmıştır.³⁹⁰ Abdurrahman Abdi Paşa ise şiir sanatındaki yeteneği sayesinde kaleme aldığı bir bayram kasidesini

³⁸⁷ II. Bayezid'in ilk yıllarında Has Oda'da hizmet eden ağalardan biri dönemin cebecibaşısının oğlu Mustafa'dır. Bkz. TSMA. E. nr. 754. Ayrıca, Kanuni Sultan Süleyman döneminde görev alan Çukadar Mehmed Rüstem Paşa'nın akrabası, Rikabdar Mehmed Ağa ise bir bey oğludur. Bkz. TSMA. d. nr. 1059, vr. 109^a.

³⁸⁸ Gökalp, 2006, **a.g.k.**, 129-130.

³⁸⁹ TSMA. d. nr. 5745, vr. 6^b, 7^{a-b}.

³⁹⁰ Na'îmâ Mustafa Efendi (2007). Tarih-i Na'îmâ. 2, (Haz: M. İpşirli), Ankara: TTK, s. 484, 495.

Silahdar Haseki Mehmed Ağa'nın aracılığıyla padişaha takdim etmiş ve bunun neticesinde Büyük Oda'dan Seferli Odası'na alınmıştır.³⁹¹

Bu noktaya kadar ele alınan olaylar ve olayların oğlanlar açısından getirileri bilindik olmasına rağmen araştırmacılar tarafından hiç dikkate alınmamıştır. Üstelik bu bilindik tablonun birer etmen olarak görülmesinden ziyade çoğu araştırmacı Enderûn odalarında katı bir hiyerarşik terfi uygulamasının gerçekleştirildiğini belirtmeyi daha kolay görmüştür. Ancak, bu ölçütler bize kurumun durağan bir terfi uygulamasından ziyade dinamik ve değişken bir potansiyele sahip olduğunu ispatlamaktadır.

2.2. İç Oğlanlarının Tayinleri

2.2.1. XVIII. yüzyıla kadar oğlan ve eski kadrosunun tayinleri

Ağa ve kethüda kadrosundaki oğlanların değişken tayin örüntüsünün aksine sıradan iç oğlanları ile eski konumundaki oğlanların belirli teşkilatlara veya düşük yevmiyeli gediklere tayinlerinin yapıldığı gözlenir. Bu süreçte en önemli kriter oğlanın emekdarlığı ve pirligi idi.³⁹² Aslında, sıradan bir iç oğlanı için saraydan ayrılmanın en makul yolu sipahiliği tercih etmesinden geçiyordu. Fakat bazı oğlanlar saray içerisinde belli bir müddet daha görev alıp emekdar konumuna gelerek müteferrika veya çaşnigir gediklerine atanabilirdi. Normal zamanlarda daha çok işleyen emekdarlık kriteri bilhassa büyük çıkma sürecinde istisnaî olarak ihmal edilebiliyor ve çok sayıda iç oğlanı Enderûn'dan ayrılabilirdi.

Ancak, normal zamanlarda birçok iç oğlanı sipahi bölüklerine terfi ederek saraydan ayrılıyordu. Arşiv kayıtlarında *bölüğe ilhak olmak*³⁹³ şeklinde ifade edilen bu durum taşradaki saraylardan Yeni Saray Enderûn'una kadar her iç oğlanının sıradan kaderiydi. Örneğin, H. 25 Cemaziyelahir 1072/M. 15 Şubat 1662 tarihinde Edirne Sarayı'ndaki emekdar oğlanlardan beş kişi, taşraya çıkarılmak için arz takdim etmişler ve padişahın kararıyla bölüğe alınmışlardır.³⁹⁴ Aynı şekilde Yeni Saray Enderûn'daki oğlanlar da emekdarlığı ile paralel bir yevmiye almak kaydıyla sipahi bölüklerine dağıtılırlardı. Örneğin, Büyük Odalı halifelerden Ali, H. 25 Zilkade 1066/ M. 14 Eylül 1656 tarihinde

³⁹¹ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 33.

³⁹² "... Zikr olunan altı nefer Edirne Sarayı'nda emekdar oğlanlardan olmagla rikâb-ı hümâyûna sundukları arzu halleri mucibince kanun üzere hatt-ı hümâyûnla bölüğe ilhak olunmak buyuruldu." Bkz. BOA. KK. d. nr. 261, s. 169; Ayrıca Kilerden sipahi bölüğüne çıkmış ve sonra emekli olmuş Mustafa Halife içinse şu ifade kullanılmıştır: " Mezkûr pir olmagla dokuz akçasıyla... bölüğe ilhak olunub..." Bkz. BOA. KK. d. nr. 261, s. 31. Ayrıca bkz. BOA. KK. d. nr. 261, s. 116, 185.

³⁹³ BOA. KK. d. nr. 261, s. 31, 169, 184; BOA. İE. SM. nr. 1383.

³⁹⁴ BOA. KK. d. nr. 261, s. 169.

yirmi beş akça yevmiye ile sipahi olmuştur. Bundan başka Seferli eskilerinden peşkir gulamı Ali ise H. 2 Muharrem 1067/ M. 21 Ekim 1656 tarihinde kırk akça yevmiye ile sipahi yapılmıştır.³⁹⁵ Ancak, oğlanların sipahi bölüklerine dağıtılmasında herhangi bir ayırım söz konusu değildi. Daha açık bir ifadeyle belirtecek olursak, oğlanın kurum içerisindeki görevi yahut fiziksel özellikleri sipahi olmasında bir engel teşkil etmiyordu. Yalnızca cücelerden sipahi bölüğüne alınanlara tarafımızdan rastlanılmamışsa da dilsizlerden sipahi olarak saraydan ayrılan bir kişi tespit edilebilmiştir. H. 3 Şaban 1067/ M. 17 Mayıs 1657 tarihinde taşraya çıkarılan Hazine dilsizlerden Bekir, bölüğe tayin edilmiş olan ender dilsizlerden biridir.³⁹⁶

Oğlanların sipahi bölüklerinden başka tayin edildikleri diğer teşkilat ise dergâh-ı âlî müteferrika ocağıdır. Padişah ile devlet adamlarının hizmetli sınıfı olan müteferrikaların hangi padişah döneminde ihdas edildiği ile ilgili elde bir veri bulunmamaktadır. Ancak, II. Murad dönemine ait bir vakfiyede ve Fatih'in kanunnamesinde müteferrikalardan bahsediliyor olması kuşkusuz teşkilatın erken bir dönemde kurulmuş olduğu düşüncesini akıllara getirmektedir.³⁹⁷

Aslında bazı saray teşkilatlarının bölüklerinde ve devlet adamlarının maiyetlerinde müteferrikalara rastlanmaktadır. Fakat burada bahsedilecek olan müteferrikalar padişah hizmetiyle görevlendirilmiş olanlardır.³⁹⁸

Müteferrikalar, çok çeşitli görevleri ifa ederlerdi. Merkezden taşraya ulaştırılacak olan yazıları götüren, başkentin iâşe ihtiyacının karşılanması amacıyla kaynakları toplayan ve padişah saraydan ayrıldığı vakit önünde giderek kortej oluşturan müteferrikalar ayrıca, tahrir emniyeti, fetih müjdelarının başkente ulaştırılması ve elçilik gibi değişik görevleri yerine getirirlerdi.³⁹⁹

Ayrıcalıklı bir izlenim uyandıran bu sınıfa erken dönemlerden itibaren üst düzey devlet adamları ile Anadolu ve Balkanlar'daki Hristiyan beylerin evlatları⁴⁰⁰ alınmıştır. Ancak, ilerleyen dönemlerde ise sıklıkla iç oğlanları arasından atama yapılmıştır.

³⁹⁵ BOA. KK. d. nr. 261, s.5.

³⁹⁶ BOA. KK. d. nr. 261, s. 30.

³⁹⁷ Pakalın, 1983, **a.g.k.**, 637; Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 411; Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, **a.g.k.**, 86.

³⁹⁸ Örneğin, avcı teşkilatlarında da XVII. yüzyılda müteferrika bölükleri oluşturulmuştur. Bkz. BOA. KK. d. nr. 7517, s. 22, 26, 29, 35.

³⁹⁹ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 412; E. Afyoncu (2006). Müteferrika. *DİA*, 32, İstanbul: TDV, s.185.

⁴⁰⁰ Fatih döneminde sarayda iç oğlanı olarak hizmet etmiş olan G. M. Angiolello müteferrikaların iki yüz kişi civarında olduğunu ve aralarında Mora despotu ile Trabzon Rum imparatorunun ve Bosna kralının oğullarının da olduğunu yazar. Bosna kralının oğlunun padişahla sık sık masa oyunları oynadığını ve birbirlerine şaka yaptıklarına değinir. Bunlardan başka müteferrikalar arasında doktorların, filozofların, astrologların, kâhinlerin, hocaların, mühendislerin de olduğunu yazar. Bkz. Angiolello, 2011, **a.g.k.**, 138.

Özellikle IV. Mehmed döneminde iç oğlanlığından müteferrikalığa tayin edilenlere ruus kayıtlarında sıkça rastlanır. Saray içerisindeki emekdarlığı ile orantılı olmak kaydıyla farklı yevmiyeler tahsis edilen bu kişilerden dolamalı oğlanlar ortalama on beş akçe ile göreve başlardı. Örneğin, H. 29 Zilkade 1071/ M. 26 Temmuz 1661 tarihinde hatt-ı hümayun ile Büyük Odalı bir oğlan günlük on akça ile müteferrika yapılmıştır.⁴⁰¹ H. 22 Zilhicce 1072/ M. 8 Ağustos 1662 tarihinde ise müteferrikalığa tayin edilen bir doğancı on beş akça yevmiye ile tayin edilmiştir. Bundan başka hasta olmalarını neden göstererek müteferrika olmak isteyenlerden Büyük odalı Şeyh Mustafa ile Halil ve Küçük odalı Davud aynı şekilde on beş akça yevmiye ile müteferrikalığa çıkarılmışlardır.⁴⁰² Normal bir durumda taşraya çıkarılmak istenen Küçük odalı Ali ise diğer alt odalı oğlanlar gibi günlük on beş akça tahsis edilerek müteferrikalığa atanmıştır.⁴⁰³

Alt odalardakilerin aksine üst odalardaki oğlanlar daha yüksek yevmiye oranı ile müteferrika yapılmaktaydı. Saray içerisindeki emekdarlığı sebebiyle taşraya çıkarılırken kendilerine yüksek bir kazanç tahsis edilen bu oğlanlardan rütbesiz bir Hazineyi yirmi beş akça⁴⁰⁴ ile müteferrika olabiliyordu. Ancak, eski konumundakiler daha yüksek bir meblağ ile müteferrikalığa tayin ediliyorlardı. Mesela, H. 16 Recep 1068/ M. 19 Nisan 1658 tarihinde müteferrika olan Cameşuybaşı Mustafa Ağa'ya ve Seferli miftah gulamına otuz dokuz akça, Has odalı Zülfikar ve Hasan Ağa'ya da elliser akça tahsis edilmiştir.⁴⁰⁵ Bundan birkaç yıl sonra saraydan çıkarılan Hazineyi bir ağa dilsiz ise 50 akça ile müteferrika yapılmıştır.⁴⁰⁶ Arşiv vesikalarından edindiğimiz veriler sayesinde birçok oğlanın sıklıkla müteferrika olarak saraydan ayrıldığını görebilmekteyiz.⁴⁰⁷ Buna ek olarak, aralarından bazen belli dönemlerde çasnigir olarak ayrılanlara da rastlanmaktadır.

Zevvâk-ı hassa adıyla da bilinen çasnigirler, padişah için hazırlanan yemekler ile içecekleri zehirlenme olasılığına karşı tadarak kontrol etmekle mesuldüler. Öte yandan Divan-ı Hümâyûn'a verilecek yemeklerin servisinden sorumlu olan bu kişiler, taşraya gönderilecek emirleri de yetkililere ulaştırmaktaydılar. Farklı dönemlerde değişik nefer sayısına sahip olan bu teşkilatın bilhassa XVI. yüzyılda çok sayıda neferi iç oğlanları

⁴⁰¹ BOA. KK. d. nr. 261, s. 149.

⁴⁰² BOA. KK. d. nr. 7516, s. 19.

⁴⁰³ BOA. KK. d. nr. 7516, s. 12.

⁴⁰⁴ BOA. KK. d. nr. 7516, s. 8.

⁴⁰⁵ BOA. KK. d. nr. 261, s. 49.

⁴⁰⁶ BOA. KK. d. nr. 261, s. 160.

⁴⁰⁷ BOA. KK. d. nr. 261, s. 115-116.

arasından karşılanıyordu.⁴⁰⁸ Ağırlıklı olarak Has odalıların atandığı çaşnigir gediklerine ender olmak kaydıyla kapı ağalarından da atamalar yapılabilirdi.⁴⁰⁹ Örneğin, H. 11 Rebiülahir 981/ M. 10 Ağustos 1573 tarihinde yapılan küçük çıkma sırasında silahdarlıktan taşraya çıkarılan Cigalazade Yusuf Sinan Ağa ile birlikte bir kapı oğlanı ve iki de Has odalı çaşnigir olarak ayrılmışlardır.⁴¹⁰ Saraydan çaşnigir olarak ayrılan oğlanlara bu süreçte birer kaftan giydirilir ve yüz filori de bahşiş verilirdi.⁴¹¹ Ancak, iç oğlanları arasından çaşnigir olarak atanan kişilere XVII. yüzyıl ikinci yarısında da rastlanıyor olmasına karşın ağırlıklı olarak birçok oğlan bu dönemde müteferrikalığı tercih etmekteydi.

Sipahilik, müteferrikalık ve çaşnigirlikten başka emekdar konumundaki oğlanlar arasından ender olarak sancakbeyliğine veya çeşitli ağalıklara tayin edilenler de olmuştur. Mesela IV. Mehmed'in Has Odalı oğlanlarından Cündi Mehmed Ağa, Mısır'da bir beyliğe tayin edilmiştir. Aynı dönemde Mahmud Ağa ise Çirmen'e sancakbeyi olarak atanmıştır.⁴¹² Daha erken dönemlerde cameşuybaşı olan ağaya gureba-yı yemin ağalığı⁴¹³ ve aynı gedikteki bir diğer oğlana ise İstanbul ihtisap ağalığı verilmiştir.⁴¹⁴ Ancak, bu atamalar sıkça yapılmamış olduğundan kayıtlarda ender olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2. Ağa ve kethüdaların tayinleri

Diğer oğlanlarla kıyaslandığında ağa ve kethüdaların daha yüksek makamlara tayin edildikleri fark edilmektedir. Bu süreçte dönemin koşulları, ağaların sarayla ilişkisi ve sahip oldukları ilmî beceri atamalarında belirleyici etmenler olarak dikkate alınmıştır. Çıkmalarda *çıkma* unvanıyla saraydan ayrılan bu kişiler, merkezde ve taşrada değişik pozisyonlarda istihdam edilmişlerdi. İlerleyen dönemlerde değişen tayin örüntüsü bir kenara bırakılacak olursa bilhassa XVIII. yüzyıl ilk çeyreğine kadar ağa ve kethüdaların itibarlı makamlara getirildiklerine şahit olunur.

⁴⁰⁸ Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 409-410; TSMA. d. nr. 1059, vr. 44^a; Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, **a.g.k.**, 93; Angiolello, 2011, **a.g.k.**, 140.

⁴⁰⁹ H. 16 Şevval 1070/M. 25 Haziran 1660 tarihinde çıkarılan Seferli peşkir gulamı Mustafa Halife çaşnigir olarak tayin edilmiştir. Bkz. BOA. KK. d. nr. 116.

⁴¹⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 15^b.

⁴¹¹ TSMA. d. nr. 34, vr. 43^b, 61^b, 82^b, 85^a, 118^b, 123^a.

⁴¹² Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 141-142.

⁴¹³ BOA. Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemî [A. RSK.] d. nr. 1497, s. 11.

⁴¹⁴ BOA. A. RSK. d. nr. 1497, s. 13.

2.2.2.1. Doğancıbaşılar

Doğancılık ilmindeki bilgileri göz önüne alınarak taşraya çıkarılan doğancıbaşılar, II. Selim döneminden III. Mehmed'in hükümranlılığına kadar sıklıkla çakırcıbaşılığa tayin edilmişlerdir. III. Murad'ın sancaktan getirdiği doğancıbaşısı Ermeni Kara Mehmed Ağa, halefi Rıdvan Ağa ve Kara Mehmed'in kardeşi Halil Ağa çakırcıbaşı olarak bu dönemde taşraya çıkarılmış simalardır.⁴¹⁵ Hatta saraydan ayrıldıktan bir süre sonra III. Murad'ın yakın adamlarından Derviş Halife de III. Mehmed'in emriyle bir diğer doğancı ağalığı olan şahıncıbaşılığa tayin edilmiştir.⁴¹⁶ Fakat bu ağalardan başka IV. Mehmed döneminin başında taşraya çıkarılan Arslan Ağa hariç hiçbir doğancıbaşının artık Birûn doğancı ağalığıyla Enderûn'dan ayrılmadığı dikkati çekmektedir.⁴¹⁷

Çakırcıbaşılik görevinden başka bu dönemde doğancıbaşıların diğer oda ağaları gibi büyük mirahur ve kapıcıbaşı oldukları hatta Mısır'da bir beylik ile tayin edildikleri görülmektedir.⁴¹⁸ Bu sınırlı tayin sahası bir tarafa bırakılacak olursa I. Ahmed dönemiyle birlikte artık doğancıbaşıların merkez ve taşradaki önemli makamlara doğrudan atandıkları fark edilir. I. Ahmed'in tahta çıkmasıyla birlikte doğancıbaşısı Hafız Ahmed Ağa'yı kaptan-ı deryalığa, Mehmed Ağa'yı Bosna beylerbeyliğine, II. Osman'ın ise Murteza Ağa'yı Şam paşalığına vezaretle atamaları bu savı desteklemektedir.⁴¹⁹ Daha sonraki süreçte bizzat kubbe veziri olarak atanan doğancıbaşılar olmuşsa da⁴²⁰ H. 1085/ M. 1675 yılında IV. Mehmed'in son doğancıbaşısı Musa Ağa seleflerinin edindiği yüksek mevkilerle kıyaslandığında düşük bir görevle –kapıcıbaşılik- saraydan ayrılmıştır.⁴²¹ Kendisinden sonra herhangi bir doğancıbaşı atanmamış olmasına karşın II. Mustafa dönemine ait bir in'âmât defterinde Has odalı şahıncıbaşı kaydıyla Ali Ağa'ya rastlanmaktadır.⁴²² Ancak Ali Ağa, selefleri gibi resmî statüde bu görevi yerine getirmemiş olduğundan kendisiyle ilgili bir çıkarımda bulunmak uygun olmayacaktır.

⁴¹⁵ TSMA. d. nr. 34, vr. 48^a, 126^a; De Groot, 1997, **a.g.k.**, 324

⁴¹⁶ Eğri seferi sırasında tutulan bir harcama kaydına göre kendisinden şair diye bahsedilen Derviş Ağa, bu sırada şahıncıbaşılik görevinde bulunmaktadır. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 197^b.

⁴¹⁷ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 31; BOA. A. RSK. d. nr. 1497, s. 12.

⁴¹⁸ TSMA. d. nr. 34, vr. 18^a, 222^b, 101^a.

⁴¹⁹ Mustafa Safi (2003). *Mustafa Sâfi'nin Zübdet'üt-Tevârihi*. 2, (Haz: İ. H. Çuhadar), Ankara: TTK, s. 76; Na'imâ, 2007, **a.g.k.**, 391.

⁴²⁰ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 43, 160,

⁴²¹ BOA, AE. Ahmed II, nr. 18/1949; BOA. AE. Ahmed II, nr. 22/2293.

⁴²² TSMA. d. nr. 31, vr. 61^b.

2.2.2.2.Silahdar ağalar

Has Oda'nın nüfuzlu karakterlerinden biri olarak görülen silahdarlar rikabdar, çukadar ve doğancıbaşılar gibi taşraya çıkarılacakları zaman merkezdeki idarî ve askerî teşkilatların başına getirilmişlerdir. Bu süreçte kapıcıbaşılık, mirahurluk veya yeniçeri ağalığı en sık atandıkları makamlar olarak göze çarpmaktadır. II. Selim döneminden itibaren arşiv kayıtlarında takip edebildiğimiz bu ağalardan Behram Ağa ve halefi Cigalazade Yusuf Sinan Ağa kapıcıbaşılıkla saraydan ayrılmışken Cigalazade'nin halefi Mehmed Ağa ise mirahur olarak taşraya çıkarılmıştır.⁴²³ Ancak, bundan sonra gelen beş silahdardan sadece 1581 yılında Ahmed Ağa kapıcıbaşı⁴²⁴ ve 1588 tarihinde ise Hasan Ağa, mirahur olarak ayrılmıştır.⁴²⁵ Diğer üç silahdar ise yeniçeri ağalığına getirilmişlerdir.⁴²⁶ Merkezdeki en itibarlı makamlardan biri olan bu ağalığa daha sonraki süreçte de silahdar ağalardan tayin edilenler olmuştur. Fakat silahdar ağalar III. Mehmed'in son dönemlerinden itibaren merkez ve taşrada daha itibarlı makamlara gelmeye başlayacaklardır. Bilhassa taşraya çıkarılacakları zaman Bağdat, Mısır, Halep ve Diyarbekir'e beylerbeylik ile yollanan bu kişiler merkezde ise kubbe vezirliğinde bulunacaklardır. Örneğin, III. Mehmed'in silahdarı olan Ali Ağa, 1601 yılında Mısır beylerbeyliğine tayin edilerek saraydan taşraya valilikle atanan ilk silahdar olmuştur.⁴²⁷ Sonraki süreçte de bu uygulama devam etmiş ve IV. Mehmed'in silahdarı Murtaza Ağa Şam eyaletine, Şatır Kara Mustafa Ağa Bağdat'a, Osman ve Çerkes Kenan ağalar Diyarbekir'e, Ömer Ağa Mısır'a ve Hüseyin Ağa da Halep'e beylerbeyi olarak tayin edilmişlerdir.⁴²⁸ Ayrıca bu kişilerden başka kubbe veziri olarak merkezde görev alan silahdar ağalar da mevcuttur.⁴²⁹

2.2.2.3.Rikabdar ağalar

Çorlulu Ali Paşa zamanına kadar Has Oda'nın itibarlı üçüncü ağası olan rikabdar ağa, diğer oda ağaları gibi taşraya çıkarılacağı zaman merkezdeki idarî ve askerî kadroların başına tayin ediliyordu. Kanun olarak görülen ise genellikle rikabdarların

⁴²³ TSMA. d. nr. 34, vr. 11, 15^b.

⁴²⁴ TSMA. d. nr. 34, vr. 61^b.

⁴²⁵ TSMA. d. nr. 34, vr. 118^b.

⁴²⁶ 1579 tarihinde İbrahim Ağa, 1584 yılında Halil Ağa ve 1592 yılında da Silahdar Berber Halil Ağa yeniçeri ağası olarak çıkmışlardır. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 47^b, 85^a, 158^a.

⁴²⁷ Telhisler, **a.g.k.**, 83^a.

⁴²⁸ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 11, 41, 139, 152, 161, 337; BOA. KK. d. nr. 261, s. 79.

⁴²⁹ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 33, 43.

kapıcıbaşı veya mirahur olarak atanmasıydı.⁴³⁰ Ancak, bu mutad ilkeye rağmen aralarından çaşnigirbaşı⁴³¹ ve bölük ağalığı⁴³² gibi görevlere getirilenler olmuştur. Hatta uygun olmamasına rağmen Has Ahır'ın ikinci ağası olan küçük mirahurluğa tayin edilen bir rikabdar da vardır.⁴³³

Diğer ağalar ile kıyaslandığında rikabdar ağaların XVII. yüzyıl başından itibaren atandıkları görevlerde ciddi bir dönüşüm geçirmediği görülür. Hatta merkezdeki teşkilatlarda görev almaya devam eden bu kişiler, önceki yüzyılın rikabdarlarından sadece vezir payesi almış olmalarıyla ayrılmaktaydılar. XVII. yüzyıldan itibaren bir önceki yüzyılda olduğu gibi rikabdarların başta kapıcıbaşı olmak üzere⁴³⁴ çavuşbaşı⁴³⁵ müteferrikalık⁴³⁶ ve yeniçeri ağalığı⁴³⁷ gibi merkezdeki gediklere tayinlerinin yapılmasına devam edilmiştir. Ancak, ender olmak kaydıyla aralarından taşraya beylerbeyi olarak atanmış kişiler de çıkmıştır. Örneğin, IV. Mehmed'in rikabdarı Destarî Hasan Ağa Şehrîzor eyaletine ve haleflerinden Sarıkcı Mehmed Ağa ise Kars valiliğine atanmıştır.⁴³⁸ Bu ender rastlanan kişilerin haricinde genellikle rikabdar ağaların merkezdeki teşkilatlara tayinlerinin yapıldığını tespit etmekteyiz.⁴³⁹

2.2.2.4.Çukadar ağalar

Diğer oda ağalarının aksine çukadar ağalar, silahdar ağaların çıkmalarının ardından silahdarlığa terfi ederlerdi.⁴⁴⁰ Ancak, taşraya çıkarılması gerektiği zaman bilhassa XVI. yüzyılda merkezdeki gediklere atanırlardı.⁴⁴¹ Sıklıkla kapıcıbaşı payesi ile saraydan ayrılan çukadarların arasından büyük mirahur olarak atanan kişiler de vardı.⁴⁴² Ancak, birçok çukadar bu dönemde kapıcıbaşı olarak saraydan ayrılmıştır.

⁴³⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, 2003, a.g.k., 99.

⁴³¹ II. Selim'in rikabdarı Yusuf Ağa, H. 12 Rebiülahir 979/ M. 3 Eylül 1571 tarihinde çaşnigirbaşı olarak taşraya çıkmıştır. Bkz. TSMA. d. nr. 1059, vr. 44^a.

⁴³² Rikabdar İbrahim Ağa, H. 10 Recep 988/ M. 21 Ağustos 1580 tarihinde sağ ulûfeciler ağalığına tayin edilmiştir. TSMA. d. nr. 1059, vr. 50^b; TSMA. d. nr. 34, vr. 51^b.

⁴³³ TSMA. d. nr. 34, vr. 47^a.

⁴³⁴ BOA. KK. d. nr. 261, s. 24.

⁴³⁵ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, a.g.k., 407.

⁴³⁶ BOA. KK. d. nr. 261, s. 79.

⁴³⁷ BOA. A. RSK. d. nr. 1497, s. 9; Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, a.g.k., 43.

⁴³⁸ BOA. A. RSK. d. nr. 1497, s. 9; Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, a.g.k., 317, 406.

⁴³⁹ Anonim (2000). *Osmanlı tarihi (1099-1116/1688-1704)*. (Haz: A. Özcan), Ankara: TTK, s. 25; Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, a.g.k., 407.

⁴⁴⁰ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, a.g.k., 11; Gelibolulu Mustafa Âli, 2003, a.g.k., 99; TSMA. d. nr. 73, vr. 74^b.

⁴⁴¹ 1580 yılında Çukadar Ali Ağa, silahdarlar ağalığına ve 1589 yılında Uzun Mehmed Ağa ve bir yıl sonra da Nuh Halife kapıcıbaşı payesi ile çıkarılmışlardır. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 51^b, 123^a, 142^b.

⁴⁴² TSMA. d. nr. 34, vr. 82^b.

XVII. yüzyılda ise diğer oda ağaları gibi çukadarların da çıkmalarının daha yüksek mevkilere veya vezaret rütbesiyle askerî kadrolara yapılmaya başlandığı gözlenir. IV. Mehmed döneminde hizmet eden çukadarlardan Seyyid Yusuf Ağa ve ardılı Kasım Ağa, sırasıyla Kars ve Eğri eyaletlerine beylerbeyi olarak tayin edilmişlerdir.⁴⁴³ Yusuf ve Kasım ağalar gibi halefleri Ali Ağa da vezaretle Erzurum'a atanmıştır.⁴⁴⁴ Fakat beylerbeyi payesinden ziyade yeniçeri ağası olarak tayin edilen çukadarlara bu dönemde daha sık rastlanmaktadır.⁴⁴⁵

2.2.2.5. *Dülbend ve miftah gulamları*

Has Oda ağa kadrosundan olan dülbend ve miftah gulamları XVII. yüzyıla kadar diğer ağaların aksine sıklıkla müteferrika olarak saraydan ayrılmışlardır.⁴⁴⁶ İlerleyen dönemlerde farklı makamlara tayin edilecek olan bu kişiler arasında ender olmak kaydıyla vezir,⁴⁴⁷ yeniçeri ağası,⁴⁴⁸ mirahur⁴⁴⁹ ve çaşnigirbaşı⁴⁵⁰ olan kişiler de mevcuttur. Ancak bu ağalar taşraya çıkarılacakları zaman çoğunlukla kapıcıbaşı olarak tayin edilirdi. Örneğin IV. Mehmed döneminde hizmet eden miftah gulamları Sağır Hüseyin Ağa ve Pehlivan Mehmed Ağa; dülbend gulamları Ahmed Ağa, Osman Ağa ve Gürcü İbrahim Ağa kapıcıbaşı olarak saraydan ayrılmışlardır.⁴⁵¹ Bu dönemde kapıcıbaşı olarak ayrılan kişilere tahsis edilen yevmiye ise ortalama yüz elli akça idi.⁴⁵² Her ne kadar bu dönemde mirialem olarak saraydan ayrılmış bir dülbend gulamı varsa da (Şeyh Mehmed Ağa) aslında bu kişinin tayinin yapılma gerekçesi muhalif tavırları sebebiyle saraydan uzaklaştırılma ihtiyacından doğmuştur. Nitekim bahsi geçen ağa birkaç gün geçmeden padişah emriyle idam edilmiştir.⁴⁵³

⁴⁴³ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 142.

⁴⁴⁴ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 166.

⁴⁴⁵ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 87, 93.

⁴⁴⁶ H. 12 Şevval 982/M. 25 Ocak 1575 tarihinde Dülbend gulamı İbrahim Ağa, selefi gibi müteferrika olarak ayrılmıştır. İlerleyen yıllarda görev alan Hüsrev Ağa da selefleri gibi müteferrika gediğiyle taşraya çıkarılmıştır. Yakın dönemde Has Oda'da hizmet eden miftah oğlanı da müteferrikalıkla ayrılmıştır. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 22^a, 25^a, 61^b.

⁴⁴⁷ H. 1023/M. 1614-1615 yılında Dülbend gulamı Mustafa Ağa, vezaretle saraydan çıkarılmıştır. Bkz. BOA. A. RSK. d. nr. 1497, s. 9.

⁴⁴⁸ H. 1063/M. 1653 yılında Dülbend gulamı Gürcü Mustafa Ağa, yeniçeri ağası olmuştur. Bkz. Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 51; BOA. A. RSK. d. nr. 1497, s. 9.

⁴⁴⁹ H. 23 Recep 1058/M. 13 Ağustos 1648 tarihinde Miftah gulamı Hüseyin Ağa, mirahurluk ile çıkarılmıştır. BOA. A. RSK. d. nr. 1497, s. 9; Abdurrahman Abdi Paşa, **a.g.k.**, 9.

⁴⁵⁰ H. 6 Şevval 1058/M. 24 Ekim 1648 tarihinde Miftah gulamı Cemşid Ahmed Ağa, çaşnigirbaşılık ile ayrılmıştır. Bkz. Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 12.

⁴⁵¹ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 33, 106, 139, 419, 343; BOA. A. RSK. d. nr. 261, s. 24.

⁴⁵² Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 419; BOA. KK. d. nr. 7517, s. 4.

⁴⁵³ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 95.

2.2.2.6.Kethüdalar

Kethüdalar arasında bilhassa hazine kethüdası, IV. Murad döneminden itibaren giderek artan gücüyle sarayda saygın bir konum elde etmiştir. Üstelik XVIII. yüzyıl ilk yarısından itibaren silahdar ağaların yerine terfi edebilme şansına sahip olmaları da hazine kethüdalığının hatırı sayılır bir mevki olarak görülmesine imkân tanımıştır.⁴⁵⁴

XVII. yüzyılda hazine kethüdaları sıklıkla kapıcıbaşı, mirahur veya vezir payesiyle saraydan ayrılmışlardır. Örneğin H. 1059/ M. 1649 yılında hazine kethüdası Abaza Hüseyin Ağa mirahurluk,⁴⁵⁵ IV. Murad döneminin muhalif taşra elitlerinden Ma'noğlu Fahreddin'in saraydaki rehin evladı kethüda Hüseyin Ağa ise sonraki dönemlerde kapıcıbaşılık ile taşraya çıkarılmıştır.⁴⁵⁶ Bunlardan başka aralarından vezaretle saraydan ayrılmış kişiler de vardır.⁴⁵⁷ Ancak, birçok hazine kethüdası, XVIII. yüzyıl ilk yarısına doğru artık taşraya çıkmaktansa kurum içerisinde terfi ederek silahdar ağalığına getirilmeyi daha uygun göreceklidir. Taşraya çıkmak isteyen kethüdalar ise bir önceki yüzyılın sunduğu makamların yanı sıra mevkufatçılık ve küçük ruzname hocalığı gibi farklı mevkilere tayin edileceklerdir.⁴⁵⁸

Hazine kethüdaları gibi kiler kethüdaları da XVII. yüzyılda sıklıkla merkezdeki teşkilatlarda istihdam edilmişlerdir. Çoğunlukla kapıcıbaşı olan bu kişiler arasında mirialem ve kapıcılar kethüdalığı makamına getirilen şahsiyetler de bulunmaktadır.⁴⁵⁹

2.2.3. XVIII. yüzyıldan itibaren iç oğlanlarının tayinleri

I. Ahmed dönemiyle birlikte başlayan tayinlerdeki değişim rüzgârı, XVII. yüzyıl boyunca devam etmiş ve hatta II. Mustafa ile III. Ahmed dönemlerinde de bazı oğlanlar vezaretle taşraya çıkarılmışlardır.⁴⁶⁰ Padişahın sarayında yetişmiş iç oğlanı kökenli devlet adamlarının III. Ahmed dönemi ile birlikte giderek nüfuzunu kaybetmesi doğal olarak zümrenin itibar kaybına uğradığı bir süreci başlatacaktır. Artık önceki yüzyılların oğlanları gibi devletin önemli mevkilerinde istihdam edilemeyen bu kişiler, merkezden uzaktaki gelir kaynaklarının tasarrufuna yahut merkez ve taşradaki basit idarî ve askerî

⁴⁵⁴ TSMA. d. nr.19, vr. 1; TSMA. d. nr. 1055, vr. 3^b; TSMA. d. nr. 1056, vr. 2^b; TSMA. d. nr. 1104, vr. 2^b; TSMA. d. nr. 1066, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 1112, vr. 1^b.

⁴⁵⁵ BOA. A. RSK. d. nr. 1497, s. 9.

⁴⁵⁶ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 90.

⁴⁵⁷ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 472; TSMA. d. nr. 31, vr. 2^b.

⁴⁵⁸ TSMA. d. nr. 21, vr. 1^b; BOA. A. RSK. d. nr. 1570, s. 7.

⁴⁵⁹ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 95, 151, 345, 419.; BOA. A. RSK. d. nr. 7517, s. 4.

⁴⁶⁰ TSMA. d. nr. 834, vr. 2^b, 4^b.

mansıplara tayin edilmişlerdir. Önceki yüzyıllarda rastlanmayan gedikli müteferrika ve çavuşluk,⁴⁶¹ kale dizdarlığı,⁴⁶² mütevellilik,⁴⁶³ esnaf kethüdalığı,⁴⁶⁴ cami ruznameciliği⁴⁶⁵ ve kâtiplik⁴⁶⁶ bu dönemden itibaren iç oğlanlarının en sık tercih edecekleri makamlar olacaktır. Ender olmak kaydıyla aralarından koru ağası,⁴⁶⁷ çeribaşı,⁴⁶⁸ kadirga reisi,⁴⁶⁹ eyalet defterdarı⁴⁷⁰ ve imam⁴⁷¹ olanlarla karşılaşılıyorsa da yine de en sık tercih edilen makamlar daha önce bahsi geçenler olmuştur. Hatta önceki yüzyıllardaki gibi aralarından sipahi olarak ayrılan da bulunuyor olmasına karşın⁴⁷² birçok iç oğlanı gelecek dönemlerdeki askerî fonksiyonlarını artık merkezdeki sipahi bölüklerinde değil taşradaki gelir kaynakları etrafında kazanacaklardır.

XVIII. yüzyıl ikinci çeyreğinden itibaren birçok iç oğlanı, Enderûn'a ayrılmış olan dirliklerin tevcihiyle saraydan ayrılmışlardır. Hatta dirlik tevcihiyle ayrılan iç oğlanlarının sayısı yukarıda bahsedilen mansıplara getirilenlerden bir hayli fazladır. Savaş zamanı selefi olan tımarlı sipahiler gibi cebelü asker devşirip savaşa göndermekle sorumlu olan bu sabık oğlanların önceki yüzyılların sipahilerinden görev noktasında bir farkları bulunmamaktaydı.⁴⁷³ Ancak, bu dirliklerin askerî sorumluluklarının da bulunuyor olması bazı oğlanların merkezde farklı idarî görevlerde istikballerini aramalarında itici faktör olmuştur. Bu sebepten taşrada bir dirlik ile geleceğini biçimlendirmektense merkez ve taşradaki vakıf ve imaretlerin idareciliğinde yahut esnaf kethüdalıklarında görev alan birçok oğlana rastlanır.⁴⁷⁴ Özellikle zeamet tevcihinden sonra iç oğlanlarının en çok tayin edildikleri noktalar arasında mütevellilik yani vakıf idareciliği gelmektedir. Hayır

⁴⁶¹ BOA. HAT. nr. 1579/50; BOA. HAT. nr. 1492/4; BOA. HAT. nr. 1485/7; BOA. HAT. nr. 1485/17; BOA. HAT. nr. 1470/13; BOA. HAT. nr. 1470/10; BOA. HAT. nr. 1470/31; BOA. HAT. nr. 1465/39; BOA. HAT. nr. 1477/17.

⁴⁶² TSMA. d. nr. 834, vr. 12^a; BOA. HAT. nr. 179/8080; BOA. HAT. nr. 1466/20; BOA. HAT. nr. 1471/25; BOA. HAT. nr. 1519/4.

⁴⁶³ TSMA. d. nr. 834, vr. 2^b, 3^a, 4^b, 35^a, 36^b. BOA. HAT. nr. 1466/39; BOA. HAT. nr. 1473/35.

⁴⁶⁴ BOA. HAT. nr. 1580/14; BOA. HAT. nr. 1535/4; BOA. HAT. nr. 1587/28.

⁴⁶⁵ BOA. HAT. nr. 1509/14; BOA. HAT. nr. 1511/9;

⁴⁶⁶ TSMA. d. nr. 834, vr. 3^a. BOA. HAT. nr. 1461/5; BOA. HAT. nr. 1488/50; BOA. HAT. nr. 1504/1; BOA. HAT. nr. 1517/30.

⁴⁶⁷ BOA. HAT. nr. 1529/7; BOA. HAT. nr. 1457/8.

⁴⁶⁸ BOA. HAT. nr. 1518/32-2.

⁴⁶⁹ TSMA. d. nr. 834, vr. 3^a.

⁴⁷⁰ TSMA. d. nr. 834, vr. 13^a, 12^b.

⁴⁷¹ TSMA. d. nr. 834, vr. 36^a.

⁴⁷² TSMA. d. nr. 834, vr. 12^b, 25^a.

⁴⁷³ BOA. HAT. nr. 1413/57617; BOA. HAT. nr. 1518/3; BOA. HAT. nr. 1511/21-1; BOA. HAT. nr. 1508/18; BOA. HAT. nr. 1508/26; BOA. HAT. nr. 1507/19-1; BOA. HAT. nr. 1499/10; BOA. HAT. nr. 1474/30; TSMA. d. nr. 834, vr. 2^b-40^b.

⁴⁷⁴ BOA. HAT. nr. 1580/14; BOA. HAT. nr. 1535/4; TSMA. d. nr. 834, vr. 2^b, 3^a, 4^b, 35^a, 36^b. BOA. HAT. nr. 1466/39; BOA. HAT. nr. 1473/35.

kurumunun değerine ve yatırımlarının boyutuna göre farklı gelir elde eden bu kişiler yevmiye usulü görevlerini ifa ederlerdi. Örneğin, H. 1228/ M. 1813 yılında saraydan ayrılmış olan Seferli oğlanlarından Haluk Ağa, Eyüp'teki Zal Mahmud Paşa Camii'ne müteveli olarak çıkarılmıştır. Selefi olan ağanın tasarruf ettiği günlük seksen beş akça ile göreve başlayan bu kişi, çeşitli cami ve vakıflara müteveli olarak atanan birçok oğlandan sadece biridir.⁴⁷⁵ Babüssaade ağası ve şeyhülislamın idaresindeki vakıflara sıkça atanan bu kişilerin çıkarıldıkları hayır kurumları ise genellikle Atik Ali Paşa Vakfı, Selçuk Sultan Vakfı, Yıldırım Bayezid Han Vakfı, Murad Paşa Vakfı, Edirne'deki Sinan Paşa Vakfı ve Geyve tevliyetidir.

Mütevelliliğin yanı sıra vakıflara, camilere veya taşradaki bazı noktalara kâtiplik ile görevlendirilen iç oğlanları vardır.⁴⁷⁶ Aralarından bazıları yevmiye ile bu göreve getirilirken bazıları da bir mültezim gibi tevcih edilen görevden her yıl belli bir miktar başkente göndermesi karşılığında tayin edilmiştir. Örneğin, H. 1210/ M. 1796 yılında Seferli oğlanlarından Hafız Ömer, yılda bin kuruş vermek kaydıyla Şam yerlü kitabetine getirilmiştir.⁴⁷⁷

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar farklı idarî ve askerî kademelerde geleceklerini biçimlendirme imkânı bulan iç oğlanlarının bu tarihten itibaren daha az fırsat sunan gediklere tayin edilmelerinin altında paşa kapılarının devlet kademelerinde önemli bir güç olarak yerleşmesinin büyük rolü vardır. Aslında, erken dönemlerden itibaren devlet kademelerinde yükselebilmenin yolu Enderûn'dan geçiyordu. Ancak, Köprülü Mehmed Paşa'nın iktidarı ele almaya başlaması ile birlikte artık bu usul değişmeye başlayacaktır. IV. Mehmed'in Köprülü ailesine olan güveni birçok kişinin aileye intisap etmesine ve bu kişilerin bir takım mevkileri elde etmesine zemin hazırlamıştır. Artık istikbalini Enderûn yerine paşa kapılarında arayan birçok kişi, kısa sürede daha cazip fırsatlarla karşılaşmış ve bunun sonucunda padişahın hizmetindeki iç oğlanları giderek itibar kaybetmeye başlamışlardır. Ancak, bu durum II. Mustafa'nın hükümranlılığı ile birlikte bir ara döneme girecektir.

II. Mustafa'nın merkez ve taşra kurumları üzerinde otoritesini artırmak amacıyla iç oğlanları vasıtasıyla merkeziyetçi bir yapı oluşturmaya giriştiği gözlenir.⁴⁷⁸ Bir önceki

⁴⁷⁵ BOA. HAT. nr. 1521/44.

⁴⁷⁶ BOA. HAT. nr. 1493/4; BOA. HAT. nr. 1473/35; BOA. HAT. nr. 1466/39; TSMA. d. nr. 834, vr. 35^a; BOA. HAT. nr. 1509/12; BOA. HAT. nr. 1512/21.

⁴⁷⁷ BOA. HAT. nr. 1461/5.

⁴⁷⁸ Rifa'at Ali Abou-El-Haj (2011). *1703 İsyanı -Osmanlı siyasasının yapısı-*. (Çev: Ç. Sümer), Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.

yüzyıldaki tablonun aksine merkez ve taşradaki önemli mevkilere II. Mustafa'nın bizzat saraydan atama yapmaya başlaması, yerleşik bir yapı olan başta Köprülü olmak üzere diğer paşa kapılarının da alttan alta tepkisini çekmeye başlayacaktır. Bunun sonucu olarak Cebeci İsyanı ile birlikte padişahın merkeziyetçi girişimleri sekteye uğratılmış, böylece tekrardan önemli mevkilere paşa kapılarından atama yapılmaya başlanmıştır. Aynı süreçte ülke içerisindeki siyasi ve ekonomik belirsizlikler de oğlanları belirli dirliklerin tasarrufuna, merkez ve taşradaki bazı vakıfların veya düşük gediklerin kendilerine tevcih edilmesine yöneltmiştir. Daha açık bir ifadeyle devlet yönetiminin gittikçe artan derecede vezir kapılarından yetişmiş şahıslara tevcih edilmeye başlanması ve ülkenin maruz kaldığı siyasî ve ekonomik sorunlar, devletin askerî ve idarî insan kaynağının karşılanması amacıyla oluşturulmuş Enderûn'un özelde ise iç oğlanlığının giderek önemini kaybetmesine neden olmuştur.

Üstelik XVIII. yüzyıl öncesindeki gibi oğlanların, eskilerin ve ağaların rütbelerine göre farklı makamlara tayin edildiklerini görememekteyiz. Padişahın rikabdarı, dülbend ağası, çukadarı veya cameşuybaşısı diğer oğlanlar gibi zeamet tevcihiyle ayrılabilirdi. Yahut kalem sahibi olması hasebiyle aralarından kâtipliğe, ruzname hocalıklarına ve mütevellilik makamına getirilenler bile olmuştur.⁴⁷⁹ Kısacası iç oğlanları hangi rütbede olursa olsunlar önceki yüzyılın sunduğu idarî ve askerî fırsatlardan bir hayli uzaklaşmışlardır. Aslında, silahdar ağaların vezaretle saraydan ayrıldıkları birtakım örnekler vardır.⁴⁸⁰ Ancak, bir süre sonra bu kişilerin de diğer oğlanlar gibi sıradan görevlerle ya da emeklilikle saraydan ayrılmaları artık iç oğlanlığının görkemli kurumsal geçmişinin yok olmaya başladığının sinyallerini vermektedir.⁴⁸¹

2.3. İç Oğlanlarının Emeklilikleri

Diğer saray çalışanlarına olduğu gibi iç oğlanlarına da erken dönemlerden itibaren emeklilik hakkı tanınmıştır. Genellikle yaşlılık ve olumsuz sağlık koşulları gerekçe gösterilerek tanınan bu hak, XVIII. yüzyıla kadar ender olsa da kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır.⁴⁸² Öyle ki, hastalıklarını öne sürerek emekli olmayı talep etmektense bazı oğlanların müteferrika gediği ile taşraya çıkarılmayı talep etmeleri emekliliğin çok da

⁴⁷⁹ Detaylı bir tarama için bkz. TSMA. d. nr. 834; BOA. HAT. nr. 1473/25; BOA. HAT. nr. 1517/30; BOA. HAT. nr. 1461/31; BOA. HAT. nr. 1470/31; BOA. HAT. nr. 1465/39; BOA. HAT. nr. 1512/21.

⁴⁸⁰ TSMA. d. nr. 834, vr. 2^b.

⁴⁸¹ TSMA. d. nr. 834, vr. 3^a; TSMA. d. nr. 2158, vr. 4^a; TSMA. E. nr. 216/9, vr. 2^b.

⁴⁸² TSMA. d. nr. 34, vr. 123^a.

arzu edilen bir seçenek olarak değerlendirilmediğini göstermektedir.⁴⁸³ Ancak, IV. Mehmed döneminden itibaren bilhassa Has odalılar arasından emekliliği talep edenlerin sayısında sürekli bir artışın olduğu gözlenir. Esasında oğlanları bu tercihe iten ana sebepler ise devlet yönetiminde giderek artan paşa kapısı nüfuzu ile ülkenin içerisinde bulunduğu siyasî ve ekonomik sorunlardır.

Paşa kapılarının devlet yönetimindeki nüfuzlarını –bilhassa II. Mustafa sonrası süreçte- en üst noktaya çıkarmaları başta Has odalılar olmak üzere farklı odalardaki oğlanları daha sık emekliliği düşünmeye sevk etmiştir. Aslında, bu yüzyıla kadar özellikle ağa kadrosundaki oğlanlar arasından emekliliği isteyenlere sık rastlanılmamaktaydı. Öyle ki, erken dönemlerden itibaren sarayda bulunan doğancibaşların arasında ilk emekli olan kişi XVII. yüzyıl üçüncü çeyreğinde Kuş Ahmed Ağa olmuştur.⁴⁸⁴ Kendisinden sonra da Bosnevî Mehmed Ağa⁴⁸⁵ emekliliği sağlık koşulları sebebiyle istemişse de birçok doğancibaşı gibi odalardaki ağalar ve oğlanlar taşrada farklı pozisyonlarda görev almayı daha uygun bir seçenek olarak tercih etmişlerdir. Bu nedenle XVII. yüzyıl son çeyreğine kadar iç oğlanlarının merkezdeki boş gediklere yahut taşradaki önemli pozisyonlara atanarak hizmet ettikleri görülür. Hizmet edemeyecek bir koşula sahip olanlar ise ancak padişahın izniyle emekli olarak saraydan ayrılabilmekteydi.

XVIII. yüzyılın başından itibaren devlet kademesindeki fırsatlarını kaybettiklerinin bilincinde olan birçok iç oğlanı hatta Has Oda'nın ağa kadrosundaki çok sayıda nüfuzlu karakter, istikballerini yalnızca emeklilikte aramaya başlamışlardır. Çünkü paşa kapılarının nüfuzu, ülkenin içerisinde bulunduğu politik hoşnutsuzluk ve ekonomik problemler başta Has odalılar olmak üzere Enderûn'dan yetişen birçok kişinin ilgilenmeyi göze alamayacağı bir boyuta doğru evrilmekteydi. Başarısız seferler boyunca görev almaktansa yaşlılığını veya herhangi bir rahatsızlığını ileri sürerek saraydan ayrılmayı en makul seçenek olarak değerlendiren oğlanların bu tavrı ise değişen dengelerin saraya yansımalarının bir sonucudur.

XVII. yüzyılın sunduğu görkemli tayin fırsatları kaybolunca iç oğlanları, taşradaki dirliklerin ve geri plandaki mevkilerin tevcihiyle yahut emeklilik talebiyle saraydan ayrılmayı daha uygun görmüşlerdir. Aralarından ender olmak kaydıyla vezirlikle veya

⁴⁸³ BOA. KK. d. nr. 7516, s. 19.

⁴⁸⁴ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 215.

⁴⁸⁵ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 348.

kapıcıbaşılıkla ayrılan birkaç kişi çıkmışsa da bu kişiler önlerine çıkan fırsatları değerlendiren son iç oğlanları olarak görülmelidir.⁴⁸⁶

IV. Mehmed döneminde oğlanlardan emekli olanların isimleri ve aldıkları meblağlar aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 2.1. *H. 1102 Recec (M. Ocak- Mart 1691) kütüne ait mevacib kaydı (TSMA. E. nr. 216/9, vr. 2^b.)*

Adı	Eski Gediği veya Odası	Aldığı Miktar
Bosnevî Mehmed Ağa	Doğancıbaşı	300 akça
İmam Ali Ağa	Has odalı	250 akça
Haseki Mustafa Ağa	Rikabdar ⁴⁸⁷	250 akça
Hasan Ağa	Hazine kethüdası	150 akça
Davud Ağa	Kiler kethüdası	150 akça
Diğer Hasan Ağa	Hazine kethüdası	150 akça
Mustafa Efendi	Hazineli eski yazıcı	150 akça
Ahmed Ağa	Kiler kethüdası	150 akça
Mehmed Ağa	Destarî	150 akça
Musa Efendi	-	120 akça
Ali Efendi	Has odalı	120 akça
Hasan Ağa	İkinci doğancı	100 akça
Ömer Ağa	Çukadar ağa	200 akça
Osman Ağa	Ser-destarî	80 akça
Mehmed Ağa	Has odalı	80 akça
Hafız Halife	Has odalı	75 akça
Şatır Mehmed Ağa	Hazineli	70 akça
Şatır Hasan Ağa	Hazineli	60 akça
Küçük Mehmed Ağa	Has odalı	60 akça
Süleyman Ağa	Has odalı	60 akça
Ahmed Ağa	Miftah ağası	60 akça
Abdüllatif Ağa	-	55 akça
Hafız Mehmed	Kâtip	50 akça
Hasan Ağa	Miftah gulamının kâtibi	40 akça
Hasan Halife	Kâtip	40 akça
Eski Abdülbaki	Kilerli	40 akça
Mehmed b. Ahmed	-	40 akça
Pehlivan Arslan	Seferli	40 akça
Cüce Veli	Hazineli	40 akça
Ahmed Ağa	Has odalı	40 akça
Abdurrahman	Cüce	30 akça
Ömer Efendi	Kâtip	30 akça
Dellak İbrahim	Kilerli	30 akça
Fazlı Efendi	Kâtip	30 akça
Mustafa Halife	Hazineli	30 akça
Cüce Yusuf	-	30 akça
Hüdaverdi	Hazineli	30 akça
Edirneli Mustafa	Kilerli	25 akça
Müezzîn İbn Ömer	-	25 akça
Derviş Ahmed Halife	Seferli	25 akça
Osman Ağa	Doğancı	25 akça
Dellak Mustafa	Seferli	25 akça
Dilsiz Mehmed	-	22 akça
Bosnalı İbrahim	Büyük odalı	20 akça

⁴⁸⁶ TSMA. d. nr. 834, vr. 2^b.

⁴⁸⁷ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 355.

Tablo 2.1. (Devam) *H. 1102 Recec (M. Ocak- Mart 1691) kısıtına ait mevacib kaydı (TSMA. E. nr. 216/9, vr. 2^b.)*

Ahmed Halife	Kilerli	20 akça
Hasan Halife	Seferli	20 akça
Bosnalı Mustafa	Doğancı	15 akça
Halil Ağa	Hazineli	15 akça
Mehmed Ağa	Seferli	15 akça

Bu tablo sayesinde oğlanların Enderûn'da hizmet sürelerinin ve sahip oldukları rütbelerinin yevmiyelerini belirlediğini çıkarabilmekteyiz. Ancak, tablonun bize sunmadığı önemli bir nokta vardır. O da bilhassa ağa kadrosundaki oğlanların neden birbirlerinden farklı meblağları aldıklarıdır. Esasında, ağa kadrosundaki oğlanlar padişahın yanında sürekli hizmet etmekte ve onunla yakından ilgilenmekteydiler. Bu süreçte padişahla özel bir bağ kurmakta olan oğlanlar, taşraya çıkarılacağı zaman önemli mevkilere veya emekli edilecekleri zaman yüksek bir yevmiye tahsis edilmek suretiyle saraydan ayrılmaktaydılar. Buna en güzel örnek doğancıbaşıların emeklilikleridir. IV. Mehmed'in avcılığa olan merakı sebebiyle devlet katında birçok doğancıbaşı önemli mevkiler elde etmiş hatta bazıları padişaha damat olma şerefine nail olmuşlardır.⁴⁸⁸ Merkez veya taşradaki önemli pozisyonlara atanmayı istemeyen ya da sağlık sorunlarının verilecek görevleri yerine getirmekte engel olacağını düşünen bazı doğancıbaşılar ise saraydan emekli olarak ayrılmayı talep etmişlerdir. Padişah tarafından istekleri uygun görülen bu kişilerden H. 1076/M. 1666 yılında Kuş Ahmed Ağa ve H. 1081/M. 1671 yılında ise Bosnevi Mehmed Ağa, günlük üç yüz akça verilmek suretiyle emekli edilmişlerdir. Üstelik bu iki ağaya Rumeli payesi verilmiştir. Fakat aynı dönemde has odabaşı ve rikabdar ağaya günlük iki yüz elli akça verilmek şartıyla emeklilik tanınmıştır. Bu örnekler bize padişahın ilgisinin ve kurulan diyalog kanalının oğlanlara emeklilikleri sürecinde ciddi imkânları sunabileceğini göstermektedir.⁴⁸⁹ Oğlanların hizmet süreleri boyunca işgal ettikleri gedikler, padişahla aralarındaki ilişki ve emekdarlığına göre belirlenmiş olan bu miktarlar zihinlerde konu ile ilgili uygun bir çerçevenin oluşmasına imkân tanıyacaktı.

⁴⁸⁸ Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, **a.g.k.**, 43.

⁴⁸⁹ Kıran, 2014a, **a.g.k.**, 63.

Ancak, sonraki yıllarda Has odalılar arasında daha çok sayıda kişinin emekli edildiği göze çarpar. H. 1115 yılının Muharrem/ M. 1703 Mayıs-Haziran ayına ait bir mevacib kaydında karşılaşılan bu veriler aşağıda tablo halinde sunulmuştur:

Tablo 2.2. *H. 1115 Muharrem/M. 1703 Mayıs-Haziran ayına ait Has Oda'dan emekli olanların yevmiyeleri (TSMA. d. nr. 2158, vr. 4^a.)*

Adı	Eski Gediği veya Odası	Aldığı Miktar
Ahmed Ağa	Has odalı	40 akça
Süleyman Ağa	Has odalı	60 akça
Osman Ağa	Ser-destarî	80 akça
Ahmed Ağa	Miftah gulamı	60 akça
Ali Ağa	Has odalı	120 akça
Mustafa Ağa	Has odalı	150 akça
Mehmed Ağa	Dülbend gulamı	200 akça
Mehmed Ağa	Miftah gulamı	60 akça
Seyfi Abdullah	Peşkir gulamı	50 akça
İbrahim Ağa	Has odalı	150 akça
Ahmed Ağa	Rikabdar ağa	150 akça
Süleyman Ağa	Has odalı	105 akça
Mustafa Ağa	Dülbend gulamı	150 akça
Daye-zâde Yusuf Ağa	Has odalı	150 akça
Mehmed Ağa	Dülbend gulamı	150 akça
Yusuf Ağa	Has odalı	80 akça
Ali Efendi	Sır kâtibi	120 akça
İbrahim Ağa	Silahdar ağa	300 akça
Mehmed Ağa	İbrik gulamı	120 akça
Hasan Ağa	Silahdar ağa	300 akça
Mehmed Ağa	Has odalı	80 akça
Yusuf Ağa	Has odalı	100 akça
(Fındıklılı) Mehmed Ağa	Silahdar ağa	300 akça
Hasan ağa	Tırnakçı	120 akça
Ali ağa	Has odalı	80 akça
Osman Ağa	Çukadar ağa	300 akça

On üç yıl içerisinde Has odalılar arasından emekli olanların yüzde yüzü geçtiği bir görüntüyü sunan bu veriler, artık iç oğlanlığının paşa kapıları ve değişen politik dengeler karşısında itibarını kaybetmeye başladığı bir dönemin habercisi durumundadır. Önceki yüzyılların aksine sıkça emekliliği uygun görenlerin sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Bu kişilerin arasında padişahın en önemli ağaları silahdar, çukadar, rikabdar, miftah ve dülbend gulamı gibi kişilerin de olması değişen dengelerin hangi boyuta ulaşmaya başladığının göstergesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İÇ OĞLANLARININ KURUMSAL GİDERLERİ VE GELİRLERİ

3.1. İç Oğlanlarının İstihkakları

İç oğlanlarının hizmet süreleri boyunca ihtiyaçları olan eşyaları ve kumaşları satın alması amacıyla tahsis edilen çeşitli paralar vardı. Yılın belli aylarında farklı miktarlarda ödenen bu paralarla oğlanların elbiseleri, günlük eşyaları ve ihtiyaç duydukları zaman diktirecekleri kumaşlar alınırdı. Her biri farklı dönemlerde değişik adlar altında tahsis edilen bu ödemelerden ön plana çıkanlar ise kaftanlı oğlanlara dağıtılan kaftan ve destimal akçaları ile doğancı ve dilsizlere dağıtılan şalvar akçalarıdır.

Bundan başka, dolamalı oğlanlara dağıtılan cameşuy akçası, her oğlana terfi ettiği zaman verilen acemilik inamı ve belli dönemlerde dağıtılan nevbetlik elbiseler de tıpkı yukarıda bahsi geçen tahsisatlar gibi belirli dönemlerde ve koşullarda veriliyordu. İhtiyaçların karşılanması amacıyla tahsis edilen bu istihkakları daha iyi anlamak amacıyla her bir ödeme alt başlıklarda incelenecektir.

3.1.1. Kaftan akçası

*Esvâb akçası*⁴⁹⁰ ve *hil'at akçası*⁴⁹¹ adıyla da kaynaklarda yer alan kaftan akçası, birden çok istihkakın toplamından oluşan yıllık bir tahsisattı.⁴⁹² Büyük ve Küçük odalılar hariç diğer odalardaki tüm oğlanlar bu parayı alırlardı. Ayrıca Babüssaade ve Darüssaade ağaları ile ferraşların da aldığı bu ödeme esasında takeye,⁴⁹³ münakkaş,⁴⁹⁴ sincef⁴⁹⁵, çatma⁴⁹⁶ ve kuşak⁴⁹⁷ akçalarının toplamından oluşuyordu.⁴⁹⁸

⁴⁹⁰ TSMA. d. nr. 10457/49; TSMA. d. nr. 10457/50; TSMA. d. nr. 10457/51; TSMA. d. nr. 10457/54.

⁴⁹¹ TSMA. d. nr. 2110/7, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2110/8, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2344/192; TSMA. d. nr. 2110/10; TSMA. d. nr. 2110/12; TSMA. d. nr. 10457/146.

⁴⁹² Uzunçarşılı, 2014, **a.g.k.**, 305.

⁴⁹³ Takke ismiyle de bilinmektedir. Herhangi bir serpuş altına giyilen ve başın terini emerek serpuşun kirlenmesini önleyen, ince, çoğunlukla yarımküre biçiminde, bezden yapılmış başlık. Eskiden erkekler gece yatarken de kullanmışlardır. Bkz. Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 253.

⁴⁹⁴ Renkli dokuma motifleriyle bezeli kumaşlar. Altın, gümüş ve iplikle işlenmiş arşın kumaş. Bkz. Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 202. Aslında, silahdar, çukadar, rikabdar ve doğancıbaşı münakkaş almaz onun yerine kendilerine dörder bin akça verilirdi. Bkz. TSMA. d. nr. 2013, vr. 20^a.

⁴⁹⁵ Günümüzde astar olarak bilinen estar, giysi, perde, seccade ve koltuklarda dayanıklılığı artırmak için içinde ya da altında kullanılan bir kumaş türüydü. Genellikle pamuktan olup, nadiren ipekten dokunurdu. Bkz. Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 34.

⁴⁹⁶ Genellikle havsız alanları metal telli iplikle dokunmuş kabartma çiçekli eski bir Türk kadifesi. Zemine oranla süsleme havının yüksek oluşu ile kadifeden ayrılır. İpekle karışık ya da sıрма tel ile dokunmuş olanları da vardır. Zamanında Bursa, Bilecik, Üsküdar çatmaları çok ünlüydü. Bkz. Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 68.

⁴⁹⁷ Beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar kumaş. Bkz. Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 179.

⁴⁹⁸ TSMA. d. nr. 2344/188; Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 104.

XVII. yüzyıla ait bir in‘âmât defterinde çatma ve takye akçaları ile münakkaş ve estar-ı sincef akçalarının belirli aylarda ödendiği ile ilgili bir veri mevcuttur. Bahsedilen kaynağa göre yılda iki defa dağıtılan bu paralardan Muharrem, Safer ve Rebiülevvel’de çatma ve takye; Rebiülahir, Cemaziyelevvel ve Cemaziyelahir aylarında ise münakkaş ile estar-ı sincef akçaları dağıtılmaktaydı. Sonraki aylarda da aynı sıra ile dağıtılan bu paralardan başka yılda bir kez de Muharrem ayında kuşak akçası verilirdi. Bu farklı ödemeler kanaatimizce yılda bir defa toplu bir şekilde oğlanların keselerine konuluyor ve bu istihkak topyekûn kaftan akçası olarak anılıyordu.⁴⁹⁹

İç oğlanının bulunduğu oda ile emekdarlığı esas alınarak dağıtılan kaftan akçalarından Has odalılar ile eski konumundaki oğlanlar genellikle XVII. yüzyılın son çeyreğine doğru on bin altı yüz akça almışlardır. Ancak 1668 yılından itibaren bilhassa Has Odalı ağaların aldıkları meblağ önceki yıla göre oldukça artmıştır. Bu tarihten itibaren Has Oda’nın altı ağasının kırk beş bin akça gibi yüksek bir meblağı elde ettikleri dikkati çeker.⁵⁰⁰

Has odalılarının yanı sıra alt odalardaki ağa, kethüda ve eski konumundaki oğlanların da emekdarlığıyla orantılı olmak kaydıyla farklı oranda kafan akçası aldıkları malumdur. Örneğin, H. 1053/M. 1643-1644 yılında dağıtılan hazinelilerin kaftan akçasında en düşük meblağ üç bin yüz on akçayken eskiler hariç en yüksek meblağ ise sekiz bin sekiz yüz otuz akça idi. Birbirinden farklı on iki meblağın dağıtıldığı Hazineli oğlanlar gibi Seferli ve Kiler oğlanları da değişen miktarlarda bu istihkaktan pay alıyorlardı. Kiler oğlanları aşağı yukarı Hazineli oğlanlarla aynı meblağı almaktaydılar.⁵⁰¹ Ancak, Seferli Odası ağa, eski ve oğlanları diğer kaftanlı odalarından daha düşük kaftan akçası almışlardır. Bu dönemde Seferli Odası’nın başındaki çamaşırcıbaşı ve hamamcıbaşı aşağı yukarı on bin akça alırken diğerleri de eskiliklerine ve emekdarlığına bağlı olarak sekiz bin yedi yüz kırk akça ile üç bin yüz on akça arası bir meblağ almışlardır.⁵⁰²

Esasında kaftan akçası, Enderûn’da görevli olduğu zaman kaftanlı statüsündeki her oğlana veriliyordu. Hatta bazı zamanlar oğlanlar arasından taşraya çıkanlara muhtemelen masraflarını karşılaması için bu istihkaktan pay ayrılıyordu. Böyle zamanlarda ağaları tarafından taşraya çıkacak olan oğlanların kaftan akçası alması için bir arz hazırlanıp

⁴⁹⁹ TSMA. d. nr. 2013, vr. 21^a-23^b; Kıran, 2015, **a.g.k.**, 48.

⁵⁰⁰ TSMA. d. nr. 10457/48; TSMA. d. nr. 2110/8, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2110/9, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/145, vr. 1^b.

⁵⁰¹ TSMA. d. nr. 10457/63; TSMA. d. nr. 10457/67, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 10457/68, vr. 1^b.

⁵⁰² TSMA. d. nr. 2110/2; TSMA. d. nr. 2110/3, vr. 1^b-2^a.

padişaha takdim edilirdi. Padişahın bilgisi mukabilinde yıllık kaftan akçasından kendilerine düşük bir pay ayrılan bu kişiler, diğer bütün biriktirdikleri paralarla birlikte saraydan ayrılırlardı.⁵⁰³

3.1.2. Destimal akçası

Pamuk, keten veya ham ipekten dokunmuş bir nevi havlu olan destimal, elleri kurulamak amacıyla kullanılırdı. Osmanlı döneminde üzerlerine kullanacak kişinin yaşına göre beyit, mısra veya motif işlenen bu ürünler,⁵⁰⁴ Ramazan'ın on beşinci gününde padişah tarafından kutsal emanetlerin ziyareti sırasında gelen kişilere takdim edilirdi. Bu adetten farklı olarak saraydaki oğlanların kullanmaları amacıyla yılda iki defa destimal ödemesi yapılırdı. Biri kadir gecesinde diğeri de Rebiülevvel ayındaki Mevlid Kandili'nde olmak üzere iki dönemde ödenen bu parayı Has odalılar ile oda kethüdaları, dilsizler ve cüceler almaktaydılar.⁵⁰⁵ Küçük şalvar akçası ödemesi ile aynı arzda padişaha sunulan destimal akçası, H. 1041 Rebiülevvel/ M. Eylül-Ekim 1631 tarihine kadar şu şekilde taksim edilmiştir:

Tablo 3.1. *H. Rebiülevvel 1041/M. Eylül-Ekim 1631 tarihine kadar Enderûnlulara ödenen destimal in'âmı (TSMA. d. nr. 9590, vr. 3^b)*

Alan kişiler	Dağıtılan meblağ
Odabaşı	400 filori ve bir serâser kaftan
Silahdar ağa	150 filori
Çukadar ağa	140 filori
Rikabdar ağa	130 filori
Doğancıbaşı	100 filori
Dülbend gulamı	100 filori
Miftah gulamı	90 filori
Dört nefer eskiye	80'er filori
Geriye kalan Has odalılara	60'ar filori
Hazine kethüdası	80 filori
Kiler kethüdası	80 filori
Saray kethüdası	80 filori
Küçük Oda kethüdası	40 filori
Hazinede baş ağa dilsiz	30 filori
Hazinede baş dilsiz	30 filori
Hazinede baş cüce	30 filori
Taşrada baş musahip dilsiz	34 filori
Burnu eğri dilsiz	6000 akça
Cüce Osman	6000 akça

⁵⁰³ TSMA. d. nr. 2110/73, vr. 2^b, 5^{a-b}, 7^a; TSMA. d. nr. 2110/4, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 2344/191, vr. 2^a; TSMA. d. nr. 10457/94, vr. 2^a; TSMA. d. nr. 10457/69, vr. 2^a; TSMA. d. nr. 10457/67, vr. 1^b.

⁵⁰⁴ Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 84; Baykal, 1953, **a.g.k.**, 147-150.

⁵⁰⁵ TSMA. d. nr. 2352/417; TSMA. d. nr. 2352/419; TSMA. d. nr. 2352/425; TSMA. d. nr. 2352/427; TSMA. d. nr. 2352/431; TSMA. d. nr. 2110/91, vr. 2^{a-b}.

Ancak, IV. Murad'ın hükümranlığı sırasında destimal ödemelerine terakki buyurulmuştur. Sadece Has odalılar aldıkları bu zamandan kethüdalar, dilsizler ve cücelere pay verilmemiştir. Has Oda'nın acemisinden ağalarına kadar her bir Has odalı'ya bu dönemde yirmişişer filori zam yapılmıştır.⁵⁰⁶

3.1.3. Cameşuy/Çamaşır akçası

Yıllık olarak dağıtılan *cameşuy/çamaşır akçası*, Büyük ve Küçük odalı oğlanlara verilen tek istihaktır. Ağalar tarafından yapılacak tüm ödemelerin bilgisini ihtiva eden bir arzda diğerleriyle birlikte padişaha sunulan bu istihkak hakkında mevcut kaynaklarda yeterli veri bulunmamaktadır.⁵⁰⁷ Yalnızca bahsi geçen istihkakın Silahdar Hüseyin Ağa'nın arzıyla kaftan akçaları ile birlikte ödenmesi için H. 28 Ramazan 1075/M. 14 Nisan 1665 tarihinde arz yazıldığı hakkında bir derkenar mevcuttur. Bu arzın padişah tarafından onayı mukabilinde, çamaşır akçasının yıllık olarak kaftan akçaları ile birlikte verilmesinin kabul edildiği bilinmektedir. Bahsi geçen tarihte altmış bin akça olarak dağıtılan çamaşır akçası, her iki odaya eşit şekilde odabaşılar tarafından pay edilmiştir.⁵⁰⁸ Bu veriden hariç çamaşır akçasının miktarı ile ilgili başka bir veri şu an için bulunmamaktadır.

3.1.4. Büyük ve küçük şalvar akçaları

Kaynaklarda *şalvarlık akçası*⁵⁰⁹ olarak da anılan bu istihkak genellikle doğancılarla özdeşleşmişti. Yılda iki defa verilmek kaydıyla padişahın emriyle hazineden çıkarılan bu paranın arzını genellikle doğancıbaşı yazardı.⁵¹⁰ Hazine eskiler tarafından hazırlanıp doğancıbaşına teslim edilen bu istihkak, başta doğancılar olmak üzere dellaklara, çamaşırcılara, musahip konumundaki cüce ve dilsizlere taksim edilirdi. Bazı dönemlerde bu paradan silahdar ve çukadar ağalar ile peşkir oğlanı ve miftah gulamına da pay verildiği dikkati çekmektedir. Ancak, bu rütbede bulunan kişilere şalvar istihkakının her zaman tahsis edildiğini söylemek yanlış olacaktır.⁵¹¹ Çünkü bahsi geçen ağalara istihkaktan pay verilmesinin nedeni aynı zamanda berberbaşı olarak hizmet etmelerinden kaynaklanır. Zira dellakların aynı zamanda berber görevini de saray içerisinde üstlenmiş

⁵⁰⁶ TSMA. d. nr. 9590, vr. 3^b; Kıran, 2015, **a.g.k.**, 48.

⁵⁰⁷ TSMA. d. nr. 2344/188.

⁵⁰⁸ TSMA. d. nr. 2013, vr. 19^b.

⁵⁰⁹ TSMA. d. nr. 34, vr. 97^b, 98^a, 126^b.

⁵¹⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 45^b, 68^b, 97^b, 98^a, 139^a, 181^a.

⁵¹¹ TSMA. d. nr. 34, vr. 41^b, 119^b, 126^b, 139^a.

olmaları Has Oda'daki berberbaşı konumunda bulunan – sıklıkla bu kişi silahdar ağalardan seçilirdi- şahsın da bu ödemediye pay almasını sağlıyordu.

Şalvar akçası, XVI. yüzyılda sıklıkla Şaban veya Ramazan aylarında çıkarılırdı. Doğancibaşı tarafından teslim alınan para, kurum içerisindeki üst-ast ilişkisi esas alınarak oğlanlara bölüştürülürdü. XVI. yüzyıl ikinci yarısına ait dönemde bu paranın taksimi şu şekilde yapılıyordu:

Tablo 3.2. *H. 21 Şaban 985/M. 3 Kasım 1577 tarihinde dağıtılan şalvar akçası (TSMA. d. nr. 34, vr. 35^b)*

Alan kişiler	Dağıtılan meblağ
Doğancibaşı	45 filori
İkinci doğancı	35 filori
Oda'da baş dellak (Berberbaşı)	30 filori
İki dellağa	25'er filori
Büyük ağa bî-zebana	15 filori
Nasuh Cüce'ye	15 filori
Hasan Cüce'ye	15 filori
Hazinelî üç nefere	17'şer filori
Hazinelî dört nefere	14'er filori
Hazinelî bir nefer dellağa	14 filori
Kilerli iki nefere	17'şer filori
Kilerli dört nefere	14'er filori
Kilerli bir dellağa	14 filori
Büyük Odalı iki nefere	17'şer filori
Bir dellağa ve üç nefer çamaşırcıya	13'er filori
İki nefer doğancıya	17'şer filori
On sekiz nefer doğancıya	15'er filori
On sekiz nefer bî-zebana ve sekiz nefer cüceye	12'şer filori

XVII. yüzyıl ikinci yarısında ise şalvar akçasının Ramazan ve Rebiülevvel ayında dağıtıldığına in'âmât kayıtlarında rastlanır. Ramazan Bayramı'nda taksim edilen şalvar akçası bu dönemde büyük şalvar akçası, Rebiülevvel ayında ödenen ise küçük şalvar akçası adıyla artık anılmaya başlamıştır.⁵¹² Eldeki veriler dikkatli bir şekilde incelenirse dağıtılan meblağın bir önceki yüzyıla kıyaslandığında aşırı boyutta değişmediği gözlenir. Örneğin, IV. Mehmed döneminde dağıtılan büyük şalvar akçası ile ilgili tabloya bakarak bunu açıkça görebilmekteyiz:

⁵¹² TSMA. d. nr. 2013, vr. 10^a, 15^a.

Tablo 3.3. *Ramazan Bayramı 'nda dağıtılan büyük şalvar akçası (TSMA. d. nr. 2013, vr. 10^a; Kıran, 2015, a.g.k., 45)*

Alan kişiler	Dağıtılma meblağ
Doğancıbaşı	50 altın
İkinci doğancı	35 altın
Üçüncü doğancı	30 altın
Hazine'de iki nefer doğancıya	17'şer altın
Geriye kalan doğancılar	15'şer altın
Berberbaşı	40 altın
Has Oda'daki hünkâr berberlerine	25'er altın
Geriye kalan berberler	15'er altın
Baş Dilsiz	40 altın
Hazine Baş Ağa dilsiz	20 altın
Hazine Baş dilsizi	20 altın
Hazine ve Seferli dilsizleri	12'şer altın
Hazine Odası'nın ilk beş eskisine	17'şer altın
Hazine'de diğer yedi eskiye	15'er altın
Kiler'de iki eskiye	17'şer altın
Kiler'de diğer on eskiye	15'er altın
Cameşuybaşı	17 altın
Hamamcıbaşı	17 altın
Seferli üç çamaşırcıya ve sekiz dellaka	15'er altın

Aynı dönemde Rebiülevvel ayında dağıtılan küçük şalvar akçasından ise doğancıbaşı altmış altın, ikinci doğancı otuz altın ve üçüncü doğancı yirmi altın alırken geriye kalan her bir doğancıya da on beşer altın verilirdi. Berberbaşına kırk altın -eğer berberbaşı ağa kadrosundan olursa altmış filori verilir-, Has Oda'daki hünkâr berberlerine yirmi beşer altın ve kalan bütün berberlere ise on beşer altın dağıtılırdı.⁵¹³

3.1.5. Nevbetlik elbiseler ve mutad dağıtılan kumaşlar

Hizmet ettikleri süre boyunca Has Oda ağalarına, oğlanlarına, Hazine ve Kiler kethüdalarına, dilsiz ve cücelere yılda üç defa *nevbetlik* adı altında elbiseler dağıtılırdı. Bunlardan ilki Muharrem'de, ikincisi Cemaziyelevvel'de, sonuncusu da Ramazan ayında verilirdi. Dört ayda bir tahsis edilen bu elbiseler XVII. yüzyıla ait bir in'âmât defterindeki veriye göre şu şekilde dağıtılmaktaydı:

⁵¹³ TSMA. d. nr. 2013, vr. 15^a.

Tablo 3.4. İç oğlanlarına dağıtılan nevbetlik elbiseler (TSMA. d. nr. 2013, vr. 28^a-29^a)

Alan kişiler	Dağıtılan kumaşlar ve kaftanlar			
Has odabaşı	Bir serâser donluk	Bir sireng	Bir durnak (?)	Bir kemha-yı Frengî ve bir atlas
Silahdar ağa	Bir serâser	Bir sireng	Bir kemha-yı Frengî	Bir atlas
Çukadar ağa	Bir serâser	Bir sireng	Bir kemha-yı Frengî	Bir atlas
Rikabdar ağa	Bir serâser	Bir sireng	Bir kemha-yı Frengî	Bir atlas
Doğancıbaşı	Bir serâser	Bir sireng	Bir kemha-yı Frengî	Bir atlas
Dülbend oğlu	Bir serâser	Bir sireng	Bir kemha-yı Frengî	Bir atlas
Miftah gulamı	Bir kârhâne	Bir sireng		
On iki nefer eskiye	Birer kârhâne	Birer atlas		
Geriye kalan Has odalılara	Birer ala hil'at			
Hazine kethüdasına	Bir sireng	Bir atlas		
Kiler kethüdasına	Bir kârhâne	Bir atlas		
Hazine baş dilsizine	Bir kârhâne	Bir atlas		
Hazinede ikinci dilsizi	Bir kârhâne	Bir atlas		
Hazineli dilsizlere	Birer atlas			
Hazine baş cücesine	İki atlas			
Hazineli cücelere	Birer atlas			
Hazinede baş ağa dilsiz	Bir kârhâne	Bir atlas		
Geriye kalan ağa dilsizlere	Birer atlas			
Tavşan Ağa	Bir kârhâne	Bir atlas		
Rus dilsiz	Bir kârhâne	Bir atlas		
Bekir Cüceye	Bir kârhâne	Bir atlas		
Doğancı Mehmed Cüceye	Bir kârhâne	Bir atlas		
Osman Cüce	Bir kârhâne	Bir atlas		
Balıkçı dilsiz	Bir kârhâne	Bir atlas		
Priştineli Mehmed Cüce	Bir kârhâne	Bir atlas		
Fıfış Dilsiz	Bir kârhâne	Bir atlas		
Ali Ağa Dilsiz	Bir kârhâne	Bir atlas		
Arnavut Mustafa Dilsiz	Bir kârhâne	Bir atlas		
Seferli üç dilsiz ⁵¹⁴	Birer atlas			
Seferli cücelere ⁵¹⁵	Birer atlas			

⁵¹⁴ Üç kişiden fazlası alamaz. Diğer dilsizler sazendeler ile birlikte yılda birer tane kaftan alırlardı. Bkz. TSMA. d. nr. 2013, vr. 29^a.

⁵¹⁵ H. 1001 senesinden itibaren Baş cüce iki atlas almaya başlamıştır. Bkz. TSMA. d. nr. 2013, vr. 29^a.

Dağıtılan melbusattan dilsiz oğlanlarına verildiği gibi bazı dönemlerde taşradaki dilsizlere de pay ayrılabilirdi, ancak bunu alan kişi genellikle taşradaki baş dilsiz oluyordu. Muhtemelen musahip statüsünden kaynaklı kendilerine pay ayrılan baş dilsizler, bahsi geçen dönemde dilsiz oğlanları gibi bir kârhâne kumaş ve bir atlas kumaş alırlardı.⁵¹⁶

Aktarılan nevbetlik elbise istihkakından başka resmî kaynaklardan, farklı zamanlarda değişik mevkideki oğlanlara hizmetleri süresince kullanmaları için çeşitli kumaş ve elbiselerin dağıtıldığını öğrenebilmekteyiz. Örneğin, IV. Mehmed döneminde nevbetlik elbiselerden farklı olarak doğancılara ihtiyaçları için farklı renklerde yelek, kumaş ve elbiselerin tahsis edildiğini görmekteyiz. Doğancıbaşılara içi ve dışı erguvanî iki adet kadifeden zerdeht yelek, bir adet içi ve dışı erguvanî kadifeden sade yelek, bir erguvanî kadife kumaş, kırmızı yeleklik çuka,⁵¹⁷ bir buçuk zira,⁵¹⁸ kırmızı Frenk kadifesinden yeleklik kumaş ve çanta yapımında kullanılması için mor çuka verilirken geriye kalan her doğancıya da birer endaze⁵¹⁹ çuka tahsis edilirdi. Doğancılar gibi dilsizler de aynı dönemde belirli kumaşlardan alırlardı. Hazineyi baş dilsizlere yeleklik bir kadife ve bir kırmızı çuka, diğer Hazineyi dilsizlere kırmızı yeleklik onar zira' çuka ve diğer odalardaki dilsizlere de birer endaze çuka verilirdi.⁵²⁰

Bunlardan farklı olarak Ramazan ayında herhangi bir sefer sırasında görev alacak tüm odalardaki seferli oğlanlarına Divân-ı Hümâyûn'dan çukalar yollanırdı. Her bir odadaki seferli oğlanlara dağıtılan bu kumaşlar, ayrıca Harem'deki bazı görevlilere de verilirdi.⁵²¹

3.1.6. Acemilik in'âmı

Osmanlı sarayında yeni bir odaya ya da gedige terfi eden oğlana hizmeti süresince kullanması amacıyla bir miktar nakit para ile farklı türde eşyalar verilirdi. Terfi ettiği odanın veya rütbenin karşılığında tahsis edilen bu eşyalar, XVI. yüzyılda sıklıkla üsküf⁵²², kuşak, çatma ve üstlük elbise olmuştur.⁵²³

⁵¹⁶ TSMA. d. nr. 2013, vr. 28^b.

⁵¹⁷ Yünden sık bir şekilde dokunmuş renkli dayanıklı bir kumaş türü. Bkz. Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 77.

⁵¹⁸ Eski bir ölçü birimidir. Aynı zamanda arşın manasına da gelen zira', dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan uzunluğu niteler. Bkz. Pakalın, 1983, **a.g.k.**, 663.

⁵¹⁹ Metre hesabıyla 60 cm. olan uzunluk ölçüsüdür. Bkz. Pakalın, 1983, **a.g.k.**, 533.

⁵²⁰ TSMA. d. nr. 2013, vr. 26^a.

⁵²¹ TSMA. d. nr. 2013, vr. 26^b-27^a.

⁵²² Yeniçeri borkünün sıрма işlemeli bir türü. Üsküfün kırmızı kadifelilerini, iki tarafına birer zülûf takarak iç oğlanları giyerdi. Bkz. Dağlı, 2007, **a.g.k.**, 273.

⁵²³ TSMA. d. nr. 1059, vr. 50^a.

Farklı yıllarda değişik şekillerde karşılaşılan bu in‘âm, ilerleyen dönemlerle günlük kullanacakları eşyaların yanında nakit olarak da ödenmeye başlanmıştır. Örneğin, XVII. yüzyıl ikinci yarısında odalara alınan yahut farklı gediklere terfi eden kişilere şu şekilde acemilik in‘âmı dağıtılırdı:

Tablo 3.5. XVII. yüzyılda iç oğlanlarına ve diğer zümre mensuplarına verilen acemilik in‘âmları (TSMA. d. nr. 2013, vr. 16^a-17^b; TSMA. d. nr. 9590, vr. 2^b-3^a; Kıran, 2015, *a.g.k.*, 46-47)

Alan kişiler	Dağıtılan kumaşlar, elbiseler ve paralar		
Has odabaşı	Bir serâser nimtan	Bir kadife şalvar	Bir altın kılıç ve 500 akça ⁵²⁴
Hazinedarbaşı	Bir samur serâser kaftan (H. 1048’de sade giydirilmesi buyurulmuştur)		100 akça
Kilercibaşı	Bir sade serâser kaftan		100 akça
Saray kethüdası	Bir sade kaftan		100 akça
Darüssaade ağası	Bir serâser nimtan		200 akça
Kiler kethüdası	Üç tonluk serâser		
Hazine kethüdası	Üç tonluk serâser		
Doğancibaşı	Bir kadife nimtan	Bir kadife şalvar	Bir kadife kınlı gümüş kılıç
Rikabdarlıktan Silahdarlığa	Bir kadife kınlı altın kılıç	-	-
Rikabdarlık	Bir altın bendli (bantlı) şimşir	-	-
Seferli dilsiz ve cücelerine	Nefer başına 12 altın	-	-
Has Oda oğlanlarına	Nefer başına 16000 akça	-	-
Hazine oğlanlarına	Nefer başına 4800 akça	-	-
Kiler oğlanlarına	Nefer başına 4000 akça ⁵²⁵	-	-
Seferli oğlanlarına	Nefer başına 3000 akça	-	-
Büyük ve Küçük Oda oğlanlarına	Nefer başına 480 ⁵²⁶ akça	-	-

Ancak, bir süre sonra oğlanlara dağıtılan meblağın değiştiği ile ilgili kaynaklarda bazı verilerle karşılaşılmaktadır. Örneğin, H. 22 Şevval 1002/ M.19 Temmuz 1691 yılında Has odabaşılığa getirilen bir ağaya yedi yüz elli kuruş, cameşuybaşılığa getirilen

⁵²⁴ Kapı ağasının, hazinedarbaşının, kilercibaşının, saray ağası ve has odabaşının acemilik akçaları H. 1105/1693-1694 yılında padişah II. Ahmed’in emriyle o dönem dağıtılmamıştır. Bkz. TSMA. d. nr. 2013, vr. 16^{a-b}.

⁵²⁵ Bir başka defterde verilen meblağ 3600 akça olarak gösterilmiştir. Bkz. TSMA. d. nr. 9590, vr. 3^a.

⁵²⁶ Bahsi geçen deftere göre beş yüz akçadır. Bkz. TSMA. d. nr. 9590, vr. 3^a.

bir diğ er ağaya da yirmi dört bin akça acemilik in'  m  verilmiştir. Bir yıl sonra ise terfi eden Hazinele oğlanlara kırk kuruş, Kilerlilere otuz    er kuruş kırk akça ve Seferlilere de otuzar kuruş tahsis edilmiştir.⁵²⁷ Osmanlı tarihinin önemli simalarından  orlulu Ali Paşa'ya da Seferli Odası'ndan Has Oda'ya nakledildiğı zaman iki yüz kuruş acemilik in'  m   odenmiştir.⁵²⁸ Aslında, i  oğlanlarına verilen bu in'  m diğ er  demeler gibi farklı dönemlerde değışik şekillerde tevzi edilmiştir. Bu sebepten acemilik in'  mının bütüncül bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi de kanaatimizce mümkün değildir. Ancak, terfileri süresince oğlanlara belirli kaynakların ayrıldığıının tespit edilmesi çalışmamızın bir noktasının daha aydınlatılmasına katkıda bulunmaktadır.

3.2. i  Oğlanlarının Gelirleri

Bir  nceki kısımda bahsedilen ödemelerden farklı olarak tamamen i  oğlanlarına gelir olarak anılan bir takım  demeler vardır. Her kapıkulu gibi üç ayda bir aldıkları ul felerinin haricinde farklı vesilelerle değışik dönemlerde verilen bu paralar kaynaklarda bahşiş veya daha sık kullanımıyla in'  m olarak kayıt altına alınmıştır. Genellikle adet olarak zikredilen veya daha uygun bir ifadeyle kanun sayılan bu bahşişler, i  oğlanları için ciddi birer gelir kaynağıydı. Genellikle altın olarak ödenen bu paralar farklı dönemlerde farklı isimler altında belirli ziyaretler, hediyeler veya olaylar sırasında dağıtılmaktaydı.

3.2.1. Ulûfe

Sözlükte binek hayvanlarına verilen yem anlamına gelen *alef* kelimesinin  oğulu ulûfe, Osmanlılar'da saray hizmetlilerine, yeniçerilere, kapıkulu ordusuna ve kalemiyye mensuplarına ödenen düzenli maaşi karşılamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda günlük akça üzerinden hesaplanan ul feler üç ayda bir *kıst* adı verilen dönemlerde ödenirdi.⁵²⁹ Konumuz açısından yaklaşacak olursak her bir kapıkulu ve saray çalışanı gibi i  oğlanlarına da farklı dönemlerde değışen meblağlarda ul felerin tahsis edildiğı görülmektedir. Bahşişlerle kıyaslandığında düşük bir meblağ olarak dikkati çeken ulûfe ödemeleri esasında i  oğlanları için en ciddi gelir kaynağıydı.

Osmanlı sarayında i  oğlanlarına gerek oda yapıları, gerekse padişah nazarındaki itibarları göz önüne alınarak farklı miktarlarda ul feler tahsis edilmiştir. Yevmiye usulü

⁵²⁷ TSMA. d. nr. 31, vr. 2^b, 3^b, 7^b.

⁵²⁸ TSMA. d. nr. 31, vr. 9^a.

⁵²⁹ M. M. Sunar (2012). Ulûfe. *D  A*, 42, İstanbul: TDV, s. 124.

hesaplanan bu ulûfelerden en fazla payı alanlar ise hiç kuşkusuz Has odalı ağalardı. Paranın değer kaybı sebebiyle XVIII. yüzyıla kadar sürekli artış gösteren oğlanların ulûfeleri, elimizdeki mevcut erken ve geç döneme ait kaynaklar vasıtasıyla sağlıklı bir şekilde incelenebilmektedir.

Ahmed Refik Altınay tarafından *Fatih Devrine Aid Vesikalar* ismiyle Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda yayınlanan bir defterde iç oğlanlarının bir akçadan on akçaya kadar değişen miktarlarda yevmiye aldıkları görülür.⁵³⁰ Aslında, gerek odaların, gerekse oğlanların nefer sayısının azlığı sebebiyle veri tam anlamıyla bir genelleme yapmayı engellemektedir. Ancak, bu dönemde oğlanların yevmiye aldıkları ve aldıkları bu yevmiyelerin bir akçadan başlıyor olmasının bilinmesi ileriki dönemlerde bahsedilecek olan veriler için bir başlangıç noktası oluşturacaktır.

Fatih döneminden sonra oğlanların yevmiyeleri ile ilgili ulaşılabilen en zengin kaynak Kanunî dönemine ait bir mevacib defterinde bulunmaktadır. H. 967/M. 1560 yılından itibaren tutulmuş iki yıllık bir defter olan bu kaynakta hazinedarbaşı, kilercibaşı ve has odabaşı ak ağalar zümresinde kayıt edilmişlerdir. Bu sebeple oluşturulan tabloda bunlara yer verilmemiştir. H. Cemaziyelevvel 967/M. Ocak-Şubat 1560 tarihine ait ulûfe kaydında günlük olarak oğlanlara verilen meblağ şu şekildedir:

Tablo 3.6. H. Cemaziyelevvel 967/ M. Ocak-Şubat 1560 tarihine ait ulûfe kaydı (BOA. MAD. d. nr. 903, s. 5-7)

İç oğlanları	Yevmiye
Silahdar Muzaffer Ağa	15 akça
Rikabdar Mehmed Ağa	10 akça
Çukadar Ramazan Ağa	10 akça
Geriye kalan Has odalılar	5'er akça
Hazine kethüdası Mehmed Ağa	4 akça
Hazineli iki cüce	2'şer akça
İsmail Cüce	4 akça
Bir nefer	5 akça
Diğer Hazineli oğlanlar	3'er akça
Kiler kethüdası	4 akça
Kiler oğlanları	3'er akça
Küçük odalılar (Emekdarlığına Göre)	3'er akça ile 2'şer akça

İç oğlanlarının aldıkları meblağlar ilerleyen yıllarda paranın değer kaybı nedeniyle giderek artış göstermiştir. Hatta Kanunî döneminde dağıtılan meblağ ile kıyaslandığında XVI. yüzyılın sonuna doğru yevmiyelerin iki katını aşarak yüksek bir orana ulaştığı fark

⁵³⁰ Ahmed Refik (1335-37). *Fatih devrine aid vesikalar. Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* [TOEM], 8-11/49-62, s. 5; BOA. KK. d. nr. 7154, s. 4.

edilir. Örneğin, III. Mehmed döneminde tutulmuş bir kayda göre oğlanların aldıkları yevmiyeler şu şekildedir:

Tablo 3.7. *H. Zilhicce 1009/M. Haziran-Temmuz 1601 tarihine ait ulûfe kaydı (BOA. D. SVM. d. nr. 36080, s. 3)*

İç oğlanları	Yevmiye
Silahdar Ağa	30 akça
Çukadar Ağa	25 akça
Rikabdar Ağa	25 akça
Doğancıbaşı	25 akça
Çerkez bi-zebân	30 akça
Otuz dört nefer Has odalıya	Toplam 680 akça (muhtemelen yirmişer akça)
Hazinedarbaşı	80 akça
Hazine kethüdası	60 akça
Hazinelî oğlanlara toplam	576 akça
Kilercibaşı	60 akça
Kiler kethüdası	20 akça
Kiler oğlanlarına toplam	336 akça
Büyük ve Küçük odalılara toplam	3121 akça

Açıkça görüldüğü gibi yarım yüzyıl içerisinde iç oğlanlarının aldıkları yevmiyelerde ciddi boyutta bir artış meydana gelmişti. Üstelik bu artış bir duraklama evresine girmeden süreklilik göstermiştir. Hatta IV. Mehmed dönemine gelindiğinde tahsis edilen yevmiye miktarının bazı kişilere aşırı boyutta yüksek yansıtıldığı karşımıza çıkar. Ancak, bazı ağalara bu derece yüksek bir meblağın bağlanmış olmasının sebebi ise kanaatimizce kişilerin padişahla aralarındaki olumlu ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. H. 1069/M. 1658-1659 yılına ait bir ulûfe kaydında karşımıza çıkan bu verilerin tüm iç oğlanlarını içeren tablosu aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 3.8. *H. 1069/ M. 1658-1659 yılında dağıtılan ulûfenin kaydı (TSMA. d. nr. 9588, vr. 83^b)*

İç oğlanları	Yevmiye
Has Odabaşı	75 akça
Silahdar ağa	60 akça
Çukadar ağa	35 akça
Rikabdar ağa	115 akça
Doğancıbaşı	35 akça
Geriye kalan Has odalıların her birine	30'ar akça
Hazinedarbaşı	85 akça
Hazine kethüdasına	37 akça
Geriye kalan Hazineîlilerin her birine	12'ser akça
Kilercibaşına	62 akça
Kiler kethüdası	37 akça
Geriye kalan Kilerîlilere, Seferli ve doğancılara	10'ar akça

Yevmiyelerin oranındaki artış IV. Mehmed döneminden itibaren de devam etmiştir. Ancak, bu artışların aşırı boyutta olduklarını söylemek hata olacaktır. Hatta bazı kişiler, IV. Mehmed dönemindeki gibi aynı meblağları almayı sürdürmüşlerdir. Örneğin, III. Ahmed zamanında H. 1127 yılına ait lezez kıstında (M. Ekim-Aralık 1715) Has Oda'nın dört ağası elli sekiz yıl önce dağıtılan meblağ ile aynı payı almışlardır.⁵³¹ II. Mahmud dönemine kadar aşağı yukarı aynı miktarı almış olan bu kişiler ulûfelerinin dışında yetenekleri, sanatları, başarıları ve padişah nazarındaki değerleri sayesinde çeşitli bahşişlere layık görülmüşlerdir. Ulûfeleri gibi düzenli bir şekilde ödenen bu bahşişlerin bazıları kanun-ı kadim olarak görülmekte ve her yıl bu ödemelerin yapılması amacıyla ağalar tarafından düzenli arzlar sunulmaktaydı. Bu bahşişler sayesinde çok daha fazla gelir elde edebilen iç oğlanları, saraydan ayrılacakları zaman avantajlı bir şekilde yeni hayatlarına adımlarını atabilmekteydiler.

3.2.2. Doğancıların yıllık bahşişi

Doğancılara özgü olan ve yılda iki defa padişah emriyle dağıtılan bu bahşişin arzını şalvar akçasında olduğu gibi doğancıbaşı yazardı. Arzın padişah tarafından onaylanmasının akabinde Hazineî oğlanlar tarafından çıkarılan meblağ doğrudan doğancıbaşıya teslim edilirdi.⁵³² Her bir doğancının konumu esas alınarak dağıtımı yapılan bu paradan H. 29 Safer 1000/M. 16 Aralık 1591 tarihine kadar doğancıbaşılar pay alamamışlardır. Ancak, bu tarihten itibaren III. Murad'ın emriyle doğancıbaşı Derviş Halife Ağa'ya da kanun olmak üzere yıllık bahşişten bir pay ayrılmıştır.⁵³³ Bu tarihten itibaren tüm doğancıbaşıların pay aldığı bu bahşişinin ödemesi ise şu şekilde yapılmıştır:

Tablo 3.9. H. 29 Safer 1000/M. 16 Aralık 1591 tarihinde doğancılara verilen yıllık bahşiş (TSMA. d. nr. 34, vr. 155^b)

Bahşişi alanlar	Dağıtılan meblağ
Doğancıbaşı	60 filori
İkinci doğancı	30 filori
Üçüncü doğancı	20 filori
22 nefer doğancıya	15'er filori
Toplam	440 filori

Aslında, şalvar akçası ve yıllık bahşiş araştırma boyunca tespit edilemeyen bazı noktaların anlaşılmasında önemli boşlukları doldurmuştur. Zira yapılan bu ödemeler erken dönemlerde doğancılarının nefer sayılarıyla ilgili doğru çıkarımların yapılmasına

⁵³¹ BOA. MAD. d. nr. 570, s. 258.

⁵³² TSMA. d. nr. 34, vr. 89^a, 94^b, 104^a, 124^b, 130^b, 190^b, 208^a.

⁵³³ TSMA. d. nr. 34, vr. 155^b.

imkân sağlamıştır. Nitekim literatürde doğancılarının genel olarak ortalama kırk kişi oldukları üzerine bir görüş hâkimse de elde edilen bu veriler sayesinde, bilhassa XVI. yüzyıl boyunca tablonun bu şekilde olmadığı anlaşılmaktadır. Böylece XVII. yüzyıl verilerine dayanarak doğancılarının mevcudu hakkında genelleyici bir ifadeden kaçınılmış olmakla birlikte, diğer Birûn doğancı kadroları ile kıyaslandığı vakit çok az sayıda bir nefere sahip oldukları öğrenilmektedir.

3.2.3. Mısır hazinesi bahşişi

Yavuz Sultan Selim'in başarılı savaşları neticesinde Osmanlı İmparatorluğu'na katılan Mısır, çağına göre ciddi bir gelir kaynağına sahipti. Akdeniz ticaretine yönelik limanları ve Nil deltasındaki bereketli toprakları sayesinde önemli gelir kaynaklarına sahip olan Mısır'ın toplanılan vergileri öncelikle bölgenin ihtiyaçlarına ayrılırdı. Eyaletteki harcamalar yapıldıktan sonra her yıl mutlaka 500.000 filori İstanbul'a padişahın şahsi hazinesine gönderilirdi. Mısır paşası tarafından hazırlanan bir alay veya İstanbul'dan gönderilen bir kişinin sorumluluğunda hazine İstanbul'a sevk edilirdi. Saraya ulaştırıldıktan sonra muhtemelen veziriazam tarafından padişaha hazinenin geldiği hakkında bir telhis sunulurdu.⁵³⁴ Bu telhise müteakip sandıklar Hazine iç oğlanları tarafından (Hazine'de hizmet eden doğancı, cüce, dilsiz ve dellaklar da görev alırlardı.) Enderûn'a taşınırdı. Bu süreçte sandıklardaki keselerin ve altınların sayımı yapılır ve sonrasında hazinedarbaşı tarafından irad olarak Enderûn Hazinesi'ne kaydının yapılması için padişaha arz takdim edilirdi. Padişahın kararı doğrultusunda sıklıkla tüm para, hazineye irad olarak alınırdı.⁵³⁵ Ancak, bazı durumlarda paranın beşte birinin Has Oda hazinesine alındığına dair örneklerle de kaynaklarda rastlanmaktadır.⁵³⁶

Bu işlemler tamamlandıktan sonra hazinedarbaşı tarafından ikinci bir arz daha yazılırdı. Taşınması ve sayılması sürecinde görev alan Hazineli oğlanlara bahşiş dağıtılmasını ihtiva eden bu arza padişah tarafından onay verilir ve ardından her bir

⁵³⁴ Aynı şekilde Mısır'dan her yıl doğanların saraya gönderilmesi zorunluluğu da vardı. Bu sebeple her yıl Mısır beylerbeyinin atamış olduğu bir doğancıbaşının nezaretinde saraya gelen bu alay önce veziriazam tarafından karşılanır ve bundan sonra paşa tarafından doğan kafilesinin saraya ulaştığı hakkında padişaha bir telhis gönderilirdi. Padişahın "*ma'lûm-ı hümayûnum olmuştur*" cevabı sonrası getirilen kuşlar iç doğancı oğlanları tarafından teslim alınırdı. Daha sonra da doğancıbaşı tarafından getiren kişilere konumları ölçüsünde bahşişler verilirdi. Bu sebeple gelen hazinenin de aynı prosedürle saraya alınmış olması akla gelen en makul seçenektir. Bkz. TSMA. E. nr. 796/87; TSMA. E. nr. 530/72.

⁵³⁵ TSMA. d. nr. 2352/108.

⁵³⁶ TSMA. d. nr. 34, vr.42^b, 55^b.

Hazineli oğlana bahşış dağıtılırdı.⁵³⁷ Hazinedarbaşı tarafından taksim edilen bu para, XVI. yüzyıl ikinci yarısında sıklıkla şu şekilde dağıtılmıştır:

Tablo 3.10. *Mısır hazinesinin teslimi sonrası dağıtılan bahşış* (TSMA. d. nr. 34, vr. 42^b)

Bahşışı alanlar	Dağıtılan meblağ
Hazinedarbaşı	300 filori
Hazine kethüdası	50 filori
Hazine oğlanlarına	500'er akça

Ancak, bu bahşışte bir süre sonra ufak değişiklikler yapılmıştır. Hazine kethüdasının halefi konumunda olan Hazine Odası'nın eskilerinden güğümbaşı, diğer eski oda oğlanlarından ayrı bir şekilde H. 988/M. 1579 yılında 1000 akça⁵³⁸ almaya başlamıştır. Bu durum XVII. yüzyıl kayıtlarında da varlığını sürdürmüşse de bu dönemde paranın değer kaybı sebebiyle farklı miktarlarda ödemenin yapıldığı göze çarpar. Aynı şekilde güğümbaşı gibi yazıcı da bu dönemde diğer hazinelilerden farklı bir meblağ almaya başlamıştır. Muhtemelen Sultan İbrahim döneminde tutulmuş bir saray defterinde bu bahşış şu şekilde kaydedilmiştir:

Tablo 3.11. *XVII. yüzyılda dağıtılan Mısır hazinesi bahşışı* (TSMA. d. nr. 2013, vr. 15^b)

Bahşışı alanlar	Dağıtılan meblağ
Hazinedarbaşı	300 altın
Hazine kethüdası	250 altın
Güğümbaşı	2000 akça
Yazıcı	2000 akça
Hazineli oğlanlara	1000'er akça
Baltacılara	500'er akça

3.2.4. Bahçe bahşışı

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren kaynaklardan takip edilebilen bahçe bahşışı, Has Oda ağalarına özgü bir gelir kaynağıydı.⁵³⁹ Has Oda'nın kıdemli altı ağasına verilen bu bahşış, ilk defa III. Mehmed döneminde H. 14 Zilhicce 1005/M. 29 Temmuz 1597 tarihinde karşımıza çıkmaktadır. Kapı ağası ve odabaşı olan ağa tarafından takdim edilen arza mukabil dağıtılan bu bahşış,⁵⁴⁰ padişahın has bahçelerinde yetiştirilen ve sonrasında satılan ürünlerin parasından dağıtılırdı. XVII. yüzyıl ikinci yarısında yılda iki defa olmak üzere dağıtılan bahşışin ilki Nevruz'da, diğeri de Kasım ayında taksim edilirdi.⁵⁴¹

⁵³⁷ TSMA. d. nr. 34, vr. 55^b, 97^a; TSMA. d. nr. 2344/183; TSMA. d. nr. 2344/187.

⁵³⁸ Filori cinsinden on yedi filori verilirdi. TSMA. d. nr. 34, vr. 175^b.

⁵³⁹ Kıran, 2015, a.g.k., 41.

⁵⁴⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 225^b.

⁵⁴¹ Bir in'âm defterinde yazlık olarak dağıtılan bahçe bahşışı kaydındaki "bahçe mahsûllerinden virilmesi kanûndur" ifadesi bu görüşü desteklemektedir. Bkz. TSMA. d. nr. 9590, vr. 6^b.

Yüzyılın başından itibaren miktarında hiç bir değişikliğin olmadığı⁵⁴² bu bahşişin taksimi şu şekilde yapılmıştır:

Tablo 3.12. *III. Mehmed ve I. Ahmed devrinde dağıtılan bahçe bahşişleri (TSMA. d. nr. 34, vr. 225^b, 236^a)*

Bahşişi alanlar	Dağıtılan meblağ
Kapı ağası/Odabaşı	400 filori
Silahdar ağa	150 filori
Çukadar ağa	140 filori
Rikabdar ağa	130 filori
Doğancıbaşı	100 filori
Dülbend gulamı	100 filori

Kaynaklarda IV. Mehmed dönemine kadar takip edebildiğimiz bu bahşiş, ilerleyen dönemlerde muhtemelen kaldırılmıştır. Zira XVIII. yüzyıla ait hesap defterleri ve in‘âmât kayıtlarında bahçe bahşişi ile ilgili herhangi bir veriye rastlanılmamaktadır.

3.2.5. Cülûs bahşişi

Arapça oturmak anlamına gelen cülûs kelimesi hükümdarların ve bilhassa Osmanlı şehzadelerinin tahta çıkması için kullanılan bir tabirdir. Osmanlı padişahları erken dönemlerden itibaren cülûsları sonrasında kapıkulu halkına, merkez kadrolarına ve üst düzey devlet adamlarına bahşiş namında paralar dağıtırlardı. Cülûs bahşişi olarak kayıtlarda rastlanılan bu paranın ilk örneği Yıldırım Bayezid’in tahta çıkarılması sonrasında verilmişti. Zorlu bir mücadelenin kazanılması ve savaşın hemen sonrasında savaş alanında padişahın öldürülmesi sebebiyle muhtemel bir otorite boşluğunun oluşmaması adına devlet adamları tarafından hemen şehzade Bayezid tahta geçirilmiş ve kardeşi Yakup Çelebi taht mücadelesine girişmemesi için derhal boğdurulmuştur. Ancak, sürecin hızlı ilerleyişi ve ordu ile üst düzey devlet erkânı arasında çıkabilecek herhangi bir muhalif çekişmenin önünün alınması amacıyla ilk defa bu sırada cülûs bahşişi dağıtılmıştır.⁵⁴³ Ancak, bu bahşiş, II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde adet-i kadime olarak anılmaya ve her padişahın dağıtması gereken zorunlu bir eyleme evrilmiştir.

Esasında, cülûs bahşişi dağıtımını salt Osmanlı’ya özgü bir durum olarak görmemek lazımdır. Nitekim selefi ve çağdaşı devletlerde de hükümdarların tahta çıkmasının ardından bahşişler dağıtılmıştı. Örneğin, aynı dönemde Mısır ve Suriye’ye hükmeden Memlûk hükümdarları zamanında maaşlı askerlere *nafakatülbi’a* ismiyle bahşişler dağıtılmaktaydı.⁵⁴⁴ Ancak, cülûs bahşişi bazı dönemlerde Osmanlı hazinesi için

⁵⁴² TSMA. d. nr. 2013, vr. 16^a; TSMA. d. nr. 9590, vr. 6^b.

⁵⁴³ A. Özcan (1993). Cülûs. *DİA*, 8, İstanbul: TDV, s. 108-109,112.

⁵⁴⁴ Uzunçarşılı, 1988, **a.g.k.**, 303; Özcan, 1993, **a.g.k.**, 112.

ciddi bir yük oluşturmaya başlamıştır. Öyle ki, XVII. yüzyılda sürekli değişen padişahlar sebebiyle hazineden sıklıkla cülûs bahşişi çıkarılmak zorunda kalınmıştır. Hatta IV. Murad'ın cülûsu sonrasında hazinedeki nukud azlığı sebebiyle saraydaki altın ve gümüş kap kaçaklar eritilerek para kestirildiği dahi olmuştur.

II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasına kadar I. Abdülhamid ve III. Selim hariç her padişah cülûs bahşişi dağıtmıştır. Ancak, eskilerin yerine modern kurumların ve devlet idaresinde yeni adetlerin oluşturulması sürecinde cülûs bahşişi adı altında artık herhangi bir bahşiş dağıtılmamıştır. Sadece II. Abdülhamid, masrafı Hazine'den karşılanmamak kaydıyla şahsî mal varlığından 60.000 altın dağıtmışsa da sonraki padişahlarda bu duruma rastlanılmamaktadır.⁵⁴⁵

Padişahın kapı halkından olmaları sebebiyle iç oğlanları diğer tüm saraylılarla birlikte cülûs bahşişi alırlardı. Oğlanların kıdemi ve tecrübesi esas alınarak dağıtılan bu para, XVI. ve XVII. yüzyıllarda küçük değişikliklerle varlığını korumuştur. Örneğin H. 16 Cemaziyevvel 1003/M. 27 Ocak 1595 tarihinde tahta çıkan III. Mehmed döneminde dağıtılan cülûs bahşişi şu şekilde tevzi edilmiştir.

Tablo 3.13. *III. Mehmed'in cülûsu sonrası dağıtılan bahşiş (TSMA. d. nr. 34, vr. 180^b)*

Bahşişi alanlar	Dağıtılan meblağ
Kapı ağası ma' Odabaşı	850 filori
Hazinedarbaşı	430 filori
Kilercibaşı	260 filori
Sancaktan gelen Kilercibaşına	260 filori
Saray ağası	130 filori
Silahdar Ağa	150 filori
Sancaktan gelen silahdara	150 filori
Çukadar ağa	140 filori
Sancaktan gelen çukadara	140 filori
Rikabdar ağa	130 filori
Sancaktan gelen rikabdara	130 filori
Doğancibaşı	120 filori
Sancaktan gelen doğancibaşı	120 filori
Dülbend gulamı	100 filori
Sancaktan gelen dülbend gulamı	100 filori
Miftah gulamı	90 filori
Büyük Ağa bi-zebâna	80 filori
Odada dört nefer	80'er filori
Odada otuz altı nefere	60'ar filori
Hazine kethüdasına	260 filori
Kiler kethüdasına	80 filori
Büyük Oda kethüdasına	50 filori
İmam Efendi hazretlerine	50 filori
Büyük Oda hocasına	25 filori
Küçük Oda hocasına	25 filori
Teberdarlar hocasına	20 filori

⁵⁴⁵ Özcan, 1993, **a.g.k.**, 112-113.

Tablo 3.13.(Devam) *III. Mehmed'in cülûsu sonrası dağıtılan bahşîş (TSMA. d. nr. 34, vr. 180^b)*

Darüssaade ağalarına	1500 filori
Hazine ve Kiler ve Büyük Oda seferlilerine	28'er filori
Hazine'de on sekiz nefer cüceye	20'şer filori
Hazine'de on dört nefer bî-zebâna	25'er filori
Kapu ağalarına	40'ar filori
Büyük Oda seferlü cüce ve dilsizlerine	17'şer filori
Büyük Oda oturaklu oğlanlarına ve cücelerine ve dilsizlerine	8'er filori
Teberdarlar kethüdasına	25 filori
Teberdarlar bölükbaşısına	23 filori
Sair teberdarlara ki 103 neferdir	17'şer filori
Küçük Oda oturaklusuna	8'er filori
Ve sancaktan gelen teberdarlar kethüdasına	25 filori

Önceki hükümdar III. Murad ile yerine geçen III. Mehmed'in oğlan kadrosunun birlikte yer aldığı bu veri, Osmanlı saray teşkilatındaki son *sancaklı* iç oğlanlarının da yer aldığı bir dönemin verilerini barındırır. Şehzade kapısının devlet kapısı statüsüne ulaşması sürecinde önceki padişahın hizmetli kadrosuyla aynı kıdemi paylaşıyor olan bu kişiler, *sancaklı* sıfatıyla deftere kaydedilmişlerdir. Ancak, I. Ahmed'in sancağa çıkmadan tahta cülûsu hâlihazırdaki iç oğlanı kadrolarının yeni padişahın kadroları olarak dönüşümüne sahne olmuştur. I. Ahmed, tahta geçtikten bir süre sonra hazineden yüz kırk bir kese çıkarılmış ve kul in'âmı adıyla cülûs bahşîşi dağıtılmıştır. Bu paranın sadece on dört bin dokuz yüz otuz beş filorisi iç halkına yani Enderûn ve Harem sahasına tevzi edilmiştir.⁵⁴⁶

Elimizde mevcut olan bir diğer kayıt ise Sultan İbrahim dönemine aittir. Ödenen miktarda çok fazla değişiklik görülmeyen bu dönem, XVI. yüzyıl sonlarında dağıtılan meblağ ile ortalama aynıdır.⁵⁴⁷

Tablo 3.14. *Sultan İbrahim'in cülûsu sonrası dağıtılan bahşîş (TSMA. d. nr. 2013, vr. 3^a; Kıran, 2015, a.g.k., 40-41)*

Bahşîşi alanlar	Dağıtılan meblağ
Kapı Ağası	250 altın
Hazinedarbaşı	250 altın
Has odabaşı	250 altın
Darüssaade ağası	250 altın
Kilercibaşı	220 altın
Saray ağası	150 altın
Silahdar ağa	150 altın
Çukadar ağa	140 altın
Rikabdar ağa	130 altın
Doğancibaşı	120 altın

⁵⁴⁶ TSMA. d. nr. 34, vr. 234^a.

⁵⁴⁷ TSMA. d. nr. 2013, vr. 3^a.

Tablo 3.14. (Devam) *Sultan İbrahim'in cülûsu sonrası dağıtılan bahşiş (TSMA. d. nr. 2013, vr. 3^a)*

Dülbend gulamı	100 altın
Has odalılara nefer başına	2000 akça
Hazine kethüdası	100 altın
Kiler kethüdası	80 altın
Saray kethüdası	80 altın
Küçük Oda kethüdası	50 altın
Kapu oğlanları nefer başına	2000 akça
İmam efendi	50 altın
Hazineli, Kilerli, Seferli, Büyük ve Küçük odalılara ve Teberdarlara nefer başına	1000 akça

3.2.6. Hazine mezadı ve düğün bahşişleri

Enderûn Hazinesi'nde farklı maddî değere sahip eşyalar bulunurdu. Bu eşyaların rutubet sebebiyle zarar görmeden önce satılıp nakde çevrilmesi amacıyla belli dönemlerde hazinedarbaşı tarafından mezat tertip edilirdi. Süreç ise genellikle şu şekilde işlemekteydi: Padişahın izniyle bezirgânbaşı tarafından satılacak olan eşyalar tek tek incelenir ve bedelleri tespit edilirdi. Akabinde birçok koşum takımı, hançer, altın kaplama kılıç, kaftan, gösterişli kürkler, kemerler, sarıklar ve buna benzer tüm eşyalar kıymetleri oranında önce merkezdeki devlet adamlarına ve sonrasında Enderûn sahasındaki iç oğlanlarına, hadım ağalara ve teberdarlara oda oda dolaştırılmak suretiyle satılırdı. Kalanlar ise Bedesten'e gönderilir ve belli bir fiyat üzerinden satışa sunulurdu. Elde edilen para ise hazineye gelir olarak kaydedilirdi.⁵⁴⁸ Sürecin sonunda ise padişah

⁵⁴⁸ J. B. Tavernier, eski hazinedarbaşı ve bir Hazineli oğlandan edindiği bilgiyle kaleme aldığı eserinde bu süreci şu şekilde aktarır: "... Sandıklarda padişahın hizmetinde kullanılmaya layık olmayan birçok eşya bulunduğunu ve nem ya da toz nedeniyle bozulmalarına meydan vermeden bunların elden çıkarılması gerektiğini padişaha bildirir. Padişah, hazinede tutmaya layık görülmeyen parçaların satılmasına izin verir. Bunun üzerine, bu konuda çok bilgili olan bezirgânbaşı çağrılır. Bezirgânbaşı, Hazine Koğuşu iç oğlanlarının gözü önünde her parçaya değer biçer ve bu değer gerçek değerinin yarısından fazla olmaz. Bütün değerli mücevherler ve bütün değerli taşlar hazinede kalır. Yalnızca daha değersiz parçalar satışa sunulur, ne var ki, bunlar da çok para eder: örneğin koşul takımları, hançerler, altın kaplama kılıçlar, giysiler, gösterişli kürkler, kemerler, sarıklar ve buna benzer diğer eşyalar. Her parçaya değer biçildikten sonra, hazinedarbaşı iyi geçinmek istediği saray ricaline gönderilmek üzere en güzel parçaları ayırır ve bu parçalar biçilen değer üzerinden satılır. Söz konusu kişiler, biçilen değer çok düşük olduğunu bildikleri için, kendilerine gönderilen parçaları satın alır ve ücretini seve seve öderler. Geri kalan parçalar, biçilen değer üzerinden iç oğlanlarına dağıtılır. İç oğlanları beğendikleri parçaları alıkoyar, geri kalanları satılmak üzere helvacılar aracılığıyla İstanbul'a gönderir ve aldıkları fiyata oranla yüzde yüz kazanç elde ederler. Ayrıca, helvacıların da kazanç sağladıklarını unutmamak gerekir.

Böyle bir satış gerçekleştiğinde, Yahudiler saray kapısı önünde nöbet tutmaya başlar, ama kapıcılardan sopa yememek için kapıya çok yaklaşmazlar. Elllerinde duka ve real dolu keseler, helvacıları bekler ve onlarla sıkı bir pazarlığa girerler. Satışlar ancak iki yılda bir yapılır ve en düşüğü beş yüz bin ekün değerinde olur. Kimilerinin sekiz yüz bin eküyü bulduğu bile görülmüştür. Bu miktar önce padişaha bildirilir; padişah paranın hazineye götürülmesini, hazinedarbaşı ve hazine koğuşu iç oğlanlarına dağıtılmak üzere on beş-yirmi kese getirilmesini buyurur. Padişah aslında onların bu satıştan elde ettikleri kazancı bilir, ama kendi yüceliğini kanıtlamak için söz konusu ihsanı yapmayı da uygun bulur; çünkü bütün bu kazançların önünde sonunda hazineye geri döneceğini bildiğinden, yapılanlara göz yumar." Bkz. Tavernier, 2014, **a.g.k.**, 103-104. Ayrıca bkz. Withers, 2010, **a.g.k.**, 86.

tarafından Hazine oğlanlarına hizmetlerinin karşılığı olarak bahşiş verilmesi buyrulurdu. Bundan başka, sultanların vezirlerle evlenecekleri zaman çeyizleri; şehzadelerin sünnetleri sırasında kullanılacak sandıklar ile eşyaları hazırladıkları için de Hazine oğlanlarına düğün in'âmı adı altında bahşiş verilirdi.⁵⁴⁹ XVII. yüzyılda Hazine oğlanlarının aldığı bu iki bahşiş şu şekilde taksim ediliyordu:

Tablo 3.15. *Hazine oğlanlarına dağıtılan mezad ve düğün bahşişleri (TSMA. d. nr. 2013, vr. 13^a, 36^b; Kıran, 2015, a.g.k., 42-43.)*

Hazine oğlanları	Hazine mezadı in'âmı	Düğün in'âmları
Hazinedarbaşı	Bir samur kaplı serâser üst	200 altın
Hazine kethüdası	Bir samur kaplı serâser üst	150 altın
Güğümbaşı	-	50 altın
Yazıcı	-	45 altın
Miftah gulamı	-	40 altın
Diğer eski Hazineli	Bütün eskilere birer elbiselik kumaş	25'er altın
Geriye kalan oğlanlara (Dilsizlere ödeme yapılmazdı.)	1000'er akça	1000'er akça

3.2.7. Donanma (şenlik) in'âmları

Enderûn'da bulunan iç oğlanları, teberdarlar ve ak ağalar yılın belli dönemlerinde zamanlarının keyifli ve yararlı geçebilmesi adına oda oda şenlikler tertip ederlerdi. Sessizliğin kutsiyet boyutunda kabul edildiği Enderûn sahası⁵⁵⁰ böyle anlarda bir eğlence alanına dönüşürdü. Bu şenliklerde yarışmalar düzenlenir, danslar edilir, yemekler yenir ve her bir kişi sahip olduğu sanatsal maharetini sergileme fırsatı bulurdu. Bu sırada padişah da hazır bulunur⁵⁵¹ ve oğlanların gelişimini, sadakatlerini ve yeteneklerini gözleme şansına erişirdi. Sadece tertip eden odanın oğlanları değil diğer odanın oğlanları da bu şenliklere katılırdı. Bu anlarda yapılan yarışmalarda yahut sanatını icra ettiği vakitlerde oğlanlara padişah tarafından hususî bahşişler dağıtılırdı. Örneğin, H. 18 Zilhicce 995/ M. 19 Kasım 1587 tarihinde Hazine oğlanları şenlik tertip etmiş ve bu şenliğe III. Murad'da katılmıştır. Padişah, şenlik sırasında maharetini sergileyen oğlanlardan kethüdaya 40 filori, bir dilsiz otuz filori, yirmi dokuz nefere yirmi beşer filori, iki Küçük odalı dilsiz on beşer filori, Helvacı (Kiler oğlanı) Abdi'ye on beş filori, bir teberdara on üç filori ve bir kapıcıya da on dört filori ihsanda bulunmuştur.⁵⁵²

⁵⁴⁹ TSMA. d. nr. 2013, vr. 36^b.

⁵⁵⁰ Ralamb, 2013, a.g.k., 85; Bobovius, 2013, a.g.k., 73-74.

⁵⁵¹ TSMA. d. nr. 34, vr. 175^b.

⁵⁵² TSMA. d. nr.34, vr. 113^a. Aynı dönemde yapılan diğer şenlik in'âmları için bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 111^a, 113^a, 114^a, 175^b.

Bu eğlenceler XVII. yüzyılda da yapılmıştır. Muhtemelen aynı şekilde tertip edilen bu eğlencelerde ise padişah tarafından şenliği düzenleyen oda oğlanlarına şu şekilde bahşiş dağıtılmıştır:

Tablo 3.16. XVII. yüzyılda Hazine ve Kiler oğlanlarına dağıtılan şenlik in'âmları (TSMA. d. nr. 2013, vr. 30^b)

Hazine Odası	Dağıtılan meblağ	Kiler Odası	Dağıtılan meblağ
Hazinedarbaşı	Samur kaplı bir serâser nimtan	Kilercibaşı	Bir samur kaplı kadife nimtan
Hazine kethüdası	Samur kaplı bir nimtan	Kiler kethüdası	Bir kadife nimtan
Güğümbaş	40 altın ve bir serâser donluk	Dört nefer eskiye	Dört donluk atlas ve biner akça
Yazıcı	39 altın ve bir serâser donluk	Geriye kalan neferlere	Biner akça
Miftah gulamı	30 altın ve bir kumaş	-	-
Sazendebaşı	30 altın ve bir donluk kumaş	-	-
Yedi nefer eski	7 atlas donluk ve yirmi beşer altın	-	-
Geriye kalan neferlere (ağa dilsizler almazlar)	On yedişer altın ve...	-	-

Genelde Enderûnlular özelde ise oğlanlar arasında tanışma, birliktelik, bağlılık ve daha doğru bir ifadeyle yoldaşlık zeminin oluşmasında etkili olan bu şenlikler uzun bir zaman yapılmıştır. Sanatlarını sergiledikleri, padişah nazarında benimsendikleri ve hâlihazırdaki zamanlarının yararlı geçtiği bu anlar, oğlanların saraya alıştıkları veya daha doğru bir ifadeyle bulundukları yeri benimsedikleri bir sürecin önemli aşamalarından biri olarak görülmelidir.

3.2.8. Has odalıların bahşişleri

Has Oda ağalarına yılda iki defa kanun üzere bahşiş dağıtılırdı. Bahşişlerin ilki sıklıkla Rebiülevvel ayında⁵⁵³ diğeri ise Şevval ayında verilirdi. Has Odabaşı tarafından taksim edilen bu bahşiş, Has odalıların haricinde kıdemli dilsizlere, cücelere, hazine ve kiler kethüdalarına da dağıtılırdı. Ancak, bu kişiler genellikle Şevval'de yani Ramazan Bayramı'nda çıkarılan bahşişten pay alırlardı.⁵⁵⁴

Aslında, bu bahşiş, farklı dönemlerde değişik meblağlarda dağıtılmıştır. Örneğin, H. Rebiülevvel 984/ M. Mayıs-Haziran 1576 tarihinde silahdara yüz otuz filori, çukadara yüz yirmi filori, rikabdara yüz on filori, dülbend gulamına doksan ve doğancıbaşına

⁵⁵³ Ödemenin Rebiülahir ayına sarktığı da olurdu. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 19^a.

⁵⁵⁴ TSMA. d. nr. 10457/15, vr. 1^b; TSMA. d. nr. 34, vr. 30^b, 32^a, 44^b, 46^b, 47^a, 95^a, 99^b, 103^b, 110^b, 116^a, 120^a, 128^b, 129^a, 146^a, 155^b, 166^b, 177^b, 187^b, 196^b, 232^b, 233^b.

seksen filori, Hazine ve Kiler kethüdalarına da ellişer filori olarak verilmiştir.⁵⁵⁵ Ancak ilerleyen dönemlerde ağaların aldıkları meblağ ortalama yirmi filori arttırılmıştır. Kalabalık bir kadronun aldığı bu bahşişin taksimi XVI. yüzyıl ikinci yarısında şu şekilde yapılıyordu:

Tablo 3.17. *H. 996/M. 1587-1588 yılında dağıtılan padişah ihsanları (TSMA. d. nr. 34, vr. 116^a, 120^a)*

Bahşiş alanlar	Rebiülevvel	Şevval
Kapı ağası	300 filori	300 filori
Silahdar	150 filori	150 filori
Çukadar	140 filori	140 filori
Rikabdar	130 filori	130 filori
Dülbend gulamı	100 filori	100 filori
Doğancıbaşı	100 filori	100 filori
Beş Oda oğlanına	80'er filori	80'er filori
Yirmi dokuz Oda oğlanına	60'ar filori	60'ar filori
Hazinedarbaşı	-	150 filori
Kilercibaşı	-	100 filori ve bir serâser
Saray ağası	-	100 filori
Hazine kethüdası	80 filori	80 filori
Kiler kethüdası	60 filori	60 filori
Büyük Oda kethüdası	50 filori	50 filori
Acem-zâde	50 filori	-
Hasan Cüce/Hacı Hasan	30 filori	30 filori
Zeyrek Ağa'ya	30 filori	35 filori
Cafer Cüceye	15 filori	-
Mehmed Cüce	-	30 filori
Otuz bir nefer (kapı) ağaya toplam	-	930 filori
Hazineli bir müezzine yirmi beş, bir nefere yirmi ve iki nefere on beşer filoriden toplam	-	75 filori
Kilerli bir müezzine yirmi beş ve iki nefere on beşerden toplam	-	55 filori
Büyük odalı beş nefer müezzine on beşerden ve on dört nefere otuzardan toplam	-	215 filori

⁵⁵⁵ TSMA. d. nr. 34, vr. 19^a, 30^b. Hazine kethüdasına H. 986 yılının Şevval ayında 55 filori verilmiştir. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 42^a.

Tablo 3.17. (Devam) *H. 996/M. 1587-1588 yılında dağıtılan padişah ihsanları (T SMA. d. nr. 34, vr. 116^a, 120^a)*

Küçük Oda'da on dört nefer mescidçiye ve on altı müezzine onardan toplam	-	300 filori
Galata ağası	-	50 filori
Paşa Sarayı ağası	-	50 filori
Bimarhâne'de baş ağaya otuz ve ... Ağa'ya yirmişerden toplam	-	105 filori
İmam Efendi	-	100 filori
Altı nefer dilsiz	260 filori	-
İki nefer dilsiz	-	60 filori

Koçi Bey tarafından kaleme alınan risalede yılda iki defa dağıtılan mevlidiye ve sazende hil'atından bahsedilir. Dağıtıldığı tarihlerin benzer olması bu bahşişin XVII. yüzyılda mevlidiye ve sazende hil'atı şeklinde anılmaya başladığını gösterir. Ancak, Şevval ayında dağıtılan sazende hil'atı, bu dönemde nakit olarak değil kumaş olarak tevzi edilmekteydi. Has Oda ağalarına üç farklı kumaş şeklinde dağıtılan bu in'âmdan anahdar oğlanından aşağı Has odalı eskiler üçer kârhâne hil'at ve kumaş; geriye kalan Has odalılar da üçer âlâ hil'at şeklinde pay almışlardır. Hazine ve Kiler eskilerine birer sazende hil'atı, tüm sazendelere birer hil'at, cücelerden Hazine baş cüceye üç kumaş, geriye kalanlara ise ikişer kumaş; Hazine ve Seferli dilsizlere de bu dönemde üç parça kumaş şeklinde bu atıye verilmiştir.⁵⁵⁶

3.2.9. Nisan yağmuru bahşişi

Kiler Odası oğlanlarına mahsus bir bahşiş olan Nisan yağmuru bahşişi, XVII. yüzyıldan itibaren kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Eski bir Melâmî âdeti olan bu eylem, sarayda Kiler oğlanları tarafından icra edilirdi. Sehpaların üzerine koydukları kâse ve tabaklara toplanan yağmur suları, daha sonra bahsi geçen oğlanlar tarafından sürahilere doldurulurdu.⁵⁵⁷ Doldurma işlemi tamamlandıktan sonra ise sürahiler Has odalılara verilir ve akabinde kiler kethüdası tarafından padişaha bir arz sunulurdu. Adet olan eylemin yerine getirilmesi münasebetiyle her Kiler oğlanına bahşiş verilmesinin

⁵⁵⁶ Koçi Bey, 2008, **a.g.k.**, 106.

⁵⁵⁷ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 284.

ricasını ihtiva eden bu arz, padişah tarafından onaylanır⁵⁵⁸ ve sonrasında hazineden bahşiş çıkarılırdı.

Toplanan Nisan yağmuru suları Has Odalı ağalar tarafından Hırka-i Şerif'in yıkanması amacıyla kullanılıyordu. Bu süreci IV. Murad'ın oğlanlarından Albertus Bobovius (Santurî Ali Ufki Bey) şu şekilde aktarmaktadır:

“Nisan ayında Kiler’de görevli iç oğlanları yağmur sularını biriktirirler ve Muhammed’in giysisini (Hırka-i Şerif) bu suya batırıp ıslatırlar, sonra da suyunu sıkırlar ve küçük şişelere doldururlar. Bu şişeler, gerek Konstantinopolis içinde, gerekse dışarıda görevli olan önemli kişilere değerli bir armağan olarak gönderilir...”⁵⁵⁹

Tayyâr-zâde Atâ Bey, bu bahşişi *nisan suyu akçası* adıyla eserinde anarken XVII. yüzyıla ait bir in‘âmât defterinde bahşişin adı *kiler in ‘âm-ı hümayûnu* adıyla anılmaktadır. Ayrıca, bahsi geçen bu defterde kilercibaşının bahşişten pay almadığı da görülür. XVII. yüzyılda nisan yağmuru bahşişi için kiler kethüdasına bir serâser kaftan giydirilmekte, diğer oğlanlara ise nakit olarak (biner akça) ödeme yapılmaktaydı.⁵⁶⁰

3.2.10. Buhur suyu bahşişi

Hazineli oğlanlar tarafından padişahın nefsi için her yıl el yağı (ban yağı)⁵⁶¹, buhur suyu ve pul buhuru hazırlanarak Has Oda ağalarına teslim edilirdi. Günlük krem olarak kullanılmasının yanı sıra kokusu için de tercih edilmiş olan bu ürünler belli dönemlerde hazinedarbaşı aracılığıyla takdim edilmekteydi. Padişahın ağaları tarafından bu mamuller teslim alındıktan sonra Hazineli ağa ve oğlanlara kanun üzere bahşiş verilmesi buyurulurdu. Örneğin, H. 22 Rebiülevvel 995/M. 2 Mart 1587 tarihinde hazırladıkları ürünleri padişaha takdim eden hazinedarbaşı ve kethüdaya bir samur kaplı kürk, güğümbaşına otuz filori ve diğer eskilere de on dört ile on beşer filori arasında meblağ dağıtılmıştır. Hazırlanması sürecinde hizmet eden diğer oğlanlara da toplam yirmi bin akça tevzi edilmiştir.⁵⁶² H. 16 Cemaziyelevvel 1000/M. 29 Şubat 1592 tarihinde dağıtılan buhur suyu bahşişinden ise hazinedarbaşı iki yüz filori, hazine kethüdası yüz filori,

⁵⁵⁸ TSMA. d. nr. 2344/185.

⁵⁵⁹ Bobovius, 2013, **a.g.k.**, 60.

⁵⁶⁰ TSMA. d. nr. 2013, vr. 15^b.

⁵⁶¹ XVI. yüzyılda üç madde hazırlanıp takdim edilirken bu durum ilerleyen yıllarda sadece el yağı ile sınırlı kalmıştır. Bkz. TSMA. d. nr. 2344/184; TSMA. E. nr. 795/19; Ayrıca bazı zamanlar ban yağının Kiler oğlanları tarafından hazırlanıp takdim edildiği de görülür. Bkz. TSMA. d. nr.34, vr. 95^b.

⁵⁶² TSMA. d. nr. 34, vr. 116^a.

güğümbaşı yirmi filori ve yazıcı da on beş filori almıştır.⁵⁶³ Hangi padişah döneminde ortaya çıktığı bilinmeyen bu adet Tayyâr-zâde Atâ'dan öğrendiğimiz kadarıyla geç dönemlerde Seferli oğlanlarının sorumluluğuna bırakılmıştır.⁵⁶⁴

3.2.11. Taht-ı şerif in'âmı

Resmî kaynaklarda taht-ı şerif in'âmı adıyla anılan bu bahşiş, genellikle Has Oda ağalarından peşkir oğlanı, miftah gulamı, kahvecibaşı, sarıkcıbaşı ve Has odalı bazı ağalar ile sarıkcı şakirdlerine ve on nefer kiler oğlanına verilmiştir. XVII. yüzyıl sonlarına doğru kaynaklarda rastlanan bu bahşiş, yazılan arza mukabil hazineden çıkarılır ve taksim edilirdi. Genellikle Şevval ayında yıllık olarak dağıtılan taht-ı şerif in'âmı, Has Oda'nın geri planındaki ağalarının bir gelir kaynağı olarak göze çarpmaktadır.⁵⁶⁵

3.2.12. Hazine seyri bahşişi

Osmanlı padişahlarının harcamaları için Enderûn sahasında iki ayrı hazine bölümü vardı: Bunlardan ilki İç Hazine olarak da bilinen Enderûn Hazinesi, diğeri ise Has Oda ağalarının kontrolünde olan Has Oda hazinesidir. Bu iki ayrı hazine, belirli aralıklarla padişahlar tarafından denetlenir yahut oğlanlar tarafından yeni padişaha mekânın tanıtılması amacıyla gezdirilirdi.⁵⁶⁶ Bu süreçte gezilecek olan hazine dairesinin oğlanları tarafından binanın temizliği yapılır, sandıklardaki eşyalar ve keseler son kez kontrol edilirdi. Daha sonra ise padişah, yanında oda ağalarıyla binaya gelir ve incelemede bulunurdu. Bu sürecin sonunda padişah tarafından hangi hazine dairesi gezildiyse o hazinenin oğlanlarına ve yanında gelen ağalara bahşiş verilirdi.⁵⁶⁷ Ancak, dağıtılacak olan bu para ağa ve oğlanların derecesine göre değişiklik gösterirdi. Örneğin H. 6 Muharrem 991/ M. 30 Ocak 1583 tarihinde III. Murad tarafından gezilen Has Oda hazinesinin teftişi tamamlandıktan sonra padişahın emriyle iç hazineden hazine kethüdası tarafından bahşiş çıkarılmıştır. Has odalılarının her birine verilen bu bahşiş şu şekilde taksim edilmiştir:

⁵⁶³ TSMA. d. nr. 34, vr. 157^a. Buhur suyu İn'âmı I. Mustafa döneminde biner akça şeklinde dağıtılmıştır. Bkz. TSMA. d. nr. 183, vr. 8^b.

⁵⁶⁴ Tayyâr-zâde Atâ, 2010, **a.g.k.**, 284.

⁵⁶⁵ TSMA. d. nr. 31, vr. 6^b; TSMA. d. nr. 28.

⁵⁶⁶ C. Orhonlu (1998). Hazine. *DİA*, 17, İstanbul: TDV, s. 130.

⁵⁶⁷ TSMA. d. nr. 34, vr. 55^b.

Tablo 3.18. *III. Murad'ın Has Oda hazinesini teftişi sonrası dağıtılan bahşiş* (TSMA. d. nr. 34, vr. 72^a)

Bahşişi alanlar	Dağıtılan meblağ
Odabaşı	300 filori
Silahdar	150 filori
Çukadar	120 filori
Rikabdar	110 filori
Doğancıbaşı	80 filori
Dülbend gulamı	90 filori
Üç nefer	80'er filori
27 nefer Has odalı	60'ar filori

H. 14 Ramazan 1003/ M. 23 Mayıs 1595 tarihinde III. Mehmed'in Has Oda hazinesini denetlemesinin ardından ise Has odalılara ve yanında bulunan kapı ağasına şu şekilde bahşiş dağıtılmıştır:⁵⁶⁸

Tablo 3.19. *III. Mehmed'in Has Oda hazinesini teftişi sonrası dağıtılan bahşiş* (TSMA. d. nr. 34, vr. 187^a)

Bahşişi alanlar	Dağıtılan meblağ
Kapı ağası	400 filori
Silahdar	150 filori
Çukadar	140 filori
Rikabdar	130 filori
Doğancıbaşı	100 filori
Dülbend Gulamı	100 filori
Miftah gulamı	90 filori
Dört nefer Has odalıya	80'er filori
Otuz iki nefere	60'ar filori

Aynı şekilde padişah tarafından Enderûn Hazinesi gezildikten sonra da hem Hazine oğlanlara hem de padişahın yanında refakat eden ağalara bahşiş ve kumaş dağıtıldı. Örneğin, III. Murad H. 13 Zilkade 988/ M. 20 Aralık 1580 tarihinde Enderûn Hazinesi'ne girip hazinenin bodrumunu gezdikten sonra Hazine oğlanları ile yanındaki ağalara bahşiş (toplam üç bin yüz yetmiş iki filori) dağıtılmasını buyurmuştur.⁵⁶⁹ Babası gibi III. Mehmed de Has Oda hazinesini denetledikten bir hafta sonra iç hazinenin bodrumuna girmiş ve bu ziyareti sonrası yanındakiler ile Hazine oğlanlarına toplamda üç bin iki yüz yetmiş yedi filori ihsanda bulunmuştur.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ Ayrıca bu kişilerden bazılarının da üçü serâser olmak üzere toplamda on üç elbiselik kumaş dağıtılmıştır. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 187^a.

⁵⁶⁹ Ayrıca, Kanunî Sultan Süleyman döneminden itibaren hazine kethüdalarına birer serâser dolama verildiğini de bilmekteyiz. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 55^b.

⁵⁷⁰ TSMA. d. nr. 34, vr. 187^a.

SONUÇ

Bitinya bölgesinde farklı sosyal grupların katılımıyla kurulan ve kısa süre zarfında önemli başarılar elde ederek genişleyen Osmanlı Devleti, merkez ve taşrada görevlendireceği sadık bireylere ihtiyaç duymaktaydı. İlk dönemlerde fethedilen bölgenin eski idarecilerinin ve fatihlerin görevlendirilmesiyle bu boşluk doldurulmuştu. Ancak, bu kişilerden farklı özelliklere sahip merkezde ve taşrada padişahın mutlak egemenliğini tesis edecek sadık, itaatkâr ve güvenilir bireylere ihtiyaç duyuluyordu. Bu amaçla selefi olan devletlerdeki gibi kul asıllı kişileri istihdam etmeye başlayan Osmanlı padişahları, devletteki mutlak egemenliğini tesis edebilecek kişilere sahip olmuştur.

Kul asıllı kişiler Osmanlı Devleti'nin idarî ve askerî sahasında yoğun bir şekilde istihdam edilmişti. Farklı ocaklar ve odalar etrafında hizmet eden ve bir süre sonra devletin üst makamlarına getirilen bu bireyler arasında iç oğlanı kökenli olanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Padişahın saray içi ve dışı işlerini yürüten, onun adına diyalog kanalı oluşturarak iletişimini sağlayan, gelir-gider kayıtlarını tutan ve günlük ihtiyaçlarını karşılayan bu zümre, aslında Enderûn'un en itibarlı grubuydu. Babüssaade ağaları ve zülüflü baltacılarla birlikte padişaha hizmet eden bu kişiler yedi farklı odada örgütlenmişlerdi. Türk ve İslam öğretileri kazandırılması amacıyla oluşturulan Büyük ve Küçük odalarda eğitimleri ile ilgilenen ve kişisel gelişimlerini tamamlayan iç oğlanları, üst odalarda oluşan gedik boşluklarını doldurmak için terfi ederlerdi. Alt odalarda giymiş oldukları dolamadan dolayı dolamalı olarak da adlandırılan bu kişiler Seferli Odası, Doğancı Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda'ya yükselerek kaftanlı oğlanlar arasına alınırlardı. Hiyerarşik bir gösterge olan kaftanı giyerek yeni odalarında hizmet etmeye başlayan bu gençler, farklı sorumluluklar alarak hükümdarın ihtiyaçlarını karşılarlardı. Örneğin, Doğancı Odası, padişahın av işlerinden ve avcı kuşlarından sorumluydu. Seferli Odası, padişahın elbiselerinin temizliğinden ve sefer sırasında ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü. Kiler Odası, padişahın ve Harem'in yiyecek ve içeceğinin temininden, Hazine Odası ise iç hazinenin harcamalarından ve kayıtlarından mesuldü.

Bu odalar arasında padişahın hususî hizmeti için oluşturulmuş Has Oda, işlevi ve itibarı noktasında diğerlerinden ayrılmaktadır. Günün her saati padişahın etrafında hizmet eden, onun adına iletişim kurup, bahşişler dağıtan ve bireysel ihtiyaçlarını karşılayan oğlanların bulunduğu bu oda, aynı zamanda kutsal emanetlerin de yer aldığı bir bina yapısına sahipti.

Esasında, iç oğlanları dört alt gruptan oluşuyordu. Bunlar sırasıyla ağa, kethüda, eski ve oğlan grubuydu. Başta silahdar ağa olmak üzere çukadar, rikabdar, doğancıbaşı, dülbend oğlanı ve miftah gulamının oluşturduğu ağa grubu, sarayın en aktif topluluğu olarak göze çarpar. Padişahın tüm işleriyle ilgilenen bu ağalardan sonra kethüdalar ve eskiler gelirdi. Diğer odalardaki ak ağa kökenli kethüdaların aksine Hazine ve Kiler odalarının kethüdaları iç oğlanı zümresinden seçilirdi. Bu amaçla bahsi geçen kethüda grubunun yalnızca bu iki bireyden oluştuğunu söylemek gerekir. Kethüdaların haricinde de her kaftanlı odasında on iki kişiden oluşan eski statüsündeki oğlanlar görev alırdı. Kişisel görevleri doğrultusunda ayrışan bu bireylerin başında bir baş eski vardı. Eskilerin dışında ise her bir odada çoğunluğu oluşturan rütbesiz oğlanlar bulunurdu. Bahsi geçen kişiler farklı gruplara ayrılıp değişik unvanlar alıyor olmalarına rağmen her biri üst kimlikte iç oğlanı olarak anılmaktaydı.

İç oğlanlarının odadan odaya geçerek yahut saraydan ayrılarak askerî ve idarî kadrolarda yükselme imkânları vardı. Soyluluk, fırsatçılık, yetenek ve emektarlık gibi kriterlerle Enderûn'da terfi edebilen iç oğlanları nihayet Has Oda'ya alınarak padişahın elit oğlan grubuna dâhil olurlardı. Ancak, en üst nokta olan Has Oda'ya terfi etmenin dışında saraydan ayrılarak askerî alanda hizmet etmeyi uygun görenler de vardı. Yeniçeri Ocağı'nın aksine nefer ihtiyacını çoğunlukla iç oğlanları arasından karşılayan kapıkulu sipahi bölükleri, iç oğlanlarının kurumsal dikey hareketliliğini gerçekleştirecekleri en önemli teşkilattı. Bunun haricinde müteferrikalık ve çasnigirlik gibi görevlerle de ayrılmalarına karşın oğlanların büyük bir kısmı sipahi bölüklerinde istihdam edilmişlerdi.

Alt odalardaki oğlanların aksine ağa, kethüda ve eski kadrosu merkez ve taşrada daha saygın ve geliri yüksek makamlara atanırlardı. I. Ahmed'in hükümranlılığına kadar merkezde yeniçeri ağalığı, bölük ağalıkları, kapıcıbaşılık ve yüksek ücretli müteferrika olarak saraydan ayrılan bu kişiler, XVII. yüzyıl başından itibaren taşrada valilik ve sancakbeyliği, merkezde ise kubbe vezirliği ve kaptan-ı deryalık gibi makamlara getirilmişlerdir. Ancak, XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren önemli mevkilere paşa kapılarından yetişenlerin atanması, iç oğlanlarının ülkenin içinde bulunduğu siyasî huzursuzluk sebebiyle emekliliği tercih etmeleri giderek popülerliklerinin kaybına sebep olmuştur. Gittikçe itibarı azalan ve taşradaki dirlikler etrafında kümelenmeye başlayan bu kişiler, XVIII. yüzyıl öncesinin oğlanları ile kıyaslandığında birçok avantajı kaybetmişlerdir. Esasında XVIII. yüzyılda vezaretle saraydan ayrılan ve bir süre sonra sadrazam olabilmış oğlanlara rastlanmaktadır. Ancak, kalemiyye bürolarının

profesyonelleşmeye ve genişlemeye başlaması, devlet yönetiminin hızlı dönüşümü ve ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış koşulların baskısı, Batı kültürünü ve yabancı dil bilen modern idarecilerinin varlığını zorunlu hale getiriyordu. III. Selim ile birlikte Batı'yı bilen bireylere duyulan ihtiyacın II. Mahmud'un modern kurumları ihdas etme sürecinde daha da artmış olması çeşitli okulların açılmasına zemin hazırlamıştır. Askerî ve idarî sahaya birey yetiştirme amacıyla kurulan okullarda ve bürokraside Batı'yı tanıyan yeni Osmanlı tipleri, kısa süre zarfında yönetimde söz sahibi olacaklardır.

II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının akabinde zaten itibarı azalmış ve padişahın hususî kalem hizmetlileri olarak işlev kazanan iç oğlanları, sınırlı sayıdaki neferleriyle padişahın mabeyn teşkilatına dönüşmüş ve eski yapının unsurları olan oğlanların bir kısmı yeni kurulan orduda istihdam edilmiştir. Bu süreçte odaların bazıları kapatılmış ve geride kalan oğlanlar kutsal emanetler ile belirli ritüellerin yerine getirilmesi sürecinde görev almışlardır. Üstelik bir dönem resmen öğrenci kimliği kazanan bu asgari grup, artık klasik iç oğlanı kimliğinden tamamen uzaklaşmış bireylerden oluşuyordu. Nitekim 1924 yılında Topkapı Sarayı'nın müze haline getirilmesi kararı sonrası sorumlu tutuldukları görevler dâhilinde klasik iç oğlanı işlevine sahip olan azınlık grubun da tarihsel rolleri tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA).

Defter Kataloğu (d.)

TSMA. d. nr. 14, 17, 19, 21, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 50, 53, 73, 79, 94, 114, 123, 183, 586, 834, 838, 1025, 1027, 1055, 1056, 1058, 1059, 1060, 1066, 1070, 1079, 1083, 1087, 1104, 1109, 1112, 1992, 1993, 1234, 2013, 2034, 2110/2, 2110/3, 2110/4, 2110/6, 2110/7, 2110/8, 2110/9, 2110/10, 2110/12, 2110/22, 2110/73, 2110/84, 2110/91, 2158, 2344/95, 2344/181, 2344/183, 2344/184, 2344/185, 2344/187, 2344/188, 2344/191, 2344/192, 2352/101, 2352/108, 2352/121, 2352/416, 2352/417, 2352/419, 2352/425, 2352/427, 2352/431, 2352/489, 2352/490, 2402/20, 2884, 5386, 5618, 5745, 9588, 9590, 9610, 9965/1, 9965/3, 9965/4, 9965/5, 10047, 10303, 10457/15, 10457/47, 10457/48, 10457/49, 10457/50, 10457/51, 10457/54, 10457/62, 10457/63, 10457/67, 10457/68, 10457/69, 10457/70, 10457/72, 10457/73, 10457/75, 10457/76, 10457/78, 10457/79, 10457/80, 10457/81, 10457/82, 10457/83, 10457/84, 10457/85, 10457/86, 10457/87, 10457/88, 10457/89, 10457/90, 10457/94, 10457/95, 10457/136, 10457/99, 10457/100, 10457/101, 10457/145, 10457/146, 10457/157.

Evrak Kataloğu (E.)

TSMA. E. nr. 216/8, 216/9, 304/74, 754/75, 781/26, 795/19, 796/87, 530/72, 7022/169.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

Hatt-ı Hümayûn (HAT.)

BOA. HAT. nr. 1390/55406, 1413/57617, 1457/8, 1461/5, 1461/31, 1465/39, 1466/20, 1466/39, 1470/10, 1470/13, 1470/31, 1471/25, 1473/25, 1473/35, 1474/30, 1477/17, 1481/35, 1485/7, 1485/17, 1488/50, 1492/4, 1493/4, 1499/10, 1504/1, 1507/19-1, 1508/18, 1508/26, 1509/12, 1509/14, 1511/9, 1511/21-1, 1512/21, 1517/30, 1518/3, 1518/32-2, 1519/4, 1521/44, 1529/7, 1535/4, 1579/50, 1580/14, 1587/28, 1654/18, 1654/23, 1654/24, 1654/26, 1654/35, 1390/55406, 179/8080.

Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemi [A. RSK.]

BOA. A. RSK. d. nr. 1497, 1570.

Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Kalemi [D. BŞM.]

BOA. D. BŞM. d. nr. 2136, 4078.

Bâb-ı Defterî Süvari Mukabeleciliği Kalemi [D. SVM.]

BOA. D. SVM. d. nr. 36080, 36215, 36431.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.)

BOA. MAD. d. nr. 570, 903, 907.

Küçük Ruznâme Kalemi (D. KRZ.)

BOA. D. KRZ. d. nr. 33290.

İbnülemin (İE.) Saray Mesalihi (SM.)

BOA. İE. SM. nr. 7/635, 7/587, 9/903, 11/1061, 11/1065, 12/1180, 15/1501, 17/1774, 29/3019, 891, 1368, 1383, 1766.

İbnülemin (İE.) Hatt-ı Hümayûn [HAT.]

BOA. İE. HAT. nr. 31276.

İbnülemin (İE.) Sıhhiye [SH.]

BOA. İE. SH. nr. 1/90, 2/146.

Mühimme Defteri (MD.)

BOA. MD. nr. 5, hkm. 86.

Ali Emirî (AE.) Sultan Ahmed II (SAMD. II.)

AE. SAMD. II. nr. 11/1142, 11/1169, 18/1949, 22/2293.

Ali Emirî (AE.) Sultan Ahmed III (SAMD. III.)

AE. SAMD. III. nr. 16/1483, 190/18396.

Kâmil Kepeci Tasnifi (KK.)

BOA. KK. d. nr. 7154, 261, 7516, 7517.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Dağlı, B. (2007). *Kelime kazanımı üzerinde bir araştırma (kıyafet ve kumaş adları örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Güngör, T. (2007). *Enderûn saray mektebinde Has Oda teşkilatı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Işık, A. (1986). *Osmanlı Devleti'nde avcı kuşu yetiştiricilerinin statüsü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

İndî (2002). *Türk edebiyatında bâznâmeler ve İndî'nin bâznâmesi*. (Haz: A. Isparta). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Kâtib Çelebi (2007). *Fezleke –tahlil ve metin-. 1, 2, 3.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. (Haz: Z. Aycibin), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Keskin, M. (2009). *Enderun saray okulunda Has Oda teşkilatının önemi, uygulanan eğitim yönetimi ve stratejileri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıran, B. İ. (2014a). *Osmanlı saray teşkilatında Doğancı Koğuşu.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kömür, E. (2010). *Osmanlı Devleti Enderun mektebinde eğitim sistemi ve Türk eğitim sistemine etkileri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mehmed Halife (2000). *Tarih-i Gülmanî.* (Haz: E. Oral). Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğuz, M. (2008). *Osmanlı devletinin yükselme döneminde Enderun saray okulunun yeri ve önemi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa (2012). *Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695).* Yayınlanmamış Doktora Tezi. (Haz: N. Karaçay Türkal), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kitaplar ve Yazmalar

- Abdullah b. İbrahim Üsküdarî. *Vakıat-ı Ruzmerre.* Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi. Revan Nüshası, nr. 1123.
- Abdurrahman Abdi Paşa (2008). *Vekâyi'-nâme [Osmanlı târihi (1648-1682)] -tahlil ve metin tenkidi-. (Haz: F. Ç. Derin), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.*
- Ahmed Lûtfî Efendi (1999). *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi.* 4-5. (Haz: Y. Demirel), İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları.
- Ahmed Lûtfî Efendi (1999). *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi.* 2-3, (Haz: Y. Demirel, T. Erdoğan), İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları.
- Ahmed Refik (1935). *On altıncı asırda İstanbul hayatı (1553-1591).* İstanbul: Devlet Basımevi.
- Akkutay, Ü. (1984). *Enderûn mektebi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.
- Ali Seydi Bey (tarihsiz). *Teşrifat ve teşkilatımız.* (Haz: N. A. Banoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser.

- Angiolello, G. M. (2011). *Fatih'in iç oğlanı anlatıyor- Fatih Sultan Mehmed-*. (Çev: P. Gökpar), İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Anonim (1988). *Osmanlı devlet teşkilatına dair kaynaklar: Kitâb-ı Müstetâb, Kitâbu Mesâlih- i Müslimîn e Menâfi'i'l-Mü'minîn, Hırzû'l-Mülûk*. (Haz: Y. Yücel), Ankara: TTK.
- Anonim (1992). *Tevârih-i Âl-i Osman*. (Yay: F. Giese). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Anonim (1999). *IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûznâmesi*. (Haz: Y. Zeyrek), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Anonim (2000). *Osmanlı tarihi (1099-1116/1688-1704)*. (Haz: A. Özcan), Ankara: TTK.
- Anonim (tarihsiz). *Tarih-i Enderûn*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı. Muallim Cevdet Yazmaları.
- Barkey, K. (2013). *Farklılıklar imparatorluğu Osmanlılar/ Bir karşılaştırmalı tarih perspektifi*. (Çev: E. Kılıç). (2. Baskı). İstanbul: Versus Kitap.
- Baykal, İ. H. (1953). *Enderun mektebi tarihi*. İstanbul: Fetih Derneği Neşriyatı.
- Bernardo Navagero (2014). *Balyos raporları. Venedik Elçilik Raporlarına Göre Kanunî ve Şehzade Mustafa*. (Çev: P. Gökpar, E. Ercolino), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Bobovius, A. (2013). *Saray-ı Enderun- Topkapı Sarayı'nda yaşam-*. (Çev: T. Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Covel, J. (2011). *Bir papazın Osmanlı günlüğü: Saray-merasimler- gündelik hayat*. (Çev: N. Özmelek), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995). *Zübde-i Vekayiât-tahlil ve metin (1066-1116/1656 1704)*. (Haz: A. Özcan), Ankara: TTK.
- Defter-i Bâzdârân - ı Vilayet-i Rumeli ve Anadolu ve gayruhü*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. 0.60.
- Derviş Ahmed Aşıkî (2015). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. (5. Baskı). (Haz: H. N. Atsız), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Enderunlu Abdülatif (2013). *Âyîne-i Derûn [Osmanlı'ya devlet adamı yetiştiren mektep: Enderun-ı Hümayûn]*. (Haz: A. Köç), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Fetih Suresi*, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 511.
- Findley, C. V. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda bürokratik reform Babıâli, 1789-1922*. (Çev: E. Ertürk). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Gelibolulu Mustafa Âli (1997). *Mevâ'idü'n-nefâis fî kavâ'idî'l'-mecâlis*. (Haz: M. Şeker), Ankara: TTK.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (2003). *Künhü'l-Ahbâr/Fatih Sultan Mehmed devri 1451-1481*. 2. (Haz: M. H. Şentürk), Ankara: TTK.
- Hezarfen Hüseyin Efendi (1998). *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i âl-i Osmân*. (Haz: S. İlgürel), Ankara: TTK.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, klasik dönem (1302-1606) siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jorga, N. (2016). *Muhteşem Kanunî*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Karadeniz, H. B. (2015). *Osmanlılar ve Rumeli uç beyleri-merkez ve uç-*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Koçi Bey (2008). *Risaleleri- Sultan IV. Murad'a devlet yönetimindeki bozukluklar ile alınması gereken tedbirler hakkında sunulan risale ve Sultan İbrahim'e Osmanlı devlet teşkilatı hakkında sunulan risale-*. (Haz: S. Çakmakcıoğlu), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Köprülü, M. F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*. (4. Baskı). Ankara: TTK.
- Kur'an-ı Kerim*. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi. Koğuşlar Bölümü, nr. 53.
- Lewis, B. (2017). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (9. Baskı). (Çev: B. B. Turna), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Lowry, H. W. (2010). *Erken dönem Osmanlı Devleti'nin yapısı*. (Çev: K. Tanrıyar), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mehmed Neşrî (2011). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı tarihi (1288-1485)*. (Sad: N. Öztürk), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Menavino, G. A. (2011). *Türklerin hayatı ve âdetleri üzerine bir inceleme*. (Çev: H. Mutluay), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Miller, B. (1940). *The palace school of Muhammad the Conqueror*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mustafa Safî (2003). *Mustafa Sâfî'nin Zübdet'üt-Tevârihi*. 2, (Haz: İ. H. Çuhadar), Ankara: TTK.
- Na'imâ Mustafa Efendi (2007). *Tarih-i Na'imâ*. 2, (Haz: M. İpşirli), Ankara: TTK.

- Necipoğlu, G. (2007). *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı: mimari, tören ve iktidar*. İstanbul: YKY.
- Nicolas de Nicolay (2014). *Muhteşem Süleyman'ın imparatorluğunda*. (Çev: Ş. Tekeli, M. Tokyay), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oggins, R. S. (2004). *The kings and their hawks- falconry in medieval England*. London: Yale University Press.
- Oruç Bey (2011). *Oruç Beğ Tarihi-üç Osmanlı tarihi-*. (2. Baskı). (Haz: H. N. Atsız), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Peçevî İbrahim Efendi (1982). *Peçevî Tarihi*. 2, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Quataert, D. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. (Çev: A. Berktaş). (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ralamb, C. (2013). *İstanbul'a bir yolculuk-1657-1658-*. (Çe: A. Arel), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ricaud, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun hâlihazırının tarihi (XVII. yüzyıl)*. (Çev: H. İnalçık, N. Özyıldırım), Ankara: TTK.
- Rifa'at Ali Abou-El-Haj (2011). *1703 İsyanı -Osmanlı siyasasının yapısı-*. (Çev: Ç. Sümer), Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Schweigger, S. (2014). *Sultanlar kentine yolculuk: 1578-1581*. (Çev: T. Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Spandunis, T. (2015). *Osmanlı sultanları*. (Çev: N. Balta), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tavernier, J. B. (2014). *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*. (Çev: T. Tunçdoğan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tayyâr-zâde Atâ (2010). *Osmanlı saray tarihi- Tarih-i Enderûn-*. (Haz: M. Aslan), İstanbul: Kitabevi yayınları.
- Telhisler, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Revan nüshası nr. 1303.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988a). *Osmanlı Devleti teşkilâtına medhal*. Ankara: TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988b). *Osmanlı Devleti teşkilâtından kapukulu ocakları*, 1, Ankara: TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988c). *Osmanlı Devleti teşkilâtından kapukulu ocakları*, 2, Ankara: TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı devletinin saray teşkilatı*. Ankara: TTK.

Withers, R. (2010). *Büyük Efendi'nin sarayı*. (Çev: C. Kayra), İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Yıldız, M. (2011). *Bahçıvanlıktan saray muhafızlığına: Bostancı Ocağı*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.

Makaleler, Bildiriler ve Ansiklopedi Maddeleri

Afyoncu, E. (2006). Müteferrika. *DİA*, 32, İstanbul: TDV, 183-185.

Ahmed Refik (1335-37). Fatih devrine aid vesikalar. *TOEM*, 8-11/49-62, 1-58.

Altındağ, Ü. (1974). Has Oda teşkilatı. *Türk Etnografya Dergisi*, 14, 97-113.

Baykal, İ. H. (1943). Silahdar-ı şehriyarî ve Darüssaade ağası tayinleri hakkında hatt-ı hümayunlar. *Tarih Vesikaları Dergisi*, 11(2), İstanbul: Maarif Vekâleti, 338-341.

Bilge, R. (1945). İstanbul kütüphanelerinde bulunan bâznâmeler. *Türkiyat Mecmuası*, 8, 169-182.

De Groot, A. H. (1997). Kayserili Halil Paşa. *DİA*, 15, İstanbul: TDV, 324-326.

Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*, Ankara: TDK.

Ertuğ, Z. T. (2012). Topkapı Sarayı. *DİA*, 41, İstanbul: TDV, 256-261.

Gökalp, H. (2006). *Çobanlıktan valiliğe, valilikten asiliğe: Varvarî Ali Paşa ve Makâlât-ı Varvarî*, İlmî Araştırmalar Dergisi, 22, 111-134.

Huart, C. (1950). İç-Oğlanı. *İslam Ansiklopedisi*, 5/2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 931.

İnalcık, H. (1996). Filori. *DİA*, 13, İstanbul: TDV, 106-107.

İpşirli, M. (1994). Osmanlı devlet teşkilatına dair bir eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 14, 9-35.

İpşirli, M. (1995). Enderun. *DİA*, 11, İstanbul: TDV, 185-187.

Kafadar, C. (2011). Osmanlı tarihinde gerileme meselesi. *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak/Gerileme Paradigmasının Sonu*. (4. Baskı). (Haz: M. Armağan), İstanbul: Timaş Yayınları, 97-150.

Kıran, B. İ. (2014b). Enderûn-ı Hümâyûn'da dilsiz iç oğlanları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (35), 277-285.

Kıran, B. İ. (2015). XVII. yüzyılda Enderûn'daki ödeme ve in'âmlar üzerine bir inceleme. *Mavi Atlas*, 4, 38-52.

Klots, A. B. (1970). Falconry. *The Encyclopedia Americana*. 10, New York: Americana Corporation, 727-729.

- Orhonlu, C. (1998). Hazine. *DİA*, 17, İstanbul: TDV, 130-133.
- Özcan, A. (1980/81). Fatih'in teşkilat kanunnâmesi ve nizam-ı âlem için kardeş katli meselesi. *Tarih Dergisi*, 33, 7-56.
- Özcan, A. (1993). Cülûs. *DİA*, 8, İstanbul: TDV, 108-114.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. 1, 2, 3, İstanbul: MEB Basımevi.
- Parry, V. J. (1991). Enderûn. *Encyclopaedia of Islam*, 2, Leiden, 697-698.
- Sakaoğlu, N. (1994). Galata Sarayı Ocağı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 367-368.
- Sunar, M. M. (2012). Ulûfe. *DİA*, 42, İstanbul: TDV, 124-126.
- Şemseddin Sami (1998). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Şimşirgil, A. (2000). İç oğlanı. *DİA*, 21, İstanbul: TDV, 449-450.
- Unat, F. R. (1942). Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Lâyihası. *Tarih Vesikaları Dergisi*, 1 (6), 443-474.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1977). Devşirme. *İslam Ansiklopedisi*, 3, İstanbul: MEB, 563-565.
- Vryonis Jr., S. (2005). Selçuklu gulamı ve Osmanlı devşirmesi. *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar-*. (2. Baskı). (Haz: O. Özel, M. Öz), Ankara: İmge Kitabevi, 517-554.
- Witteck, P. (1955). Devshirme and shari'a. *Bulletin of the School of the Oriental and African Studies*, 17 (2), 271-278.
- Woodford, M. H. (1972). Falconry. *Encyclopedia Britannica*. 9, Chicago: Encyclopedia Britannica Incorporation, 44-45.
- Yüksel, A. O. (1999). Meşhur kıraat âlimi: İbnü'l-Cezerî. *Haz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*. (Haz: M. S. Özervarlı), İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 111-124.

Dijital Arşivlerden Toplanan Görsel Malzemeler

Recueil des différents costumes des principaux officiers et magistrats de la Porte et des peuples sujets de l'empire ottoman.

Erişim 1:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b105073085/f25.item.r=Recueil%20des%20diff%C3%A9rents%20costumes%20des%20principaux%20officiers%20et%20magistrats%20de%20la%20Porte%20et%20des%20peuples%20sujets%20de%20l'empire> (Erişim

Tarihi: 19 Nisan 2018).

Erişim 2:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b105073085/f23.item.r=Recueil%20des%20diff%C3%A9rents%20costumes%20des%20principaux%20officiers%20et%20magistrats%20de%20la%20Porte%20et%20des%20peuples%20sujets%20de%20l'empire>

(Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018).

Le Sérail et divers personnages turcs.

Erişim 1:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84523871/f41.item.r=Le%20S%C3%A9rail%20et%20divers%20personnages%20turcs> (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018).

Erişim 2:

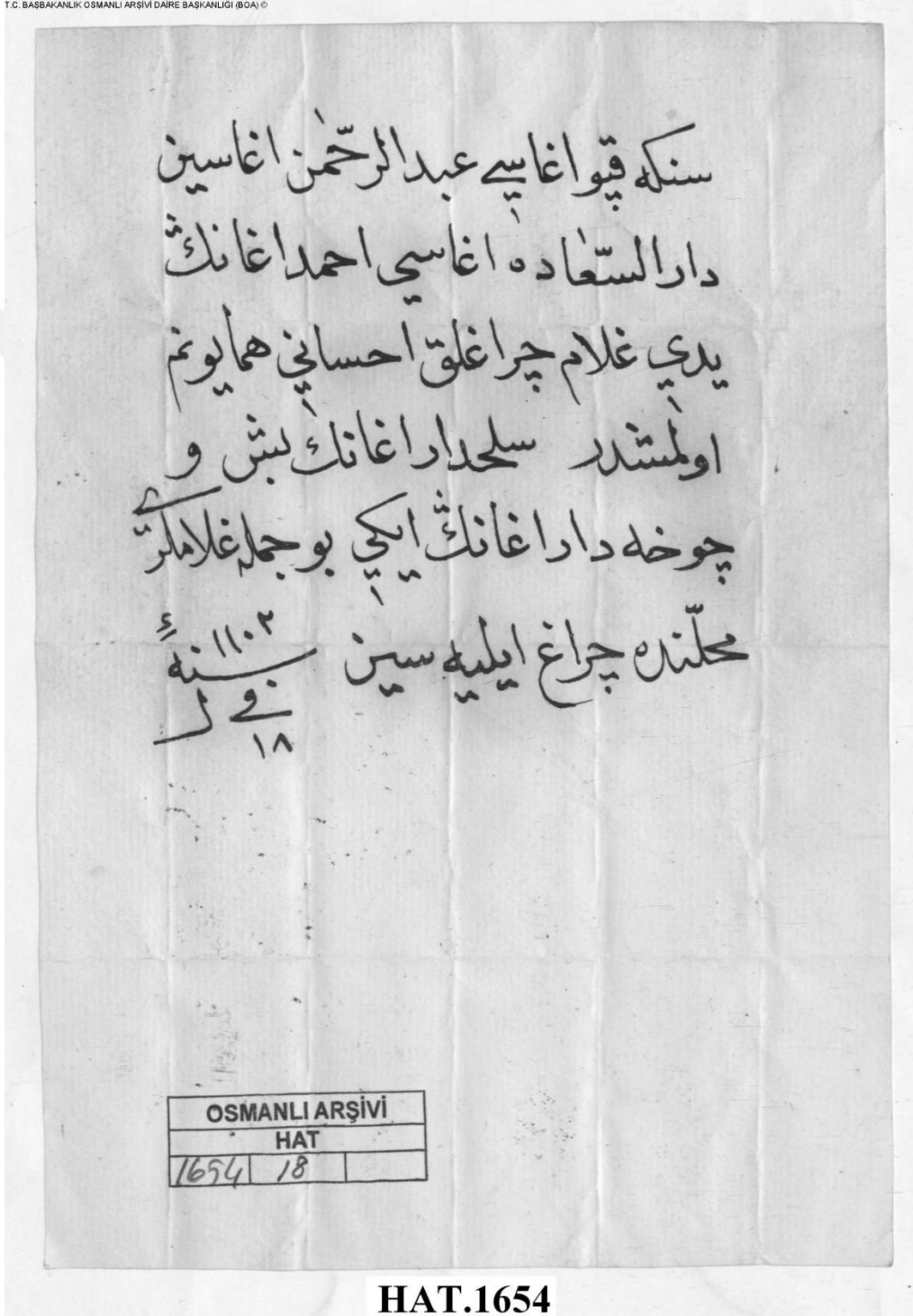
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84523871/f9.item.r=Le%20S%C3%A9rail%20et%20divers%20personnages%20turcs> (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018).

Ekler Listesi

Ek- 1

Darüssaade, silahdar ve çukadar ağalara tanınan چراغlık hakkıyla ilgili bir belge

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

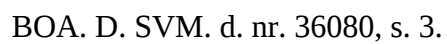

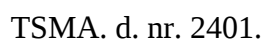
BOA. HAT. nr. 1654/18.

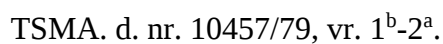
Enderûn teşkilatlarına ait mevacib icmal kaydı

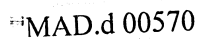

İç oğlanlarının mevacib kaydı

Ek-7

Silahdar Ağa'nın minyatürü

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b105073085/f25.item.r=Recueil%20des%20diff%C3%A9rents%20costumes%20des%20principaux%20officiers%20et%20magistrats%20de%20la%20Porte%20et%20des%20peuples%20sujets%20de%20l'empire> (Erişim

Tarihi: 19 Nisan 2018).

Ek-8

Dülbend Oğlanı'nın minyatürü

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b105073085/f23.item.r=Recueil%20des%20diff%C3%A9rents%20costumes%20des%20principaux%20officiers%20et%20magistrats%20de%20la%20Porte%20et%20des%20peuples%20sujets%20de%20l'empire> (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018).

Ek-9

İç oğlanı minyatürü

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84523871/f41.item.r=Le%20S%C3%A9rail%20et%20divers%20personnages%20turcs> (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018).

Ek-10

Has odalaların minyatürü

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84523871/f9.item.r=Le%20S%C3%A9rail%20et%20divers%20personnages%20turcs> (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018).

Özgeçmiş

Batuhan İsmail KIRAN

Tarih Anabilim Dalı

Doktora

Eğitim

Y.Ls. 2014- Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
Ls. 2011- Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Lise 2006- Adana Borsa Lisesi, Türkçe Matematik Bölümü

Yayınlar

“Enderûn-ı Hümâyûn’da Dilsiz İç Oğlanları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, Sayı 35, 2014, s. 277-285.

“XVII. Yüzyılda Enderûn’daki Ödeme ve İn‘âmlar Üzerine Bir İnceleme”, *Mavi Atlas*, Sayı 4, 2015, s. 38-52.

“Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğancılık”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.2, Sayı 5, 2015, s. 148-164.

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri/ yılı: 07.03.1989/Seyhan/ADANA **Cinsiyet:** Erkek **Yabancı dil:** İngilizce